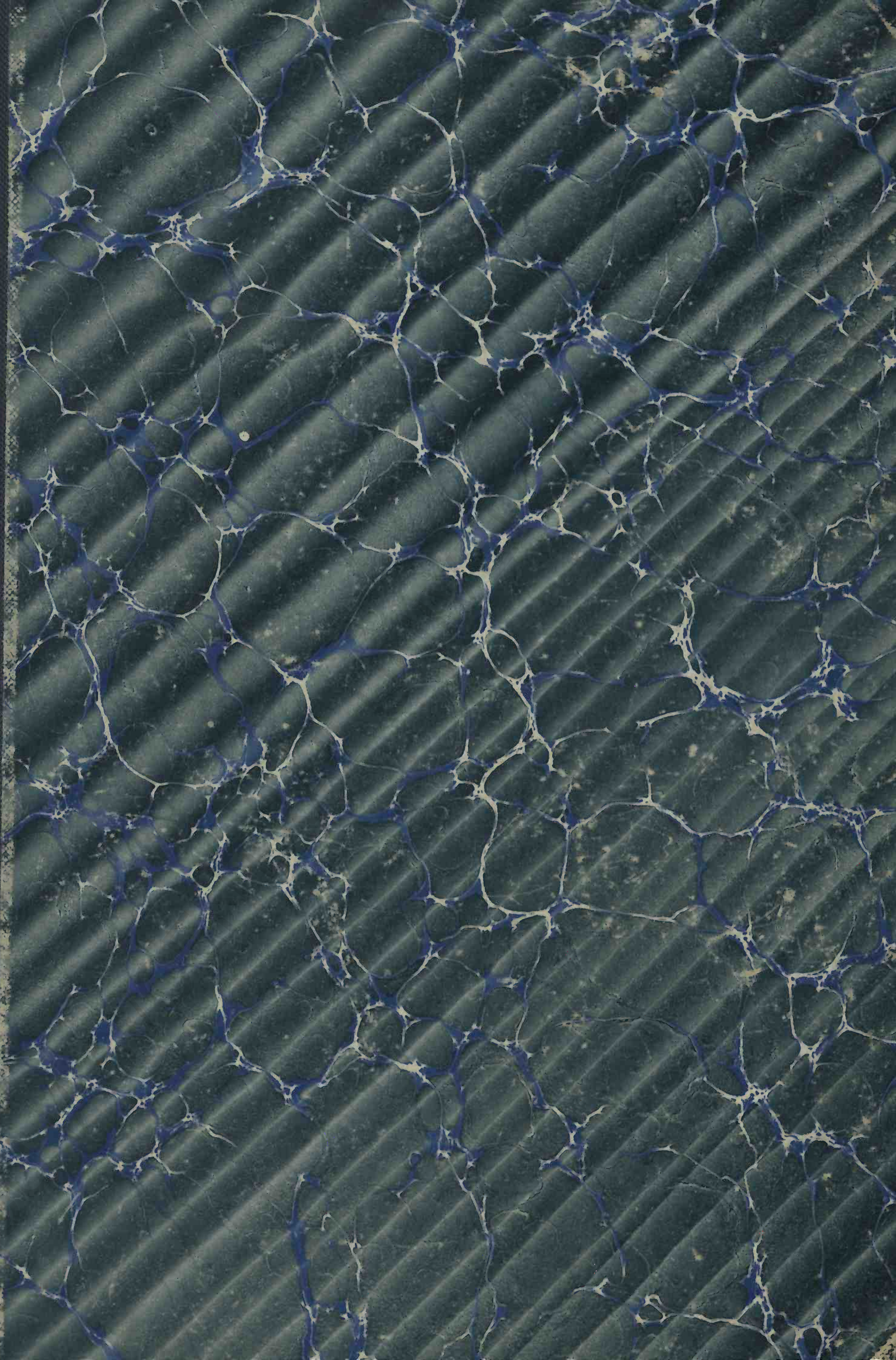
St.Ciobanu

Cetatea Tighina



ȘTEFAN CIOBANU



CETATEA TIGHINA





CHIȘINĂU
Tipografia Eparhială „Cartea Românească", str. Haralambie 42
1928

ȘTEFAN CIOBANU.

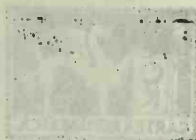


CETATEA TIGHINA

(Extras din anuarul Comisiunei Monumentelor Istorice. Secția din Basarabia).



CHIȘINĂU
Tipografia Eparhială „Cartea Românească“, str. Haralambie 42
1928

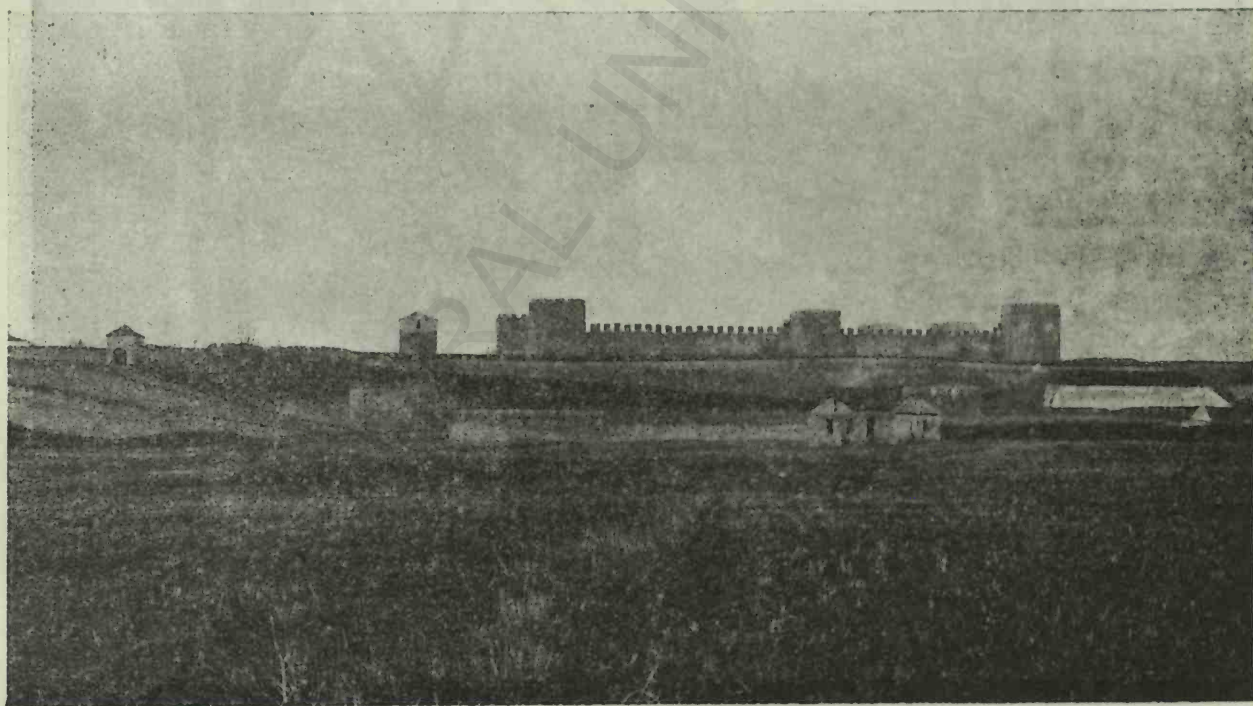


CETATEA TIGHINA

de ŞTEFAN CIOBANU.

„Mare nevoie este a scrie de dânsele de cine ar fi făcute; că cât am nevoit şi cât am cercat să ştiu ceva din ce neam sânt făçute, un cuvânt, o pomenire n'am putut afla cu mare jale" [1]).

Aceste cuvinte ale cronicarului moldovean Miron Costin cu privire la originea cetăţilor moldoveneşti îşi păstrează şi astăzi înţelesul său faţă de cetatea Tighina. Originea acestei cetăţi a dat naştere la diferite legende şi ipoteze. S'au emis păreri, că pe la Tighina au trecut Nistrul armatele lui Darii Histasp, cari au stat în locul Tighinei câtva timp în lagăr [1]), că împăratul Traian a zidit aici un pod de piatră peste Nistru [2]), că cetatea Tighina ar fi existat în timpul Geţilor sub denumirea de Tighici (?), devenită un centru



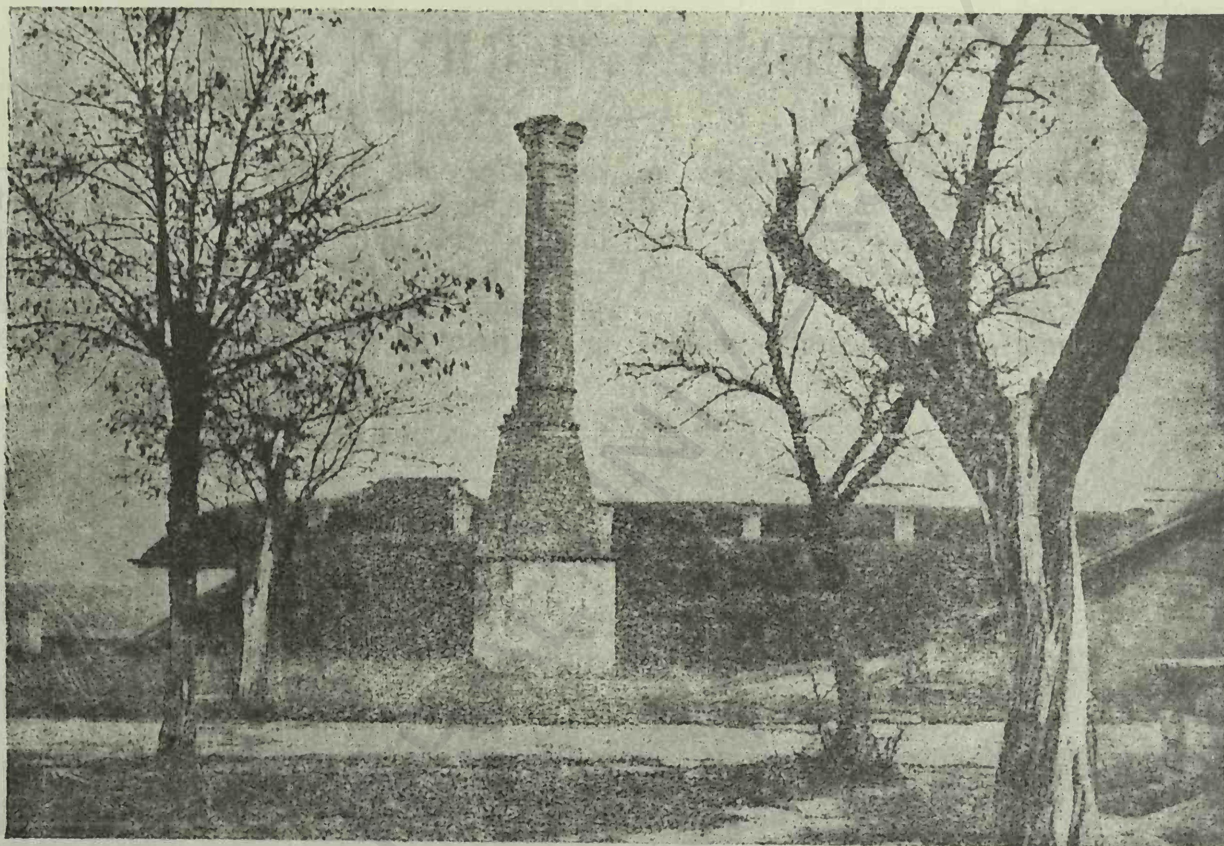
TIGHINA.
Cetatea văzută de pe malul Nistrului.

1) Cronicele Românici. Ed. M. Cogâlniceanu. Bucureşti 1872, vol. I, p. 23.

1) А. Защукъ. Матеріалы для географіи и статистики Россіи. Бессарабская область. С. Петербургъ. 1862. vol. II, p. 148.
2) ibidem.

administrativ al Romanilor, iar în veacul al X-lea se transformă în târg slavo-rus cu denumirea de Tungata [1]), părere trasă de păr, întrucât cetatea Tungate care se pomeneşte de către Constantin Porfirogenitul, ar fi fost aşezată pe râul Nipru [2]). A. Nacco, cel mai tendenţios istoric al Basarabiei, crede, că cetatea Tighina, ca şi multe alte cetăţi moldoveneşti, după plecarea oş tirilor romane din Dacia, a devecătre Genoveji şi Raguzeni [1]). Cei mai mulţi din istorici însă susţin că Tighina, ar fi fost zidită de către Genoveji, în special citadela de piatră din interiorul cetăţii, care are un caracter pronunţat apusean în ce priveşte arhitectura [2]).

Iar autorul monografiei regiunilor străine anexate la Rusia, P. N. Batiuşcov, a emis părerea că cetatea Tighina a fost ridicată de către principele „lituano-rus" Vitovt în



TIGHINA.
Minaretul din interiorul Cetăţii.

nit republica [3]), părere ce se aseamănă cu ipoteza lui N. Bălcescu, cum că Tighina în veacul al XII-lea, ca şi Hotinul şi Cetatea Albă, devine republică, întemeiată de anul 1395 [3]). Nici una din aceste păreri însă nu găseşte sprijin în mărturiile isto-

1) П. А. Крушеванъ. Бессарабія. Москва 1903. p. 217.

2) Ѳ. К. Брунъ. Древняя топографія нѣкоторыхъ мѣстностей Новороссійскаго края. Новороссійскій календарь. Одесса. 1858, p. 38.

Ѳ К. Брунъ. Черноморіе Сборникъ изслѣдованій по исторической географіи Южной Россіи. Одесса. 1880, ч. II.

А. Накко. Исторія Бессарабіи съ древнѣйшихъ временъ. Одесса. 1876, ч II, p. 99.

3) А. Накко. Op. cit., ч. I, p. 532.

1) *N. Iorga.* Studii is'orice asupra Chiliei şi Cetăţi Albe. Bucureşti 1899, p. 43.

2) А. Зашукъ Матеріалы для географіи и статистики Росс'и. Бессарабская область. Часть 2-я. С. Петербургъ. 1898 p. 145.

Z. Arbore. Basarabia în secolul XIX-lea. Bucureşti. 1898, p. 279

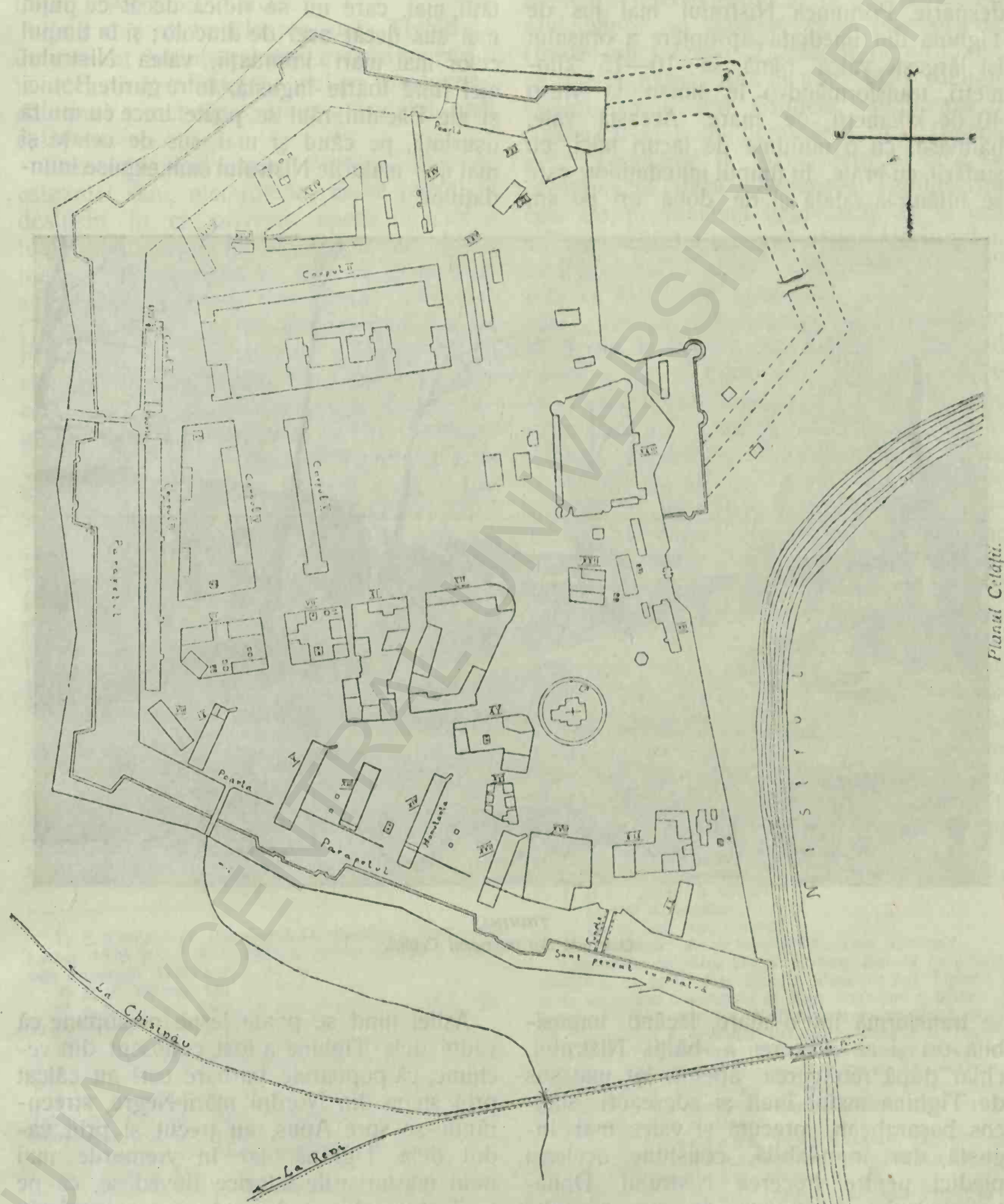
В. П. Семеновъ Тянъ-шанск й. Россія. Vol XIV, С. Петербургъ. 1910, p. 493

И. Н. Халиппа. Основныя историческія данныя о Бессарабіи. Труды Бессарабской ученой архивной комиссіи, vol II, p 18.

3) П. Н Батюшковъ. Бессарабія. Историческое описаніе. С. Петербургъ 189?, p. 106 П. Н. Батюшковъ. Подолія. Историческое описаніе. С. Петербургъ 1891, p. 39.

rice, cum nu găsim nimic în sprijinul ideii, că cetatea Tighina ar fi fost întemeiată de către Moldoveni [1]).

Pentru prima dată, cum vom vedea mai jos, Tighina apare ca vamă moldovenească într'un act din anul 1408, adică în primele decenii după întinderea stăpânirii moldoveneşti până la Nistru. Dacă ne referim însă la situaţia geografică a Tighinei se impune ipoteza existenţii unei aşezări omeneşti în această localitate cu mult înaintea colonizării malurilor Nistrului de către Moldoveni.



Planul Cetăţii.

1) К. Стамати. О Бессарабіи и ея древнихъ крѣпостяхъ. Записки одесскаго общества исторіи и древностей, Одесса, 1850, vol. II, p. 808.

Cu toate că Nistrul este socotit ca un râu de ordin secundar, el este foarte greu de trecut, constituind astfel o graniță naturală între cele două regiuni pe cari le desparte. Porțiunea Nistrului mai jos de Tighina din imediata apropiere a orașului își lărgește valea până la 10—15 kilometri, transformând-o în liman la vre-o 40 de kilometri de mare. Această vale, băltoasă, cu o mulțime de lacuri mici, cu stufării, cu brațe, în timpul inundațiilor, care se întâmplă odată și de două ori pe an, de mai ușor de trecut. Aici malul puțin ridicat de dincolo de Nistru, din fața satului Parcani, se apropie de malul basarabean de lângă zidul de miază-zi a cetății, mal, care nu se ridică decât cu puțin mai sus decât acel de dincolo; și în timpul celor mai mari inundații, valea Nistrului aici fiind foarte îngustă, între gurile Botnei și ale Bâcului, râul se poate trece cu multă ușurință, pe când și mai sus de cetate și mai jos malurile Nistrului sunt expuse inundațiilor.



TIGHINA.
O stradă din interiorul Cetății.

se transformă într'o mare, făcând imposibilă ori și ce trecere a bălții Nistrului, chiar după retragerea apelor. Iar mai sus de Tighina malul înalt și adeseaori stâncos basarabean, precum și valea mai îngustă, dar inundabilă, constitue aceleași piedici pentru trecerea Nistrului Două-trei vaduri în porțiunea de sus a râului și apele limanului erau singurele căi pe cari se putea trece Nistrul. Dintre aceste vaduri, vadul dela Tighina, ca și cel dela Hotin, este unul din locurile

Astfel fiind se poate lesne presupune că vadul dela Tighina a fost cunoscut din vechime, că popoarele barbare cari au călcat prin stepa din Nordul mării Negre, strecurându-se spre Apus, au trecut și prin vadul dela Tighina. Iar în vremurile mai noui mărturisirile istorice dovedesc, că pe la Tighina ducea drumul mare, mai târziu „tătăresc", spre factoriile genoveze din Crimeia și spre hanatul tătăresc de mai pe urmă din această peninsulă. Călătorii cari au vizitat Țările Românești în veacurile al

XV—XIX-lea treceau Nistrul prin trei puncte: pe la Hotin, dacă mergeau prin Polonia, pe la Tighina şi mai rar pe la Cetatea Albă prin liman.

Este clar că trecătoarea dela Tighina a determinat înfiinţarea unei aşezări omeneşti în această localitate, iar mai pe urmă crearea unui punct de apărare a vadului, unei cetăţi.

Etimologia cuvântului *Tighina,* care nu este nici slav, nici român, ne-ar putea da desluşiri în ce priveşte epoca în care a luat fiinţă oraşul. In cel mai vechiu document în limba slavă în care se pomeneşte acest oraş, el apare sub forma „Тѧгѧнѧ" (Tiaghiania)[1]), iar în documentul din 24 Februarie 1452 — „Тегинь" (Teghini)[2]). In singurul document din timpurile lui Ştefan cel Mare, în care se vorbeşte despre Tighina, denumirea oraşului este următoarea: „*Тигинь*", „*Тигиня*" (Tighini, Tighinea)[3]). In actele ruseşti de mai târziu, cum a fost tratatul de geografie din veacul al XVI-lea — „*Книга большого чертежа*" (Cartea planului mare) se scrie *Тегинь*[4]), „*Тягинь*" şi „*Тягиня*" (Teghini, Tiaghini şi Teaghinea). În actele poloneze şi latineşti Tighina figurează ca „*Tehinia*"[5]), „*Tehyna*"[6]), *Teghinea*" şi „*Tighinea*"[7]), „*Thehina*"[8]), „*Tehin*[9])". „*Thehinia*"[10]), „*Tehyn*"[11]) şi „*Tekin*"[12]).

Este de notat că cu toate că Turcii schimbă denumirea Tighinei în Bender după anul 1538, denumirea veche se menţine nu numai la cronicarii moldoveni, ci şi în actele străinilor din veacurile al XVI—XVIII-lea, cum vedem şi din actele menţionate mai sus, şi din tradiţia populară moldovenească[1]).

O denumire geografică asemănătoare cu aceia a Tighinei găsim şi în altă parte. Pe râul Nipru se găseşte ceva mai sus de Herson un târguşor *Tiaghinca,* pe un râuleţ cu acelaş nume. Aici în anul 1491 Mengli Ghirei, hanul din Crimeia, înfiinţează o cetate căreia îi dă denumirea de „*Tiaghini*", „*Tiaghinca*"[2]). Acest fapt ne face să presupunem dacă denumirea Tighinei nu este de provenienţă tătărească, ca şi cea a Tiaghincăi din guvernământul Hersonului. În limba turcă există cuvântul „*teghiné*" ceia ce înseamnă „*găleată*", „*balie*", „*covată*", cuvânt care are aceiaşi însemnătate şi în limba tătărească. Astfel în dialectul cumanic găsim cuvântul „*tägäna*" ceia ce însemnează ceaşca mare, blid, taler („eine grosse Schale")[3]), iar în dialectul kirghiz cuvântul „*Tegänä*" — ceaşcă mare de lemn, covată[4]). Luând în seamă, că denumirile toponimice turceşti dela noi din epoca dinaintea venirei Turcilor sunt de origine tătară, se poate deduce că această denumire este tătărească. La această explicaţie se pretează şi localitatea „covăţită", lăsătură înconjurată de dealuri, ceiace dă prilej unui scriitor rus să afirme, că „*cetatea este aşezată într'o depresiune (cavitate) şi dominată din toate părţile de dealuri, cari se ridică la mai mult de o 100 de picioare deasupra glacisului şi la 200 de picioare deasupra râului*"[5]). Asemenea denumiri toponimice se dau adeseaori după forma

---

1) *E. Kaluzniacki.* Documenta Moldavskie i Multanskie. Lwów. 1878, p. 13 *B. P. Hâjdeu.* Arhiva istorică a României Bucureşti. 1869. Vol. I, p. 131.

2) *B. P. Hâjdeu.* Op. cit. Vol. I, 141.

3) *Ioan Bogdan* Documentele lui Ştefan ce Mare. Bucureşti. 1913. Vol. II, p. 273.

4) В. П. Семеновъ Тянъ-шанскiй. Россiя. Полное географическое описанiе. С.-Петербургъ. 1910 Vol. XIV, p. 142.

5) *B. P. Hâjdeu.* Op cit., vol. I, p. 26, p. 43 „impetum Tehiniensem faciens" dela 28 Iulie 1574. *E. Hurmuzachi.* Documente. Vol. IX[1], p. 309.

6) *E. Hurmuzachi.* Documente. Vol XI, p. 296.

7) Ibidem, p 318.

8) Ibidem, p. 291. „*Thehinam* oppidum diripuerunt ac devastarunt".

9) Ibidem. Vol. II[1], p. 217.

10) Ibidem. Vol. I[2], p. 294.

11) Ibidem, p. 151.

12) *I. C. Filiti.* Descrierea unui englez despre noi. Spicuitor în ogor vecin. Fasc. 4-12. 1920, p. 132 Harta Poloniei edit. de Conrad Lofter la anul 1772, aici citim: „Bender ou Tekin".

---

1) „La *Tighine*—a apucat
Şi oţel a cumpărat,
Ca să facă seceri mari":
„Pluguşor" din judeţul Fălciu, com. Covasna.

Comunicat de către D-l T Hotnog. Bazată pe această tradiţie şi pe unele date istorice Zemstva jud. Tighina în urma raportului membrului ei Eug. Stepanov a hotărît în şedinţa din 30 Noembrie, 1916 să intervie pe lângă guvernul rus, pentru a schimba denumirea Bender în Tighina. Chestiunea însă n'a fost rezolvită de către guveruul rus. Докладъ Бендерской уѣздной Управы 48 очередному Уѣздному Земскому Собранiю. О возвращенiи гор. Бендерамъ прежняго имени Тягинь или Тегина. Colecţiunea D-lui P. Gore.

2) В. П. Семеновъ Тянъ-шанскiй. Op. cit., vol. XIV, p. 148. Энциклопедическiй словарь Брокгаузъ-Эфронъ Vol. XXXIV, p. 377.

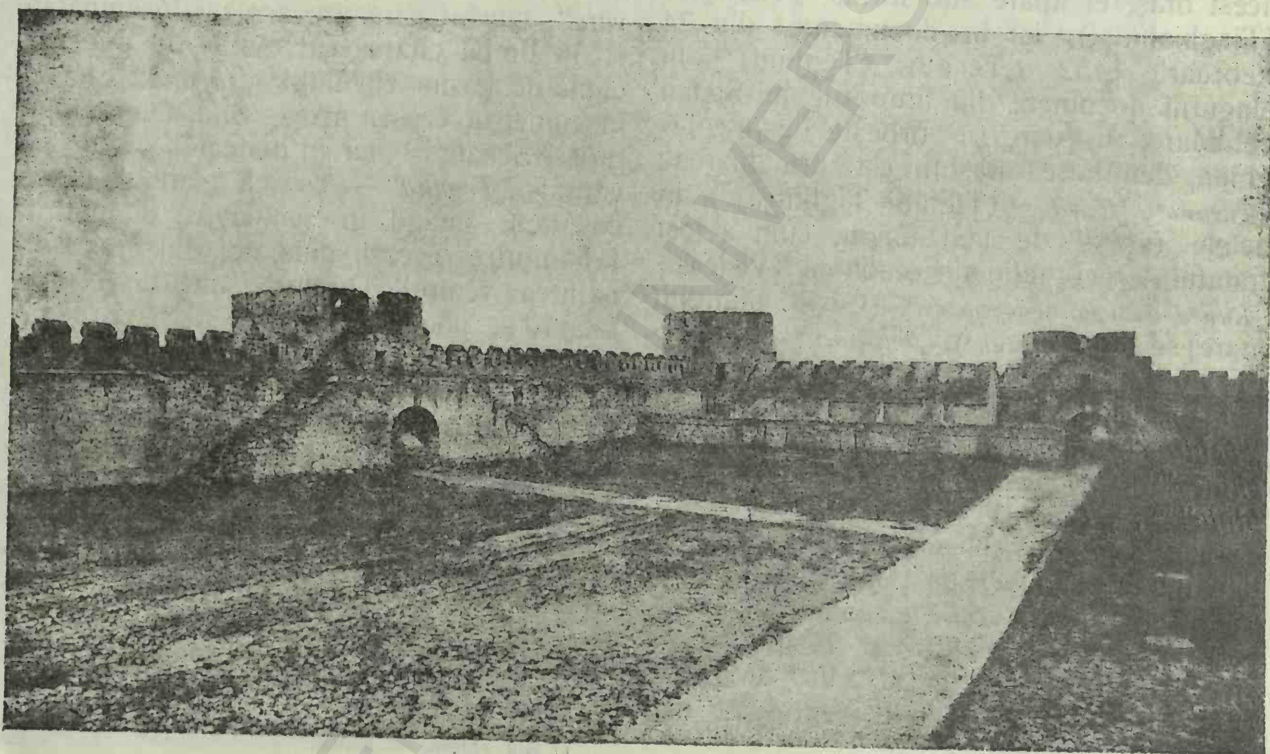
3) В. В. Радловъ. Опытъ словаря тюркскихъ нарѣчiй. Versuch eines Worterbuches der Türk-Dialecte von Dr W. Radloff. Vol. III, S.-Petersburg. 1905, pp. 1033—1034.

4) Ibidem.

5) П. Свиньинъ. Описанiе Бессарабской области. Записки Одесскаго общества исторiи и древностей. Vol. VI Odesa. 1867, p. 297.

terenului („Căuşeni“ dela forma căuşului, „Găureni“, „Copanca“ dela groapa cu apă etc.)

Prin urmare, se impune concluzia, că vadul dela Tighina a căzut sub stăpânirea Tătarilor la prima lor năvălire în Moldova, în veacul al XIII-lea. In cursul celor câtorva decenii cât au stat prin aceste locuri, Tătarii se folosesc de acest vad în raporturile lor cu Tătarii din stepele de miază-zi a Rusiei, şi înfiinţează aici o aşezare omenească numind-o Tighina. Desigur nu putea fi vorba de înfiinţarea unei cetăţi, întrucât Tătarii la început nu aveau obiceiul de a



TIGHINA.
Interiorul citadelei văzută dela poartă

construi cetăţi. Dar calea navigabilă pe care o deschideà Nistrul până la Cetatea Albă a dus la crearea unei pieţi comerciale la încrucişarea drumului de apă cu drumul mare „tătăresc“. Expansiunea Moldovenilor oprindu-se la Nistru, principatul Moldovei pune stăpânire în veacul al XIV-lea şi pe Tighina, înfiinţând aici o vamă. Din veacul al XV şi din prima jumătate a veacului al XVI-lea nu s'au păstrat decât foarte puţine ştiri. In cele vre-o câteva acte din veacul al XV-lea, cari s'au păstrat, Tighina figurează ca vamă. In cunoscutul privilegiu dat negustorilor din Lwow de către Alexandru cel Bun la 8 Octombrie 1408 citim următoarele:

„iar mergând nu prin Cetatea Albă, ci prin Tighina, se va plăti aici vama Cetăţii Albe, afară de plata trecătoriei şi încă şi la strajă se va da dela tot carul câte 12 groşi. Ducând vite din ţară la Tătari, se va plăti de pre toată vita în Suceava câte 4 groşi, în Iaşi 2 groşi, idem în Tighina, iar de pre 100 de oi în Suceava 60 groşi, în Iaşi 30 groşi, idem în Tighina“ [1]).

Din aceste rânduri şi din cele pe cari nu le citām reesă, că Tighina făcea parte din vămile principale ale Moldovei, cum era Suceava, Iaşul, Cetatea Albă, Cernăuţul, Baia, etc. In acest document se vorbeşte nu numai despre vechea trecătoare, care ducea spre regiunile tătăreşti, ci şi

1) *B. P. Hâjdeu.* Arhiva istorică a României. Vol. I, p. 131.

In acest act Tighina se numeşte „Тꙗгꙗнꙗкꙗчꙗ“, iar în actul dela 1456 despre care va fi vorba mai jos—„Тигинѣкѫча“ şi „Тегенѫкичѹ“. Este posibil ca „кꙗчꙗ“, „кѫча“ şi „кичѹ“, poate din slavonescul „кѫща“, tentorium, cort, salas, aşezare, sat. Adică „la porturile dela Tighina. A. Востоковъ. Словарь церковно-славянскаго языка. С.-Петербургъ. 1858, v. I, p. 194.

despre o strajă, sau mai bine zis despre un paznic („сторожу" – paznicului), lucru care era foarte natural. Nu este exclus, că Tighina ca punct la granița răsăriteană a Moldovei, devine și o piață comercială, însă însemnătatea ei nu era mare. Aceasta se vede din actul dela 24 Februarie 1452, din care ar reeși, că vama Tighinei se dădea în antrepriză. Prin acest act domnitorul Moldovei Alexandru (Alexandrel) hărăzăște mănăstirii Bistrița gurile Botnei. Iată cum sună acest act:

„протож. бѹд. кто бѹдет ѡт нас держати Тегинѣ ни ѡны никто да сѧ не оумѣшает оу тых ѡзеры ни ѹ чом ни мыто оузати ѡт их хотаръ. а ни при асы. а ни иное ни що. але тот приход вес и грипасы да берет сами калѹгеры а ины никто" [1]).

Adică:

„și să fie, că cine va ține dela noi Tighina, nimeni să nu se amestece în acele lacuri întru nimic, să nu le ia nici vamă de pe hotarul lor, nici pripasuri (vite pripășite) și nici alta nimic, ci tot venitul și pripasurile să le ia însuși călugării".

Cu patru ani mai târziu, la 29 Iunie 1456, domnitorul Moldovei Petre Aron reînoește privilegiul „prietenilor" din Lwow, „marele privilegiu pe care l-au avut dela tatăl" lui; locul Tighinei îl ocupă Lăpușna, în care se încasează taxele dela acei ce nu le-au plătit la Cetatea Albă. Iată ce găsim în acest act:

„А оу Тигинѣкачоу абы не дакали ничого. А на сторожи от каждого воза по ві грош... А што было мыто оу Тегенакичоу, то мы сказали, абы там ни гроша мыта небыло, але оу Лапоушном абы тото мыто было" [2])

Adică:

„Iar la Tighina să nu plătească nimic. Iar pentru paznici câte doisprezece groși de căruță... Iar ce a fost (ce s'a plătit) vamă la Tighina, cum am spus noi, să nu fie nici un groș, iar acea vamă să fie (plătită) la Lăpușna".

Cum se vede, plata pentru paznici a fost păstrată, iar taxele vamale trec la Lăpușna. Insă, cum se vede dintr'un singur document ce s'a păstrat cu privire la Tighina din timpurile lui Ștefan cel Mare, vama Tighinei continuă să perceapă taxele de export. Ștefan cel Mare prin actul dela 3 Iulie 1460 confirmă privilegiul comercial dat de către predecesorii săi negustorilor din Lwow prin următoarele cuvinte:

„а оу Тигинѣ да платѣт какже не перка платили мыто, тымже ѡбычаемъ и теперъ имают платити; а на сторожоу ѡт воза по ві гроши" [1]).

Adică:

„Iar la Tighina să plătească vama, cum au plătit-o dela început, vor plăti după același obicei și acuma; iar pentru păzitor câte doisprezece groși de căruță".

Toate aceste date dovedesc, că Tighina înainte de Ștefan cel Mare și în vremurile lui era vamă și desigur și o piață comercială. Drumurile din Moldova de sus mergeau pe la Țuțora și Ștefănești și coboreau pe văile Botnei și a Băcului, ducând spre Tighina [2]), care deschidea calea spre Caffa genoveză din Crimeia. Importanța economică a Tighinei ca vamă la granița răsăriteană trebuia să crească și mai mult după pierderea Cetății Albe în anul 1484. Pârcălabia dela Cetatea Albă, de care cum se vede depindea și Tigina [3]), se mută însă nu la Tighina, ci la Ciubârciu, la o distanță de vre-o 35 de kilometri mai jos de Tighina. Aceasta se explică și prin faptul că Ștefan cel Mare nu vroia să piardă regiunile moldovenești de lângă Cetatea Albă, pe cari Turcii puteau pune ușor mâna în lipsa unei administrații locale.

Ca târg cunoscut și străinătății, Tighina figurează în harta Poloniei a lui Waclaw Grodecki din veacul al XVI-lea și în tratatul de geografie rusesc din aceiași epocă „Книга большого чертежа" (Cartea planului mare) [4]), precum și în harta lui Georgio Reicherstorf, care a apărut în anul 1541 la Viena [5]).

1) *B. P. Hâjdeu.* Arhiva istorică a României. Vol. I, p. 141.

2) *E. Hurmuzachi.* Documente. Vol. II², p. 678.

1) *I. Bogdan.* Documentele lui Ștefan cel Mare. București. 1913. Vol. II, p. 273.

2) *N. Iorga.* Istoria comerțului românesc. Vălenii de Munte. 1915, pag. 81. *I. Nistor.* Istoria Basarabiei. Cernăuți. 1923, p. 37.

3) *Miron Costin.* Poemul polonez. *B. P. Hâjdeu.* Arhiva istorică a României, vol. I, p. 172. După Dimitrie Cantemir, Tighina depindea de ținutul Lăpușnei. Dimitrie Cantemir. Descrierea Moldovei. București, 1923, p. 30

4) В. Р. Семеновъ Тянъ-шанскій. Op. cit., vol XIV, p. 142.

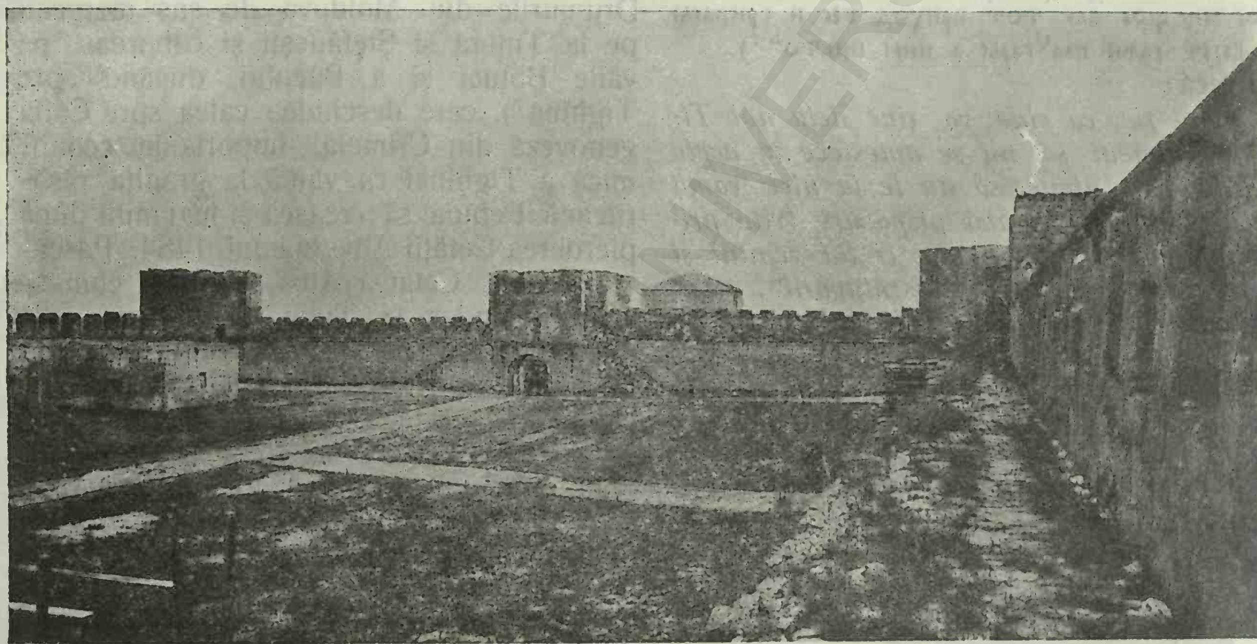
In harta lui Iacob Essler și Georgiu Ubelin din anul 1513 în locul Tighinei pe Nistru este trecut, desigur din greșală, un oraș cu denumirea *Stapenei.* B. P. Hâjdeu. Arhiva Istorică a României. Vol. I, p. 179.

5) Cronografia Moldaviei parte a Daciei vechi. Tezaurul de monumente istorice pentru România. București. 1864, vol. III, pp. 123–144.

Miron Costin afirmă că Tighina, ca şi celelalte cetăţi din Moldova, este o cetate veche refăcută de către domnitorii Moldovei [1]), şi Dimitrie Cantemir crede, că la Tighina a fost cetate, care *„în zadar“* a fost atacată de către Turci *„de mai multe ori înainte de a se fi supus“* [2]). Izvoarele însă din veacul al XV-lea nu ne dau indicii, că pe lângă vama Tighinei ar fi existat şi o cetate. Dar că acolo a fost o strajă [3]). pentru întreţinerea căreia se percepea şi o taxă dela negustorii ce treceau prin Tighina, se vede din documentele citate. Nu găsim nici un indiciu de pârcălab al Tighinei, nici un indiciu în documentele lui acesta trecând Dunărea s'au îndreptat spre Vaslui, unde au suferit o mare înfrângere la Podul Inalt şi Rahova [1]), şi n'au avut ce caută pe la Tighina.

In cele trei decenii, ce au urmat după moartea lui Ştefan cel Mare, în situaţia Tighinei nu se vede nici-o schimbare. Oraş de graniţă cu vamă, el îşi îndeplineşte sarcina de debuşeu pentru Moldova, care pierzând Cetatea Albă cu piaţa şi cu vama ei, avea şi mai mare nevoie de Tighina. Acest fapt trebuia să ducă la intensificarea vieţii economice a acestui punct de transit al Moldovei la graniţa ei răsăriteană.

Expediţia sultanului Soliman dela anul



TIGHINA.
Interiorul citadelei văzut din partea de Est.

Ştefan cel Mare, care în vederea războiului cu Turcii întăreşte cetăţile din Moldova şi în special acele din apropierea Mării Negre.

Este lipsită de temeiu şi afirmaţia unor cercetători ruşi cari socot că cetatea Tighinei ca şi acea a Sorocii, Cetăţii Albe şi Chiliei a fost devastată în anul 1475 de către Turci [4]). Se ştie, că Turcii în anul 1538 *„asupra hoţului moldovean Petru Rareş pentru nimicirea lui cu o armată, pe care cerul şi pământul abia o ţine“* [2]), a avut ca urmare pierderea Tighinei, fapt care duce după sine şi la o schimbare radicală în viaţa acestui oraş moldovenesc.

Nu se cunosc împrejurările în cari a fost ocupată Tighina de către armatele turceşti. După cum se ştie, armata lui Soliman a trecut

1) *Miron Costin.* Letopiseţele Moldovei. Vol. I, p. 23.
2) *Dimitrie Cantemir.* Op. cit., p. 30.
3) *N. Iorga.* Basarabia noastră. Vălenii de Munte. 1912, p. 12.
4) А. Накко. Исторія Бессарабіи съ древнѣйшихъ временъ. Одесса, 1876, vol. II, p. 173. П. Н. Батюшковъ. Бессарабія. Историческое описаніе. С.-Петербургъ, 1892, p. 91.

1) *N. Iorga.* Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe, pag. 129.
2) *E. Hurmuzachi.* Documente privitoare la Istoria Românilor. Volumul I², p. 109.

Dunărea pe la Isaccea[1]) şi s'a îndreptat spre centrul Moldovei, iar Tătarii de Ociacov au trecut Nistrul, probabil pe la Tighina, care, ca şi întreaga Moldovă, n'a opus nici un fel de rezistenţă. Se crede, ca Soliman ar fi mers dela Suceava la Tighina[2]), unde se hotări să ridice o cetate, care ar fi avut menirea să ţie în frâu Moldova[3]) şi desigur, cum afirmă Dimitrie Cantemir, să supravegheze şi asupra Tătarilor de dincolo de Nistru şi ca o ameninţare împotriva Poloniei[4]). Dimitrie Cantemir afirmă, că Tighina, care n'a putut fi luată cu forţa, a fost cedată Turcilor *„cu înşelăciunea şi cu viclenia lui Aron Vodă, căruia Moldovenii i-au dat numele de Tiranul. In adevăr"*, spune Cantemir, *„acesta, fiind alungat din domnie de boeri din cauza cruzimei, fugì la împăratul turcesc şi-i făgădui că, dacă-i dă iarăş domnia, el îi va preda oastei lui cetatea Tighinei, cerută de mai multe ori cu 12 sate, şi i-o dărui în stăpânire veşnică"* [5]).

O serie de acte diplomatice şi corespondenţa între Polonia şi Turcia din a doua jumătate a veacului XVI-lea[6]) dovedesc că Tighina întră în stăpânirea Turcilor imediat după expediţia sultanului Soliman.

Sunt dovezi precise, că cetatea a fost ridicată de către Soliman şi că ea la începutul anului 1541 era deja gata. Din aceste dovezi vom cita următoarele: deasupra porţii cetăţii de piatră (a citadelei) în anul 1882 se găsea o inscripţie pe o piatră, cari astăzi nu mai există. O copie de pe această inscripţie, care nu era tocmai citeaţă, a fost trimisă Academiei de ştiinţe ruse, care a descifrat-o în parte. Este o poezie care în traducere sună astfel:

1. «*Eu, robul lui Dumnezeu, în împărăţia acestei lumi sunt sultan. M'a făcut (El) pe mine urmaş al lui Mahomet; sunt favoritul Atotmilostivului.*

2. *Şi bunătatea lui Dumnezeu şi puterea miraculoasă a lui Mahomet sunt călăuzitorii mei; în numele meu s'a citit Hutva în templuri, sunt Soliman.*

3. *Cel ce trimite corăbii în marea Francilor, Mahribiu şi India, sunt şahul Bagdadului, Iranului, Cesarul Greciei, Sultanul Egiptului.*

4. *Cel ce a cedat din mărinimie regatul, coroana şi scaunul regelui Ungariei, robului mai mic*».

1) *N. Iorga.* Basarabia noastră, pag. 35. *I. Nistor.* Op. cit., pag. 104.

2) N. *Iorga.* Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe, pag. 186.

„Cette ville (Bender).. destinée à enfermer la Mo'davie et à l'empêcher de secouer le joug que les Turcs lui avaient imposé". Contele *Langeron.* E Hurmuzachi, vol. III, lup. I, p. 91.

3) Ibidem, pag. 188

4) *Dimitrie Cantemir.* Descrierea Moldovei, pag. 30.

5) *Dimitrie Cantemir.* Op. cit., pag. 30.

6) *E. Hurmuzachi.* Documente, vol. II^1, II^2, III, XI. *N. Iorga.* Ibidem, pp. 186—188.

In rândul al 5-lea s'a putut citi «*Voevoda Petru*», iar în a doua jumătate a versului:

„a fost (s'a transformat în) pulbere a potcoavelor calului meu",

Sunt cuceritorul ţărei Moldovei (Bogdaniei)[1]).

La urmă ar fi fost indicat anul 940, ceiace ar corespunde anului creştin 1534, desigur dată citită greşit.

Dacă luăm în seamă că poarta, deasupra cărei a fost această inscripţie, este într'un turn, şi că etajul al 2-lea al acestui Turn a fost o geamie, în care s'a păstrat locul coranului şi astăzi, o firidă adâncă în zid, venim la concluzia, că citadela cetăţii de astăzi a fost ridicată de către Soliman, că n'a fost vorbă de o reconstruire a cetăţii, ci de o cetate nouă. Şi mărturiile străine confirmă acest lucru.

Aşa într'un raport din 11 Februarie 1541 trimis din Viena se afirmă că Soliman „a făcut o fortăreaţă la hotarul Moldovei despre Polonia", unde voia să pue cu deasila o garnizoană de 5.000 de boeri (?) ceiace face ca nobilimea moldovenească să se răscoale, să ucidă „pe voevodul turc cu ai săi"... „Şi au mers, unde Turcul, după ce a luat ţara dinspre Marea Neagră, îşi ţine de obicei multe vite, pentru bogăţia păşunelor, şi au prădat la 100.000 de oi şi 80.000 de capete de alte dobitoace"[2]).

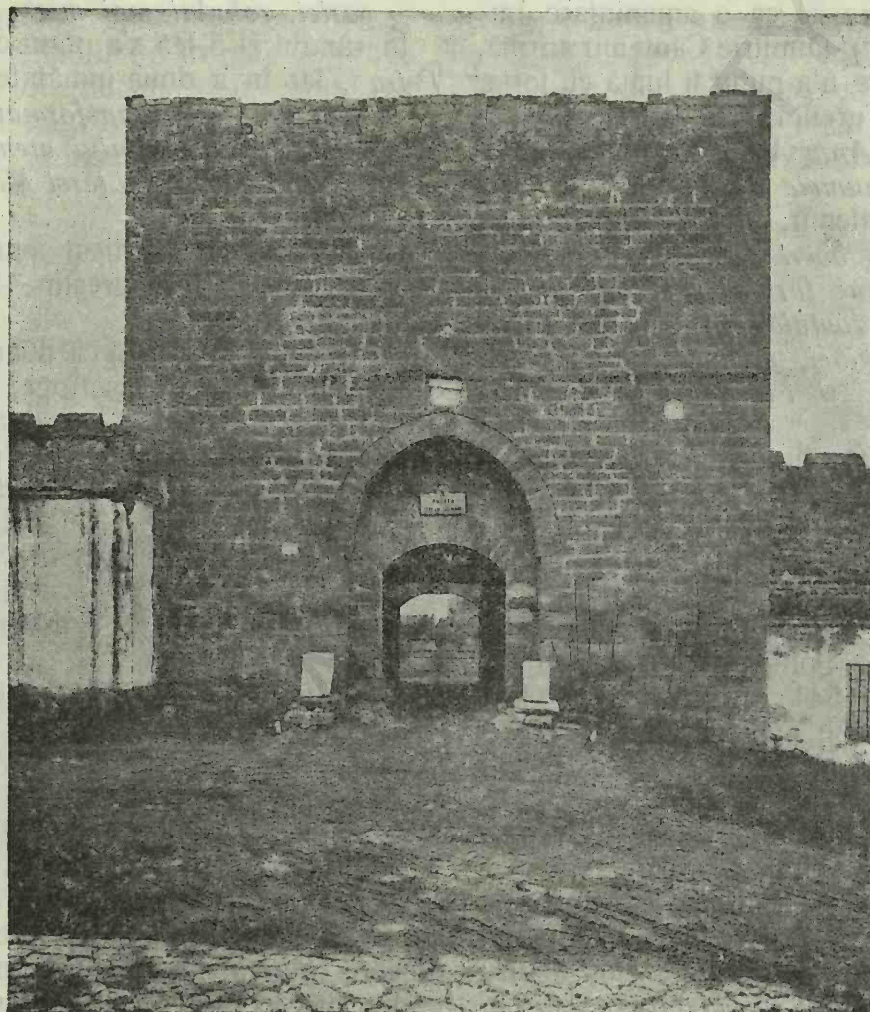
Informatorul regelui Ferdinand I al Ungariei, Ieronim Laski la 13 Martie 1541, anunţind că Petru Rareş a fost readus de către Turci pe tronul Moldovei, crede că

1) Турецкая надпись султана Сулеймана 1534 года, въ бендерской крѣпости. Записки Одесскаго общества исторiи и древностей, vol. XIII, pag. 264.

2) „Opus tamen est un illi Maestas Vestra cum borbandis et munitionibus subueniat et aliquibus pixidaris hungaris ut aggredetur castrum Tehin (din greşală în text „Thelim") nouiter extructum". *E Hurmuzachi.* Documente privitoare la istoria Românilor, vol. II^1, p. 215. V. N. Iorga. Ibidem, p. 190.

domnitorul Moldovei se va răscula dacă va avea ajutor din partea regelui şi va ataca Tighina, cea mai recentă pierdere a Moldovei. „Totuşi“ scrie el „este nevoie ca Maestatea Voastră să-i vină în ajutor cu tunuri şi muniţiuni şi cu ceva soldaţi (aruncători de smoală?) unguri ca să atace cetatea Tighinei, construită de curând“ [1]).

La 30 Martie 1541 acelaşi Laski trimite *se va răscula dacă va avea dela Maestatea Voastră câteva tunuri şi pedeştri pentru a ataca fortăreaţa Tighina ridicată de curând*“[1]). Această afirmaţie găseşte sprijin şi în unele date de mai târziu. Aşa în „*Tartariae Descriptio*“ a lui Martin Broniowski, tipărită prima dată în anul 1593 se vorbeşte despre „*orăşelul Techina şi o cetate turcească nu demult construită, tocmai la gura*



TIGHINA.
Turnul în care a fost geamia cu poarta ce duce în citadelă.

regelui său o altă scrisoare cu acelaşi conţinut, care sună astfel:

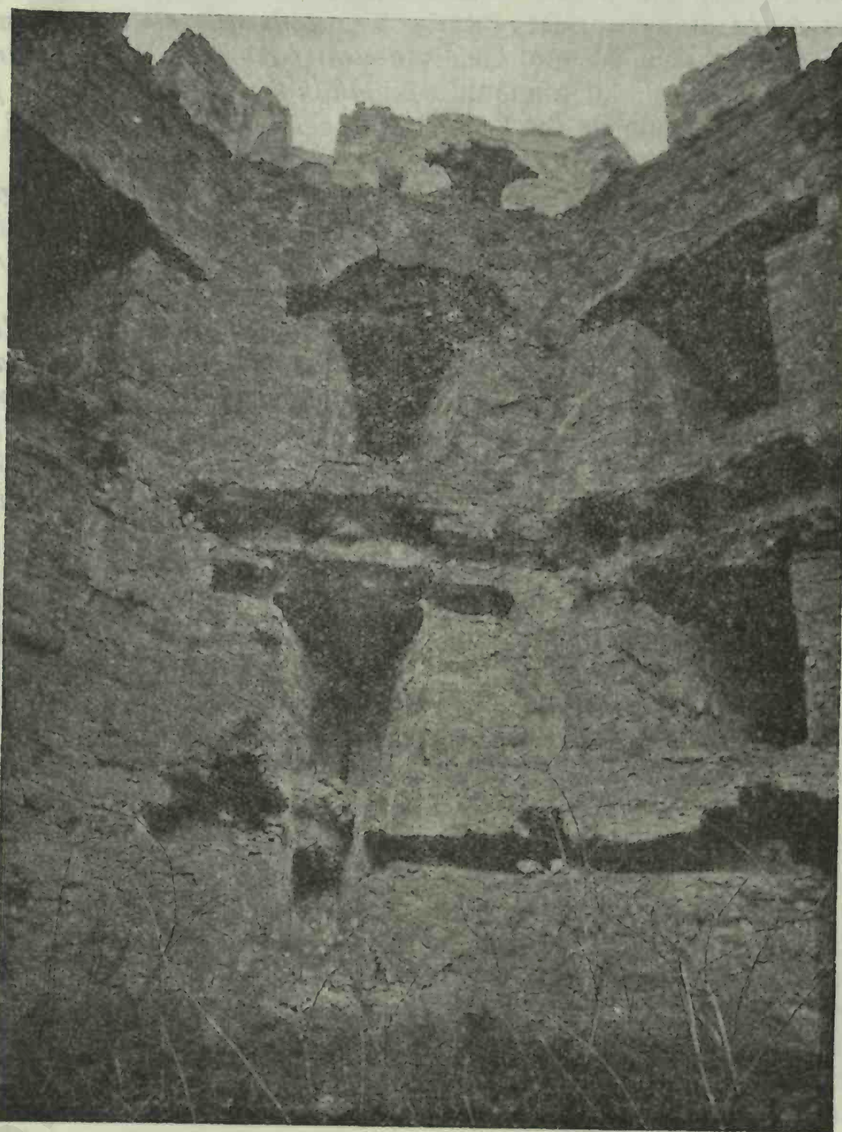
„*Să trimeată Maestatea Voastră pe D-l Bamphi la Petru, voevodul Moldovei, care* *Nistrului, tot acolo pe Nistru să aibă trecerea dela Tighina (Tinichea) sau trecătoarea moldovenească, care duce în stepele Vetineus*“[2]).

1) *N. Iorga.* Ibidem, pp. 189—190.
In Aprilie 1540 în Tighina, cum vedem dintr'o scrisoare a lui Ioan Tarnovschi, se găsea un căpitan (căpetenie) turc. „Capitaneum Thehynensem, qui Pretffícz et subditos Suae Maiestatis Regiae affecerat minis“... *N. Iorga.* Ibidem, p. 322.

1) „Mittat Maiestas Vestra dominum Bamphy ad Petrum Vayuwodam Moldaviae, quoniam rebellabit si habuerit à Maiestate Vestra aliquis Bombardas et pedites un possit castrum *Tehin* nouiter erectum expugnare.
E. Hurmuzachi. Ibidem, p. 217. V. *N. Iorga.* Ibidem, pag. 190.

2) *Z. Arbore.* Basarabia în secolul al XIX-lea, pag. 786.

Aşa dar cetatea Tighina a fost ridicată de către Turci şi, cum s'a întâmplat cu reparaţiile ei de mai târziu şi cu lărgirea ei, desigur cu braţele Moldovenilor şi din materialul moldovenesc. Luarea Tighinei a avut fără îndoială un răsunăt dureros în Moldova. Aceasta se vede nu numai din convingerea lui Laski, că Petru Rareş, care



TIGHINA.
Interiorul turnului unghiular dinspre Est.

îşi lăsase ca ostatec fiul la Constantinopol[1]), era gata să atace cetatea, ci şi din tradiţia de mai târziu, pe care o concretizează Miron Costin în poemul său polonez, în cuvinte atât de frumoase: *„s'a întunecat şi cetatea Tighinei"*[1]). Vama dela Tighina trece la Lăpuşna, şi Tighina îşi pierde rostul său comercial de odinioară.

Ca să şteargă orişice amintire a trecutului, Turcii schimbă denumirea Tighinei în Bender, ceiace ar însemna după autorii ruşi: „eu vreau"[2]), iar după unii autori români: *„poartă"*[3]). De fapt cuvântul turco-arab «*Bender*» (plural „Benader") înseamnă

1) *N. Iorga.* Ibidem, pag. 190.

1) *B. P. Hâjdeu.* Arhiva istorică a Românici, vol. I, p. 162.
2) А. Защукъ. Op. cit., vol. II, p. 145. П. Н. Батюшковъ. Бессарабія. Примѣчанія, pag. 66. П. Крушеванъ. Op cit. pag 218. Памятная книжка Бессарабской обл сти на 1862 годъ. Кишиневъ. 1862, p. 161. *Z. Arbore* Op. cit., p. 280.
3) *I. Nistor.* Op. cit., p. 105. *N. Iorga.* Basarabia noastră, pag. 35.

nu poartă, ci *„port“*, *„oraş comercial“*, ceia ce este mai natural şi ceia ce ne face să tragem concluzia, că sub Moldoveni, pe lângă o piaţă comercială, era şi un port fluvial, care legà Tighina cu Cetatea Albă.

Aşezând o garnizoană de ieniceri în noua cetate, Turcii pentru aprovizionarea ei, anexează la ea şi un rând de sate moldoveneşti din jurul ei, formând o raia nouă. Hotarele acestei raiele erau cuprinse între râurile Botna şi Nistru până la satul Geamăna, care există şi astăzi [1]). Iar pământurile dintre această raia şi raialele din Cetatea Albă şi Chilia, Bugeacul, întră şi el sub stăpânirea turcească.

Se ştie, că această ciuntire a Moldovei a produs o impresie dureroasă asupra Moldovei, în special asupra păturei mai conştiente de atunci, asupra boerilor. Acelaşi Ieronim Laski în scrisoarea, citată din 30 Martie 1541, scrie regelui Ferdinand I următoarele: *„Moldovenii nu pot suporta în nici un caz faptul că dela ei s'a răpit cea mai frumoasă parte a Moldovei“* [2]).

Boerii Moldoveni caută să dea vina pe domnitorul nou, Ştefan Lăcustă, şi cer dela el să recapete Tighina şi pământurile pierdute: *„Dacă nu vei căpăta înapoi“*, spun ei, *„acea parte a ţării ce a luat-o Turcul şi nu te vei împotrivi aceluia ca s'o uneşti cu oblăduirea ta, să fii încredinţat că, înfăţişindu-se un al treilea duşman, oricare ar fi, care să râvnească Domnia, vom trece la dânsul şi nu te vom privi ca Domn“* [3]).

Dar Ştefan Lăcustă, pe care boerii Moldoveni într'o scrisoare din anul 1540 către regele Poloniei Sigismund [4]) îl acuză de nenorocirea ce a căzut asupra Moldovei, n'a făcut nimic pentru redobândirea Tighinei şi fu omorît de către boeri. Boerii răsculaţi împotriva lui Ştefan Lăcustă îl aduc pe tronul Moldovei pe Alexandru Cornea, care face o încercare îndrăzneaţă de a recuceri pământurile moldoveneşti, luate de Turci. El pătrunde în sângeacurile turceşti, bate 800 de călăreţi Turci şi ia ca pradă mai multe vite şi oi [5]).

1) *N. Iorga.* Basarabia noastră, pag. 36.
2) („Deinde quod) Moldavienses nullo modo ferre possunt adeptam illis esse nobiliorem Moldavia partem“. E. Hurmuzachi. Documente, vol. XI, p. 217.
3) *N. Iorga.* Op. cit, pag. 36.
4) *E. Hurmuzachi.* Documente, vol. I², pp. 139—140.
5) *N. Iorga.* Basarabia noastră, pag. 37. *I. Nistor.* Istoria Basarabiei, pag. 108.

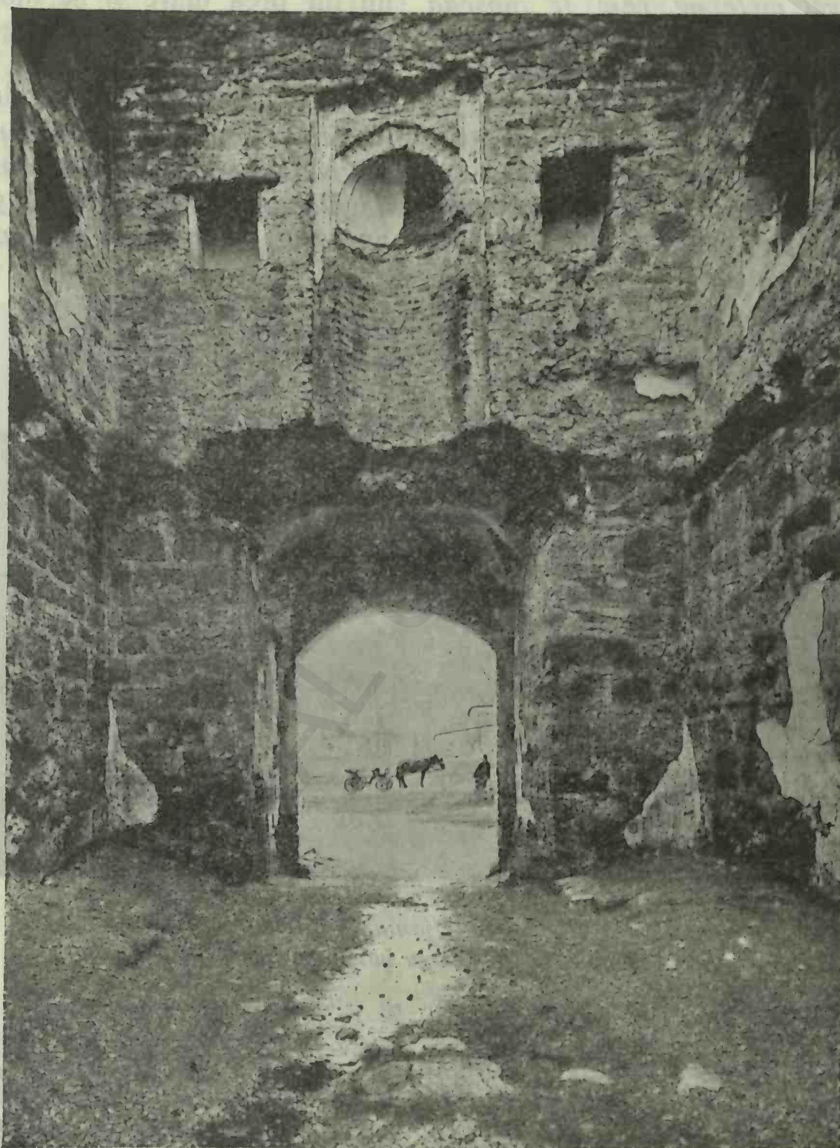
Dar Petru Rareş, ridicat pentru a doua oară în domnie, de astă dată cu ajutorul Turcilor, îl prinde şi-l omoară. Ca un răsunet ale acestor stări de lucru, a nemulţumirei generale din Moldova, a fost o nouă năvălire a Moldovenilor în regiunea Tighinei. Sultanul Soliman printr'o scisoare din 29 Martie—26 Aprilie 1541 aduce la cunoştinţa lui Sigismund, regele Poloniei, că *„nu demult nişte hoţ din supuşii Moldoveni („Woloskich“) ridicând capul (răsculându-se) şi omorîndu-l pe domnitorul său, având în ţara Domniei Voastre înţelegere cu unii, călcând mai multe sate de lângă Cetatea Albă şi Tighina, omorînd oameni, luând oi şi alte animale şi furând mai multe alte mărfuri, au trecut din partea Domniei Voastre, iar când noi am dăruit domnia ţării Moldoveneşti domnitorului Petru şi dela înalta Poartă l'am trimis împreună cu el pe comisul nostru Hasan, căpeteniile şi şefii cari erau dintre Moldoveni şi acei cari se ocupau de hoţii, el ajungându-i i-a întors îndărăt, iar pe acei cari au mai rămas, domnitorul prinzându-i i-a omorît“* [1]).

Cum se vede, şi sultanul Soliman îşi dădea seamă că Tighina va deveni mărul de discordie între Turci şi Moldoveni, că pentru aceşti din urmă pierderea Tighinei este o mare lovitură. Intr'o scrisoare a castelanului de Belz Nicolae Syenyawski din 19 Martie 1541 se afirmă că sultanul ar fi dispus să întoarcă Tighina Moldovei, cu condiţiunea, ca Petru Rareş *„să plătească pentru zidirea cetăţii“* 10,000 lei [2]).

In a doua jumătate a veacului al XVI-lea şi în veacul al XVII-lea, Tighina în repetate rânduri a fost atacată de către Moldoveni, Cazaci şi Poloneji. Cetatea propriu zis n'a avut de suferit decât în vre-o douătrei rânduri. Rolul ei militar însă pentru nouile ţinuturi ale imperiului Otoman a fost mare, întrucât garnizoana cetăţii avea menirea să respingă atacurile vecinilor împotriva sangeacului Tighinei şi a Bugeacului. Şi istoricul cetăţii Tighina în aceste veacuri a fost în strânsă legătură cu istoricul Tatarlâcului aşezat după luarea Tighinei de către Turci în Bugeac. Atacurile împo-

1) *E. Hurmuzachi.* Documente, vol. I², p. 151.
2) *N. Iorga.* Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe, pag. 349.

triva regiunii Tighinei n'au avut caracterul unor războaie sistematice, ele au fost simple incursiuni, cari se rezumau la devastarea câtorva sate, la captivarea locuitorilor, la luarea de pradă în vite şi oi, bogăţia acestor regiuni. In cele mai multe cazuri aceste atacuri erau provocate de către Tătari sau



TIGHINA.
Interiorul turnului cu geamia.

Turci, adeseaori ca răspuns la incursiunile lor, în afară doar de atacurile Moldovenilor, cari nici odată n'au renunţat la ideia, că aceste pământuri au fost rupte de către Turci din trupul Moldovei.

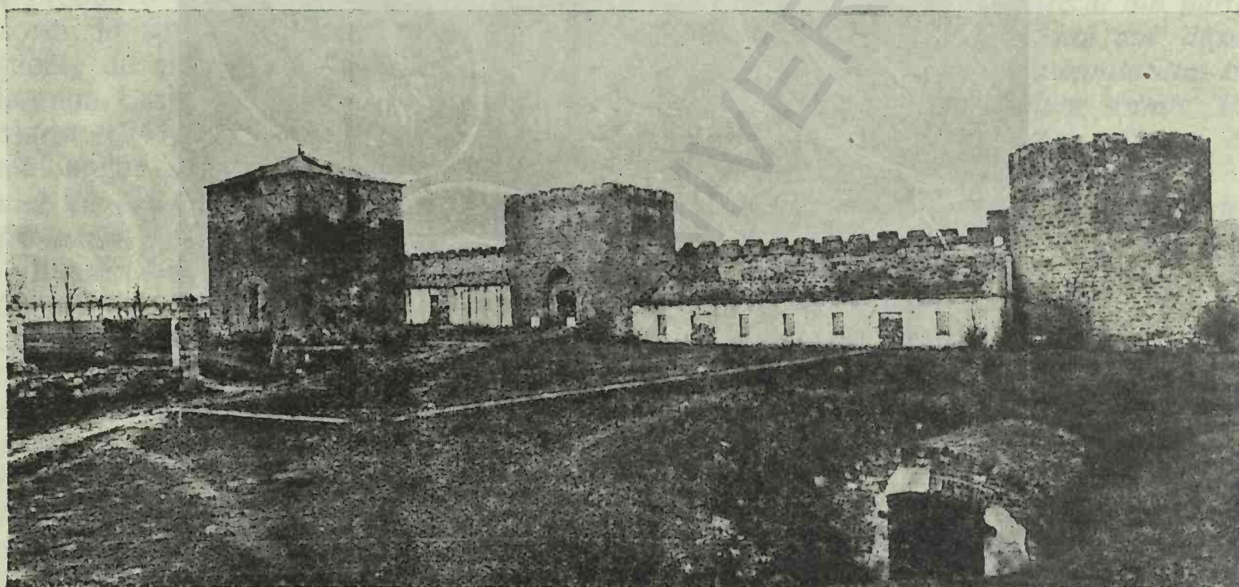
La începutul anului 1541 veni ca Domnitor al Moldovei pentru a doua oară Petru Rareş. E posibil, că el a fost nevoit să accepte nouile graniţi ale Moldovei dintre Prut şi Nistru şi cu toate că în sufletul lui zăceau, cum am văzut din cele două scrisori a lui Laski, alte intenţiuni, el fu silit să nu facă nici un pas spre redobândirea Tighinei. Nici urmaşii lui mai apropiaţi, fiii lui Iliaş şi Ştefan, preocupaţi de alte interese, nu se gândesc la Tighina, cum nu se gândeşte nici Alexandru Lăpuşneanu. Pierderea Tighinei se simţea însă atât de tare încât un domnitor de neam străin Ion Despot-Vodă ca să fie pe placul boerilor Moldoveni la începutul anului 1562, amin-

tind într'o proclamaţie boerilor originea lor romană, spune: *„Intenţia mea nu e alta, decât să fie Dunărea hotar al ţării Mele Moldova şi să mă lupt zi și noapte cu necredincioşii şi blestămaţii Turci... cu ajutorul și sprijinul ce voi avea dela neînvinsul Împărat Ferdinand, stăpânul meu prea milostiv, nădăjduesc să câștig în scurt timp cetăţile Moldovei mele pe care le posedă păgânul, adică malul Dunării, și nu numai acelea, ci și Muntenia și toată Grecia“* [1]).

Desigur, planul îndrăzneţ a lui Ion Despot n'a putut fi realizat. El a fost mai mult o cursă pentru a căpăta simpatiile boerilor.

In aceste vremuri se încep incursiunile Cazacilor în Bugeac, cum a fost acea din

Incercarea lui Ioan Vodă cel Cumplit pentru a redobândi Tighina şi celelalte cetăţi moldoveneşti, căzute în mâinile Turcilor, va rămânea în istorie ca o faptă eroică în trecutul poporului românesc. Adus de către Turci ca domnitor al Moldovei, în anul 1572, după doi ani de domnie, el se răscoală împotriva Turcilor, cari pretindeau un bir prea mare şi se îndreptă spre regiunile Moldoveneşti, aflate în mâinile Turcilor. Acest eveniment ni-l înfăţişează Grigorie Ureche în următoarele cuvinte: *„Ion Vodă, văzând atâta supărare ce are despre Turci, împlându-se de mânie, cu foc au ars Tighina și Cetatea Albă, și multă pradă au făcut, și mulţi robi și plean au scos“* [1]).



TIGHINA.
Intrarea în citadelă cu turnul din faţa porţii.

anul 1563, când, cum se plânge sultanul regelui Poloniei, *„niște hoţi și trădători din ţara“* poloneză, *„năvălind asupra târlelor sau a locurilor pentru oi, luând oi, iar pe miei ucigându-i pentru piei, au furat totul dela ciobani“* [2]).

1) . . . mio intento non è altro se non faz ch'il Danubio sia confin dil mio paëse Moldavia, et guerigiar di et notte con li infideli et maledetti Turchi... et con l'agiuto et fauor ch' hauero dal inuittissimo Imperator Ferdinando, mio signor clementissimo, spero in breue tempo d'aquistar li logi dela mia Moldavia quali possede il pagano, cioe la riuiera dil Danubio, et. non solo queli, ma la Valachia et poi tutta la Grecia“. *E. Hurmuzachi*, vol. II[1], p. 416. *N. Iorga.* Studii asupra Chiliei și Cetăţii Albe, p. 198. *N. Iorga.* Basarabia noastră, p. 38. *I. Nistor.* Op. cit, p. 111.

2) *E. Hurmuzachi.* Vol. I[2], p. 225. *N. Iorga.* Studii istorice asupra Chiliei și Cetăţii Albe, pag. 198.

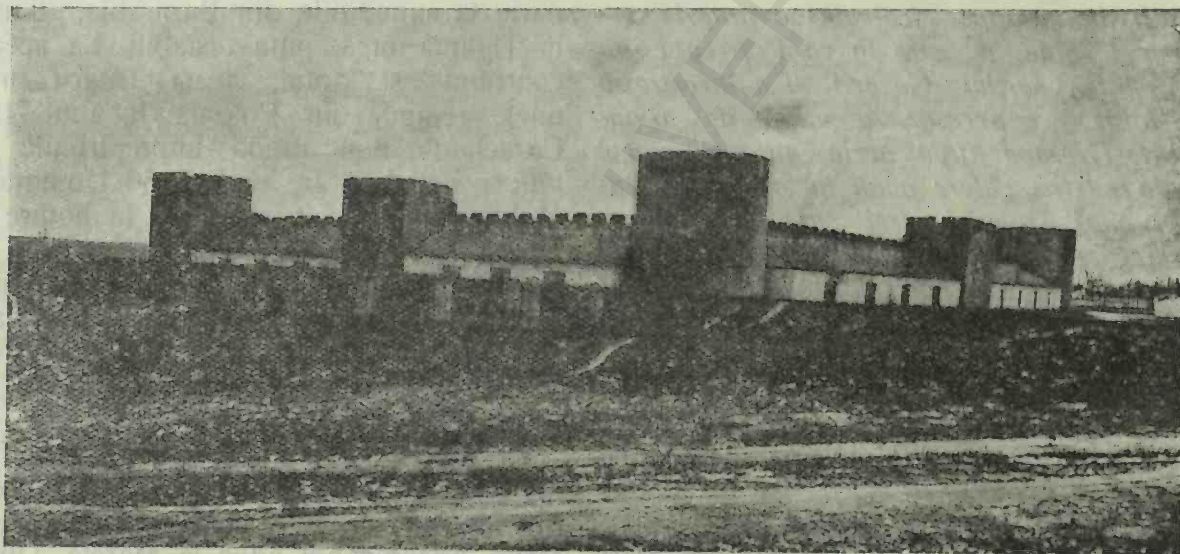
Ca aliaţi a lui Ion Vodă cel Cumplit apar Cazacii despre cari Grigori Ureche scrie, că ei *„nu se lecuiau, ce câmpii Bugeacului pururea cercau și multă pradă făceau“* [2]).

In „Cronica Polska“ a lui M. Bielski se arată că în calitate de ajutor a lui Ioan şi ca şef al Cazacilor a fost Swierczowski, care a omorît mai mulţi Turci lângă Tighina. «*Numai o mie de călări au fugit la Tighina*», povesteşte Bielski. «*Apoi*», continuă el, «*Ioan a venit la Tighina, a luat-o*

1) *C: Giurescu.* Letopiseţul ţării Moldovei. Bucureşti, 1916, p. 227.

2) Ibidem.

şi a tăiat pe toţi locuitorii» [1]). Cu toate că aceiaşi cronică afirmă, că *«Ioan bătea cetatea»* [2]), nu se ştie a fost luată şi cetatea sau au fost arse numai suburbiile, cum presupune d-l N. Iorga [3]). Este stabilit, că în lupta dela Tighina cu Turcii şi Tătarii refugiaţi aici a luat parte şi Ion Vodă cel Cumplit. Acest eveniment găseşte răsunet şi în unele izvoare turceşti. Aşa, în Iulie 1574 Marele Vizir Mehmed se plânge guvernatorului Galiţiei Iazlowecki, că *«acel nelegiuit şi netrebnic Ion Vodă, Domnul Moldovei, clocind trădarea şi văzând că oastea împărătească nu e gata, dăduse năvală asupra provinciei Tighinei, ucigând în câmp pe ţărani şi pe ciobani»* [4]).



TIGHINA.
Citadela văzută dinspre Nord.

Cum se ştie, Ion Vodă cel Cumplit, în urma unei trădări, fu omorît de către Turci pe câmpiile Basarabiei, iar încercarea lui neizbutită de a pune mâna pe cetăţile moldoveneşti şi de a scăpa ţara de Turci, au dus la faptul, că în Tighina, ca şi în Chilia şi Cetatea Albă, fu aşezată o garnizoană permanentă de Tătari [5]). Cu toate că pe la sfârşitul anului 1574 se încheie un tratat de pace între Turcia şi Polonia, peste doi ani Cazacii împreună cu Moldovenii din nou dau năvală asupra regiunii Tighinei; în luna Mai ei devastează un sat de lângă cetate [1]), iar mai pe urmă pustiesc câmpiile Cetăţii Albe şi a Tighinei, fapt care provoacă o plângere a aceluiaşi mare vizir Mehmed Paşa către regele Poloniei Ştefan Batory [2]). La fel este şi plângerea lui Risvan, begul Tighinei („Risvan Bech, sendziacus Benderiensis et Techinensis"), care scrie aceluiaşi Batori, în anul 1576 că *„nişte hoţi din regatal (Maestăţii sale) au devastat două comune cari din vechime aparţineau Tighinei, aşezată şi înfiinţată pe râul Nistru pe ceialaltă parte a Boristenului"* [3]).

De acum înainte prădăciunile Cazacilor în regiunea Tighinei devin tot mai frequente, ceiace-i face pe Turci să ridice în anul 1579 o cetate pe Nistru în faţa Tighinei [4]). Aceste incursiuni, ca şi incursiunile Tăta-

---

1) *G. Năstase.* Istoria moldovenească din Kronika Polska a lui Bielscki. Cercetări istorice Buletinul Seminarului de Istoria Românilor. Universitatea din Iaşi Iaşi, 1925, anul I, p 148.

2) Ibidem, p 149

3) *N. Iorga.* Ibidem, 200.

4) *B. P. Hijdeu.* Arhiva istorică. I, p. 45.

5) *N. Iorga.* Basarabia noastră, pag. 39. *N. Iorga.* Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe, pag. 201.

---

1) *N. Iorga.* Studii istorice asupra Chilici şi Cetăţii Albe, pag. 201.

2) . . „continue incursiones in Acchermen, Gianchirmen et Bender faciebant, quae omnia a captivo nostro fugitivo relata fuerunt" . . . *E. Hurmuzachi*, vol. I², p. 286. *N. Iorga.* Ibidem, p. 201.

3) . . . „duas villas antiquitus ad Tehiniam pertinentes ac penes fluvium Nester ab ea parte Boristenis collocatas ac fundatas nomines latrones, ex arcibus Maiestatis Vestrae venientes devastarunt". *N. Iorga.* Ibidem, p. 298. V. şi scrisoarea sul anului Amurat III către regele Stefan Batory din anul 1578, in care se plânge în contra Cazacilor. Записки одесскаго общества исторiи и древностей, vol. XI, p. 486.

4) *N. Iorga*, Ibidem, p. 201.

rilor în Polonia duc la mai multe conflicte între Turcia şi Polonia. In Iulie 1583 un număr de vre-o 8.000 de Cazaci şi de vre-o 2.000 de Poloneji cu asentimentul guvernului polonez atacă Tighina, pe care o asediază, arzând-o. Domnitorul Moldovei de atunci, Petre Şchiopul, în urma cererii Turcilor, vine în ajutorul sangiacului de Tighina, rănit în luptele cu Turcii [1]). Cetatea Tighina care a avut de suferit în urma incursiun.i Cazacilor, fu refăcută de către Petre Şch iopul. Eyzing, reprezentantul Imperiului Austriei pe lângă Poarta, la 3 Aprilie 1584, ne dă în această privinţă următoarele amănunte: *„Imediat, în aceiaşi zi (22 Martie), au venit aici câţiva Moldoveni cu ştirea, că Voevoda Moldovei a reclădit din nou pe socoteala sa proprie cetatea Tighina, pe care în vara trecută au devastat-o parţial Cazacii, şi a înzestrat-o cu totul ce e necesar, în afară de armament. Degrabă după aceia au fost aduse acolo pe trei galere până la o sută de tunuri mari şi mici, trei sute de topoare (arme?) şi muniţiuni, iar Voevoda a căpătat haine de stofă de aur şi o sabie înfrumuseţată cu pietre scumpe, care costă vre-o 5000 de ducaţi“* [2]).

Despre incursiunea Cazacilor din anul 1583 găsim ştiri şi într'o scrisoare a lui Germigni către regele Henric datată cu

1) *N. Iorga.* Ibidem, p. 203. Despre această năvălire, trecută sub anul 1584 (7092) vorbeşte şi Grigore Ureche: *„In acest an (7092) Avgust 7, strânsu-sau Cazacii şi fără veste au lovit Tighina, de o au ars şi o au prădat, şi au robit pre cei tineri, fete, copii; iar pre alţii până la unul i-au tăiat, şi multă dobândă au luat cu sine, neavând cine să-i oprească, ci cu pace s'au întors înapoi“. C. Giurescu* Letopiseţul Ţării Moldovei, Bucureşti, 1916, pp. 253–254 Un informator turc scrie la 24 Iulie 1583 lui Preyner următoarele: *„Astăzi, strălucite Domn, a sosit poşta (vestea) din Acherman, care anunţă, că numita cetate Bender, este lovită de către Cazaci, iar întreg teritorul acela a fost devastat. 10.000 de Turci au fost duşi în captivitate, precum şi o imensă mulţime de vite“*. („Hodie Illustrissime domine, postae et Akermann advolarunt, qui nuntiant certo Bender nuncupatam arcem a Kozackis adhuc feriri (sic). terramque illam totam depopulatam esse, 10 millia Turcharum in captivitate esse abducta, et inmentorum infinitam multitudinem“). *E. Hurmuzachi.* Documente, vol. XI, p. 665.

2) „Glechs desselben Tags (22 Martie), sein auch ettliche Moldawer alher ankomen mit Zeitfung das der Wayda in der Moldav die Vestung Bender, so die Kozachen den vergangnen sumer thailss zerstört. von Newen widerumb auf aignen Unkosten erbawt, und mit allen Notturfften ausser Geschutzs versehen; darauf alls baldt biss in die hundert gross und klaine Stuckh, 300 Hackheu und Monition auff drey Galern daselbst hin, und dem Wayda ain Rockh von gulden Stuckh und ain Saybl mit Edlgestain versetzt, so auf funff tausend Ducaten geschätzt verschafft“.
E. Hurmuzachi. Documente, vol. XI, p. 676.

ziua de 9 August 1583 [1]) şi în mai multe rapoarte din acelaşi an şi anul 1584 a reprezentanţii Austriei la Constantinopol, Pezzen şi Eyzing [2]). Prin urmare, în toamna anului 1583 şi poate şi la începutul anului 1584 cetatea Tighina se repară de către Domnitorul Moldovei Petre Şchiopul. Turcii iau măsuri în vederea unei noui năvăliri a Cazacilor [3]). Domnitorul Moldovei stă gata cu oştirea moldovenească ca să vină în ajutor Turcilor; el fu nevoit să facă o nouă călătorie la Bender în luna Octombrie 1584 [4]).

Porta cere Poloniei satisfacţie pentru jafurile făcute de către Cazaci în Bugeac şi în sangiacatul Tighinei, şi cu toate că Polonia dă asigurări de neagresiune şi ia măsuri parţiale împotriva unor Cazaci, cari au luat parte la expediţiile din Basarabia, liniştea la Tighina nu se putu restabili. La aceasta contribuie şi faptul, că şi Tătarii pradă unele regiuni din Polonia. In anul 1585 Cazacii din nou pradă împrejurimile cetăţii [5]), astfel că în anul 1586 Domnitorul Moldovei fu nevoit să stea la hotare cu 10.000 de oameni [6]); cu toate acestea împrejurimile Tighinei au fost jefuite şi în acest an de către Cazaci [7]), iar sangiacul ei rănit. Guvernul Porţii concentrează forţe noui la Tighina, unde vin şi domnitorii ţărilor româneşti [8]).

Despre o nouă pradă a Cazacilor aflăm din raportul ambasadorului Austriei Eyzing din 29 Aprilie 1587. Se scrie că un Cazac făcut prizonier, şi adus la Marele Divan, după ce a trecut la religia mahometană, a adus ştirea, că *„tovarăşii lui şi Cazacii, în număr de 7000, au venit la Bender şi au dus de acolo mai bine de o sută de Turci şi câteva mii de oi“* [9]). Şi de data

1) . . . „et, entre aultres, pillé et saccaigé ung grand bourg, dit Akermen, avec plusiers villages, prins la ville et chateau de Bender, avec le Sangiac-Bey du lieu, bruslé quatre galliottes qui s'y retrouvoient pour la garde, et fait murir tous les janissaires et soldatz qui estoient dessus, oultre une infinité de personnes de tous sexes et eages qu'ilz auroient taitz esclaves par toutte ceste contree, ayans couru et ravaigé jusques au Danube“. . .
E Hurmuzachi Documente, vol. XI, p. 166.

2) Ibidem, pp. 669–675.

3) Ibidem şi *N. Iorga* în prefaţa acelui volum, p. LVII.

4) Ibidem.

5) *E. Hurmuzachi.* Documente, vol. XI, pag. 689. *N. Iorga.* Prefaţa la aceaşi volum p LVIII.

6) Ibidem, p. 693; *N. Iorga.* Ibidem, p. LVIII.

7) Ibidem.

8) Ibidem *N. Iorga*, p. LIX.

9) . . . „dabei vermeldet dass seine Gesellen und Kosacken, bei 7000 starck, umb Bender komen seind, und haben über hundert Türcken und etlich tausent Schaff von dortten hinwegk gefüerth“. *E. Hurmuzachi.* Documente, vol. XI, pp. 697–698. *N. Iorga.* Ibidem, p. LX.

aceasta Cazacii dau foc Tighinei [1]), şi Domnitorul Moldovei din nou repară Cetatea [2]). In anul 1588 Turcii aduc trupe noui la Tighina, pentru apărarea cetăţii şi a regiunii ei, dar cu toate acestea Cazacii pradă 13 sate [3]). In acelaşi an Cazacii mai fac o incursiune în sangiacatul Tighinei, devastând patru sate Dintr'un raport verbal a unui ceauş din 19 Octombrie 1588 aflăm următoarele: *„In cât priveşte Cazacii, patru mii venind la Bender, au devastat patru sate turceşti şi au vrut să plece cu prada, dar fiind strâmtoraţi la mal, Cazacii fiind surprinşi de Turci, le-au luat prada. Şi din Cazaci circa 200 au fost omorîţi, fiind constrânşi la râu, unde mulţi au fost înecaţi. De atunci Cazacii nu mai vin. Tătarii însă la rândul lor au depopulat patru sate poloneze“* [4]).

Plângerile Turcilor adresate Poloniei, cum a fost aceia a sultanului Murat Han din anul 1588 rămân zadarnice [5]). N'a reuşit nici expediţiunea turco-tătară în Podolia din anul 1589. Cazacii apar şi în anul 1590 în preajma Tighinei de astădată în şeici pe Nistru, unde au avut o ciocnire cu Turcii [6]). Despre năvălirile Cazacilor asupra Tighinei vorbeşte în faţa senatului polonez şi regele Sigismund într'o şedinţă din 25 Noembrie 1592, cu care ocazie constată că Tighina a fost devastată [7]). In anul 1593 regiunea Tighinei fu iar prădată [8]), iar în anul 1595 Aron-Vodă se ridică împotriva Turcilor, şi aliaţii lui, Cazacii, în frunte cu hatmanul Nalivaico şi cu Loboda se îndreaptă spre Tighina [9]). După o scrisoare a lui Aron Vodă către Sigismund Bàthory, principele Ardealului, Tighina ar fi fost luată de către armata moldovenească şi transilvăneană, dar luarea cetăţii ar fi fost revendicată de către Cazaci [1]). Dar Cazacii se retrag şi Tighina rămâne în mâinile Turcilor. Asupra situaţiei din cetatea Tighinei din această epocă găsim informaţiuni foarte preţioase în povestirea unui Dumitraşcu Sârb, prins de către Poloneji lângă Tighina în Octombrie 1595. El arată *„că în Tighina e foamete. Au eşit ei Luni 17 oameni, cu 12 căruţe cu cai şi 2 care cu boi pentru aprovizionare. Erau 4 Turci, ceilalţi Moldoveni şi Sârbi. A fost prins acolo, la Tohatin, sat la două mile de Tighina. Joi au început să treacă râul. Povesteşte că Vineri seara însuşi ţarul (hanul) a trecut (râul) lângă Tighina. Vineri spre Sâmbătă sangiacul a făcut în castel ţarului şi fratelui său feti Ghirei Galga o recepţie. Acolo au stat şi Sâmbătă. Duminică dimineaţa ţarul s'a ridicat din Tighina, s'a dus la o jumătate mile dela Tighina, la iezerul Botna, iar sangiacul după aceia, trimiţind căruţele cu tunurile, la amiază a venit la ţar. Spune că a aflat dela Cercheşi, slugile ţarului, cari i-au povestit în castelul Tighinei, că ţarul are 60.000 de oaste. Cam la acelaşi (număr) socoate şi el din vedere. Are destul de mulţi Piatigorţi, sunt şi Tătari. Sangiacul are cu sine 2.000 de beslei călări din Tighina, Chilia şi Cetatea-Albă. Sangiacul are cu el 200 de ieniceri cu cai şi cu arme. Lângă ţar n'am văzut ieniceri, nici n'am auzit de ei. Are cu el 5 tunuri la Tighina, 4 la Chilia, 4 la Cetatea-Albă şi 2 tunuri (cu cârlige?) la Tighina. Fiecare tun are câte 4 cai, iar unele câte trei; ghiulele la acele tunuri sunt de mărimea unui ou de gâscă. Pentru acele tunuri au destule ghiulele şi pulbere. Spune că o parte din cai în acea armată sunt buni, graşi, iar o parte foarte răi“* [2]).

Turcii, cum se vede, dau o importanţă foarte mare Tighinei, întrucât în Iulie 1589 Tighina dela begat fu ridicată la situaţia de beglerbegat, iar satele din jurul ei în

---

1) *N. Iorga.* Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe, pag. 204.

2) *N. Iorga.* Prefaţa la E. Hurmuzachi, vol. XI, p. LXI.

3) *N. Iorga* Ibidem, p. LXVI.

4) „Guoi ad Kosakos attinet, quatuor millia Benderi num venientes, et quatuor pagos Turcicos depopulantes, abire quidem praeda voluerunt, sed in littore plurimis praeccopati, Exercitus Turcicus praeneniens Kosakos, praedam omnem eisdem eripuit. Et ex Kosakis circiter 200 caesus, flumini astrinxere, ubi etiam multi submersi sunt Ex tempore illo Kosacki non aduenere. Tartari vero Kasackos insecuti, quatvor itidem pagos polonicos de populanere“. *E. Hurmuzachi.* Documente, vol. II[1], p. 114.

5) *N. Iorga.* Ibidem, p. LXVIII. In raportul lui Pezzen către Impărat din 30 Noembrie 1588 citim „Die Kosäcken und Reüssen haben abermals bei Bender die Türcken ainen grossen schaden zugefüegt“.

6) *N. Iorga* Ibidem, p. LXXI.

7) . . . „Thehinam oppidum diripuerunt ac devastarunt“ . . . *E. Hurmuzachi* Documente, vol. XI, p. 291.

8) *N. Iorga.* Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe, pag. 207.

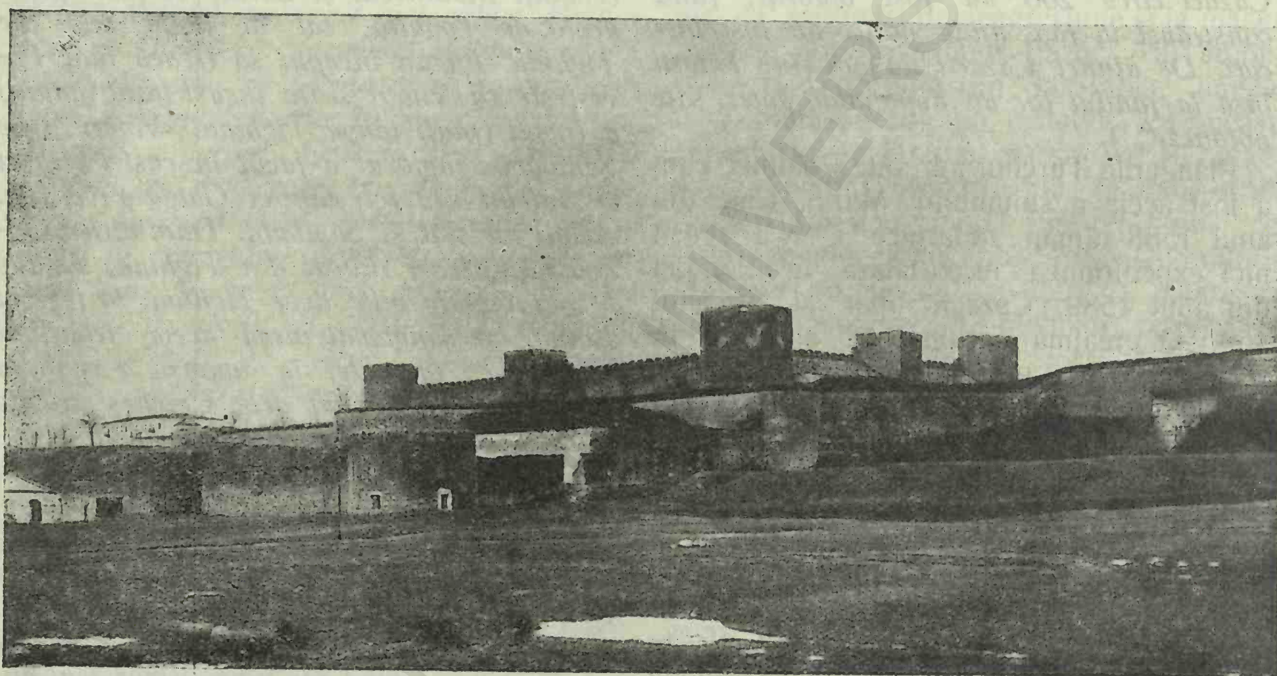
9) Ibidem, p. 209. М. Грушевський. Історія України. Київ. 1917, pp. 209–210. А. Кащенко. Коротка історія війська запорожського. Катеринославъ, 1917, p. 75.

1) *N. Iorga.* Ibidem, p. 209. Acest fapt găseşte confirmare şi într'o cronică a împăraţilor din anii 1593–1598. . . . „Persecutus hanc victoriam, Aaron eripuit Turcis Bender“. *E Hurmuzachi.* Documente, vol. X[1], p. 296.

2) *E. Hurmuzachi.* Documente, vol. I[3], p. 351.

sangiacat [1]). *„Birul țării era legat la Tighina și la Cetatea Albă, pre acele vremi“*, scrie Miron Costin [2]).

Cu toate acestea târgul Tighinei cu satele din jurul ei rămân moldovenești. Limba moldovenească era atât de bine cunoscută, încât însuși begul Tighinei o întrebuințează în cunoscuta scrisoare din anul 1580 când begul Ali-bei scrie starostelui dela Rașcov urându-i sănătate și rugând să-i trimeată *„un poloboc de horilcă“* pentru han care urma să vie la Tighina [3]). Era și lucru natural întrucât satele din sangiacatul Tighinei erau pur moldovenești, ca și cele din mai rar însă îndreptându-se acuma în special spre regiunile tătărești. In anul 1606 Cazacii prădă Bugeacul [1]). In anul 1608 Turcii sunt informați că Tighina „în scurt timp“ va fi luată de către Cazaci [2]). Tătarii de Bugeac, bucurându-se de oarecare autonomie, având capitala lor la Căușeni, la vre-o 20 kilometri dela Tighina, aduc o viață nouă Bugeacului și regiunii cetății. Drumul, ce trecea pe la Tighina, legându-i pe Tătarii din Bugeac cu cei din Crimeia și din părțile Ociacovului, se înviorează. Și năvălirile Cazacilor în Basarabia de sud nu sunt atât de dese. Aceasta găsește expli-



TIGHINA
Cetatea văzută din partea de N.-E.

Bugeac. Tătarii de Bugeac apar în primii ani ai veacului al XVII-lea [4]); astfel că numeroasele expedițiuni din a doua jumătate a veacului al XVI-lea erau îndreptate împotriva Moldovenilor din părțile Moldovei, ocupate de către Turci. In veacul al XVII-lea situația dela Tighina nu se schimbă deloc. Incursiunile Cazacilor continuă ceva

1) *N. Iorga* Prefața la E. Hurmuzachi, Documente, vol. XI, p. LXVII.
2) Letopisețele țării Moldovei. M. Cogâlniceanu, vol. I, p. 287.
3) *N. Iorga.* Basarabia noastră, pag. 42.
4) *N. Iorga.* Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe, pag. 220.

cația în faptul, că Tătarii de Bugeac cu o organizație militară bună, se opuneau Cazacilor, că ei înșăși erau gata întotdeauna de a prăda, că *„Bugeacul deveni pe timpul puterii sale ceea ce erau „ostroavele“ la Nipru pentru creștinii din aceste regiuni: un loc de refugiu, un lagăr gata totdeauna de luptă, o ascunzătoare de bogății prădate“* [3]). Adeseaori ei se răsculau chiar împotriva Turcilor. Se cunoaște rezultatul încercării Domnitorului Moldovei Grațiani-

1) Ibidem.
2) Ibidem.
3) *N. Iorga*, Ibidem, p. 222.

Vodă din anul 1620 de a recuceri pământurile moldoveneşti în alianţă cu Polonejii.

In planurile lui întră în primul rând ocuparea Tighinei[1]). Intervenţiile Polonejilor pe lângă Turcia pentru a-i scoate pe Tătari din Bugeac şi de lângă Tighina n'au reuşit, cu toate, că aceasta a fost prevăzut în clauzele tratatului turco-polon din anul 1624[2]). In capul Tătarilor se pune viteazul mârzac Cantemir, care cu nouile cete de Tătari de Nogai, aduşi de el, terorizează mai mulţi ani nu numai Polonia, ci şi însăşi Constantinopolul[3]). Desigur, că moldovenii au avut de suferit mai mult ca oricine din partea Tătarilor. Ei însă nu uită că Tighina aparţineă lor şi într'un tratat pe care l'a încheiat Gheorghiţă-Vodă Ştefan cu ducele de Moscova, el prevede că marele duce-l va ajuta să redobândească pentru Moldova teritoriul ocupat de Turci cu Cetatea Albă, Chilia şi Tighina[4]).

Acelaşi vis îl are şi Domnitorul Ştefan Petriceicu, care în anul 1672 în numele său şi al Domnitorului Munteniei, Grigore Ghica, se adresează regelui Poloniei cu o scrisoare, în care între altele, propunând alianţă Poloniei, arată şi planul de operaţiuni împotriva Turcilor. Relevând necesitatea concentrării unei armate la Dunăre, el crede că *„pe dată s'ar putea cuprinde toate oraşele: Cetatea Albă, Tehinia, Smil, şi apoi dezgheţindu-se Dunărea, oastea fără pericol, cu sabia în mână ar înainta la Constantinopol“* [5]).

Un atac în dimensiuni mai mari a avut de suferit Tighina în anul 1683. Cu concursul Poloniei Moldovenii refugiaţi peste Nistru se organizează în cap cu fostul domnitor Petriceicu şi împreună cu o armată căzăcească condusă de către atamanii Cuniţchi şi Tirasco trec Nistrul. Moldovenii lui Petriceicu, la care se adaoge şi un număr de ostaşi din judeţele Orhei şi Lăpuşna, se întâlnesc cu Cazacii la Chişinău, de unde pleacă pe valea Bâcului spre Tighina. Este interesant că Moldovenii şi de data aceasta au fost conduşi de ideia recuceririi pământului său. Ei chiamă la luptă împotriva Turcilor şi Tătarilor cu cuvintele: *„să fărâmăm păgânul, să ne răscumpărăm pământul nostru, care dintrânsa ne străinaseră păgânii“* [1]). Armata „creştină“ se întâlneşte cu vre-o 30.000 de Tătari, lângă satul *„Tilgrotin“* [2]), desigur Tohatin de astăzi, şi-i bate. De aici înaintează spre Tighina, pe care o jefuesc, iar cetăţii îi dau foc. A scăpat numai citadela, în care s'au refugiat vre-o mie de ieniceri[3]).

Asupra acestui eveniment din istoria Tighinei găsim mai multe mărturisiri. Aşa Cuniţchi trimite din Tighina o scrisoare castelanului de Cracovia Potoţchi în care vorbeşte despre victoria Cazacilor şi Moldovenilor asupra Tătarilor de Bugeac[4]).

Domenigo Cantarine, ambasador la Viena, la 12 Decembrie 1683 trimite un raport amănunţit în chestiunea relaţiunilor Polono-turceşti Dogelui de Veneţia, în care între altele scrie: *„Prin urmare susnumitul Cuniţchi, trecând Nistrul, a năvălit în Tartaria şi a întâlnit în cale vechea şi vestita cetate Tighina, pe care a jefuit-o şi a distrus-o prin foc*[5]).

Şi Nicolae Costin relevă faptul, că *„Cuniţchi hatmanul adunându-se cu oaste de ţară, au tras deodată la Chişinău, de acolo spre Tighina, unde i-a eşit beiul de Tighina înainte cu oastea turcească, şi lovindu-se faţă cu Cazacii şi cu Moldovenii, i-au înfrânt pre Turci; şi aşa gonindu-i i-au tăiat până ce i-au băgat în Tighina la cetate“* [6]).

In cele vre-o două decenii, ce au urmat după anul 1683 în situaţia Tighinei nu vedem nici o schimbare. Incercările Poloniei

---

1) *N. Iorga.* Manuscripte din biblioteci străine relative la istoria Românilor. Analele Academiei Române. Seria II, vol. XXI, pp. 27—40.

2) *N. Iorga.* Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe, pag. 223.

3) Ibidem, pp. 223—227.

4) . . . „Quod loca, territoria, et arces, quas Turca a Moldavia se junxit, ut sunt Bilagrod seu Nestor Alba, Kily, Tigin et provinciam Bugzagsensem armis a Turca recuperabit, ac Moldaviae Principatui, Dominio meo (ut olim erat), jure hereditario restituet“. Scrisoarea poartă data de 24 Decembrie 1664 *E. Hurmuzachi.* Documente, vol. IX[1], p. 217. *N. Iorga.* Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe, p. 230.

5) *B. P. Hâjdeu.* Arhiva istorică a României, vol. I, p. 26. *N. Iorga.* Ibidem, p. 231.

---

1) *N. Iorga.* Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe, pag. 236.

2) Ibidem.

3) Ibidem.

4) *B. P. Hâjdeu.* Arhiva istorică a României, vol. II, pag. 28.

5) „Supradictus itaque Ductor Cunicius, superato Tijra in Tartariam ingressus, ceu obviam habuit antiquam et famosam civitatem Tehiniam, quam explavit et igne consumsit“. *E. Hurmuzachi.* Documente, vol. IX[1], p. 309.

6) *M. Cogălniceanu.* Letopiseţele României, vol. II. p. 28. V. Ibidem Cronica lui Mustea, vol. III, p. 83. *C. Giurescu.* Letopiseţele ţării Moldovei. Bucureşti, 1913, pp. 74—76.

de a rupe Bugeacul din mâinile Turcilor pentru a fi realipit la Moldova, cu scopuri desigur de a-l anexa la Polonia, n'a izbutit. N'au izbutit nici încercările Polonejilor pe căi diplomatice de a-i scoate pe Tătari din Bugeac. Toate acestea n'au dus decât la unele incursiuni ale Tătarilor în Polonia şi ale Cazacilor în Bugeac, cum a fost acea a colonelului căzăcesc Palii, la câteva răscoale a Tătarilor bugeceni şi la mişcări de trupe în regiunea Tighinei



TIGHINA.
Poarta cetăţii dinspre Nistru.

Veacul al XVIII-lea aduce o schimbare radicală în viaţa cetăţii Tighina. In orientul Europei apare un nou factor în politica internaţională, Rusia, care în expansiunea ei spre Marea Neagră trebuia să se ciocnească cu Imperiul Otoman. Sub Petru cel Mare Ucraina, care mai înainte ţinea de Polonia, este definitiv incorporată de către Rusia şi prin aceasta Ruşii întră în contact imediat cu Turcii. In anul 1696 Turcii fu nevoiţi să cedeze Ruşilor Azovul. Turcii prevăd un nou război cu Rusia de data aceasta la graniţele Moldovei. Şi după presupunerile Turcilor, Tighina trebuia să joace un rol principal în acest război. *„Benderul"*, scrie un autor turc necunoscut care a stat în Basarabia în anii 1720 – 1742, *„cea mai puternică şi mai bine construită cetate, sub 55⁰ latitudine şi 48⁰ longitudine lângă Nistru. Ea totodată este şi scutul puternic al islamismului împotriva Rusiei*[1]). Făcând mici confuziuni în ce privesc unele date istorice, autorul mai departe adaogă: *„Ruşii s'au folosit de acest prilej (şederea regelui Suediei Carol la Tighina) pentru a declara Porţii război, şi de aceia Turcii au înzestrat Benderul cu fortificaţii noui"*[2]).

Dacă până acuma Tighina avea menirea să ţie sub ascultare hordele tătăreşti din Bugeac şi din regiunea Ociacovului, dacă ea era chemată să supravegheze mişcările Moldovenilor şi să apere raialele turceşti din jurul Cetăţii Albe şi Chiliei şi Bugeacul de tentativele Moldovenilor de a-şi re-

1) Ф. Брунъ. Румынскія княжества и Бессарабія. Записки Бессарабскаго статистическаго комитета. Подъ редакціей А. Н. Егунова, Кишиневъ, 1868, vol. III, p. 299.
2) Ibidem.

cuceri pământurile, dacă cetatea Tighinei era îndreptată și împotriva Polonejilor, în special a Cazacilor, frontul de apărare ale acestei cetăți se îndreaptă spre Rusia. Aceasta-i face pe Turci să dea cea mai mare atenție cetății Tighina și s'o fortifice după ultimele cerințe a tehnicei militare, folosindu-se desigur de ingineri apuseni din școala lui Vauban. Dar brațele de lucru și materialul și de data aceasta au fost ale Românilor. Cronicele moldovenești contimporane ne-au lăsat multe mărturii în această privință. Astfel Ion Neculce povestește că la începutul domniei a doua a lui Antioh Cantemir, Moldovenii *„au dus multă somă și mare greu lemn din Moldova la Tighina și la Cetatea Albă, și la Bozia, cu mare grabă și cu mulți zapcii; boerii au ștat toată vara cu Orheiul și cu Lăpușna și cu toți seimenii din curte, de l-au tăiat, și cu mare greu l-au ridicat până în iarnă"* [1]). Trei din boerii Moldoveni dintre Prut și Nistru, neîndeplinind porunca Turcilor, au avut de suferit. *„Și i-au închis"*, povestește I. Neculce, *„în turnul Goliei pre Darii Donici sărdarul și pre Chirică și pre Bogoș, și era să le taie și capetele fiind ei zapcii, ispravnici de lemn, și nu puteau în grabă să-l ducă"* [2]). Este vorba de boerii Moldoveni, a căror nume se găsesc în documente basarabene de atunci [3]).

In primăvara anului 1707 vine la Tighina și Antioh Cantemir. *„Venit-au poruncă dela poartă la Antioh Vodă"*, scrie același cronicar, *„să meargă să lucreze la Tighina, deci îndată s'au ridicat Tighina... Iar Antioh Vodă lucrând acolo toată vara la Tighina, pre la sf. Ilie i-au venit mazilia"* [4]).

Acest eveniment este redat cu mai multe detalii de către Nicolae Costin. El povestește că Antioh Vodă, primind porunca împărătească a trecut prin Chișinău la Tighina, unde s'a întâlnit cu seraschierul Tighinei Iuzuf-Pașa *„din sus de Tighina pe podiș, despre Nistru"*, unde *„era întins seivanul Pașii și corturile"*. Pașa s'a ridicat de acolo și Antioh Cantemir s'a așezat în lagăr *„între Varnița și între Tighina de și-au făcut bordee în pământ, alții colibi"* [1]).

Muntenii venise mai înainte *„de săpau unii la șanțul cetății, cărà la lemn, că Muntenii adusese și salahori, iar Moldovenii ba"* [2]). Mai departe Nicolae Costin arată, că Turcii *„au mai adaos cetatea Tighinei... de au mărit-o cu șanțul zidit de piatră și cu tabii, și au făcut și patru porți mari zidite de piatră"* [3]).

Cronicarul relevând faptul că Iusuf-Pașa se stabilește la Tighina, tânguește că asupra Moldovei au căzut și mai mari nenorociri: *„careia de atunci au căzut mai cu deadinsul tot greul asupra Țării Moldovei, de cară în toți anii piatră și bolovani, deară fân și lemne! De le trebuie o doagă, o sită încă aleargă la Moldova, carea vedem că nici un bine nu va fi de Moldova saraca"!* [4]).

Antioh Cantemir și-a luat obligațiunea *„să sape"* *„o bucată de loc"* pe cari *„și-au cerșut-o cu măsura"*, *„și nefiind salahori au pus slujitori la sapat, seimenii de leafă și călărașii, și căpitanii și buluc-bașii, cari nu erau de aceia treabă: Ce văzind că nu sporește lucrul nimică fiind oameni puțini, decia a pus zapcii de au scos curtea toată, și boerii cei mari și cei mici, și toate dregătoriile, și de rușinea boerilor, săpatău câteva zile și Antioh Vodă"* [5]). *„Așa Antioh Vodă săpând la Tighina"*, termină Nicolae Costin, *„iară alții îl săpa pe dânsul la Poartă"* [6]). Antioh Cantemir după ce-i vine mazilia fu închis în cetatea Tighina, la reconstruirea căreia a lucrat, și după scurt timp trimis la Constantinopole [7]).

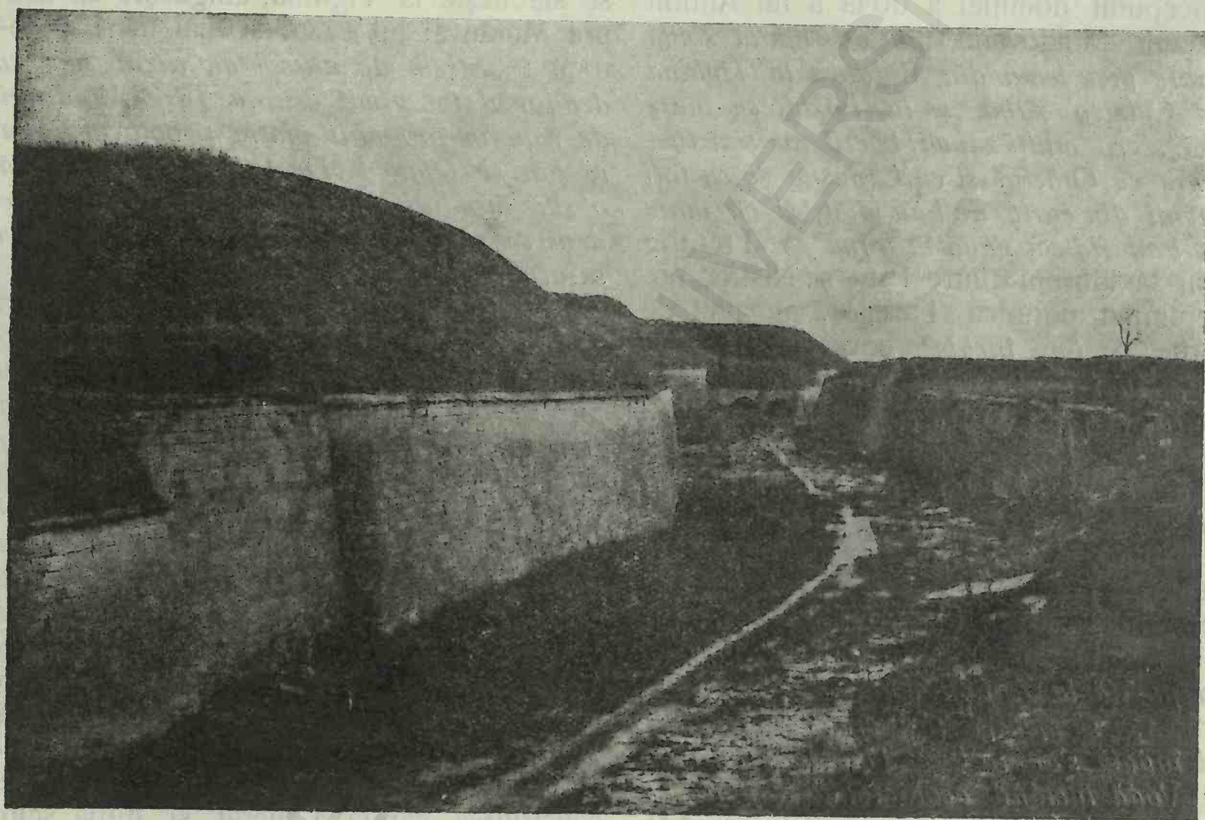
Prin urmare cetatea Tighina în anii 1705—1708 și poate și următorul [8]) fu refăcută și lărgită de către autoritățile militare turcești cu brațele Moldovenilor și ale Muntenilor și cu materialul din Moldova dintre Prut și Nistru, cu lemnul din ținu-

1) *M. Kogâlniceanu.* Letopisețele țării Moldovei, vol. II, p. 285.
2) Ibidem, p. 286.
3) Numele lui Darii Donici, fost serdar, figurează în acte basarabene din anii 1702, 1723 și 1731. Труды бессарабской губернской ученой архивной комиссiи, vol. II, pp. 240—246. Numele lui Chirica (Pavel) îl găsim într'un act dela începutul veacului al XVIII-lea. Ibidem, p. 246. Bogos Feodor a fost pârcalab de Orhei. Ibidem, pp. 183, 198, 201—202, 209—210.
4) Ibidem, p. 287.

1) Ibidem, p. 53.
2) Ibidem.
3) Ibidem, p. 54.
4) Ibidem.
5) Ibidem.
6) Ibidem.
7) Ibidem, p. 55.
8) I. Neculce povestește că și în timpul, când venise Carol al XII-lea la Tighina, adică în anul 1711 continuau lucrările de reparație a cetății. *„Lemn încă ducea la Tighina pentru tocmirea cetății și cără țara pân dela Braila la Tighina"*. *I. Neculce*, Ed. M. Cogâlniceanu, p. 303.

tul Orheiului și a Lăpușnei și cu piatră din Moldova. La construirea bastioanelor și la veșmintul de piatră a șanțului, a fost întrebuințată piatră tare un fel de granit, care nu se găsește în împrejurimile Tighinei, și care a fost adusă din altă parte, poate din Dobrogea sau mai degrabă din stâncile de pe Nistru, dela Cosăuți, din ținutul Sorocei. Citadela din interiorul cetății bastionate de pământ a rămas neschimbată, în ea făcându-se mici lucrări de întreținere. Așa cum a fost refăcută în anii 1705—1708, cetatea Tighina a rămas până în zilele noastre; în interiorul ei s'au ridicat și s'au dărâmat mai multe clădiri, s'au făcut mici lucrări de reparație a zidurilor, bastioanelor, șanțurilor și valurilor, esențial însă nimic nu s'a schimbat în ea.

De numele Tighinei este legată și o parte din istoria vieții regelui Suediei Carol al XII-lea. După înfrângerea armatei suedeze și ucrainene cu hatmanul Mazeppa în frunte, la 27 Iunie 1709, lângă Poltava, regele Suediei cu căpeteniile căzăcești și cu câțiva din demnitarii săi fuge cu un mic număr de soldați în regiunea Ociacovului, de unde cu aprobarea autorităților turcești se refugiază la Tighina. Aici Carol al XII-lea, desfășurând o mare activitate diplomatică pentru a provoca un nou război între Turcia și Rusia, stă din Iulie 1709 până la începutul lunii Februarie 1713, adică mai bine de trei ani și jumătate. Asupra șederii lui Carol al XII-lea la Tighina avem o mulțime de mărturii contimporane, cum sunt datele cronicarilor moldoveni, a lui Nicolae Costin, Axinti Uricarul, Ion Neculce și Muste, precum și mărturiile străinilor, a lui Fabrice, Mottraye, și a altor[1]), cari au avut contact cu Carol al XII-lea. La acestea se pot adăoga și o serie de acte diplomatice din acea epocă. Aceste date au fost folosite pe larg într'o mulțime de lucrări istorice dela *„Istoria lui Carol al XII-lea"* a lui Voltaire până la istoricii de astăzi. In cât privește șederea lui Carol al XII-lea la



TIGHINA.
Șanțul cetății din partea Sudică.

[1]) Datele din acești din urmă autori precum și din Hultman, Siltman și Ienssen au fost folosite în interesanta lucrare a lui F. Lagus: Ф. Лагусъ. Карлъ XII-й въ Южной Россіи. Записки Одесскаго общества исторіи и древностей, vol. III, pp. 306—337.

Tighina în legătură cu istoria țărilor noastre, avem prețioasa lucrare a d-lui N. Iorga: *„Carol al XII-lea, Petru cel Mare și țările noastre*[1])".

Ne vom opri asupra lui Carol al XII-lea în legătură cu cetatea Tighina. In ziua de 23 Iulie 1709 Carol se apropie de cetate. Un număr mare de cavalerie și infanterie turcească îi iese înainte, trecând Nistrul. 36 de tunuri salută sosirea lui Carol al XII-lea, care trecând prin două rânduri de ieniceri se apropie de cortul luxos pregătit de Turci pentru el[2]). O „descriere" a unei arci triumfale, tradusă din limba arabă și tipărită în Suedia în anul 1710 ne-ar indica că Turcii au făcut mari pregătiri pentru primirea regelui Suediei, deși după autorul acelei descrieri arca triumfală a fost ridicată la plecarea lui Carol al XII-lea din Tighina. Din conținutul însă a cuvântărilor rostite și din faptul că Carol pleacă cu totul în alte împrejurări, ca prizonier, în anul 1713, adică trei ani după tipărirea acelei broșuri, reesă că acea arcă triumfală a fost ridicată la sosirea regelui Carol al XII-lea la Tighina. Titlul broșurei, redate și în limba rusă este următorul: *„Descrierea exactă a porților triumfale ridicate de către ingeniozitatea turcească în Bender prin stăruința și cu cheltuiala pașii turcesc și a marelui vizir în cinstea Maestății Sale Carol al XII-lea, regelui Suediei la plecarea acestui din urmă în pământurile sale strămoșești cu adaosul unei celebre cuvântări de rămas bun"* [3]). După această broșură, dacă textul ei nu este apocrific, arca triumfală a fost ridicată în cetate, pe o piață mare. Fiecare din cele patru colțuri a arcei avea forma unei semilune cu steaua turcească. La patru colțuri ale pieței erau așezați patru stâlpi cu figuri alegorice—Pegas, Mercur, Fortuna etc. și cu inscripții, în care se glorifica numele regelui Carol al XII-lea și se aducea laude legăturilor de prietenie între Porta și Suedia. Arca a stat trei zile. In dimineața primei zile Carol al XII-lea a trecut în revistă trupele de ieniceri. El a privit cu atenție figurile alegorice, iar aga i-a ținut o cuvântare, în care între altele ar fi spus: *„și așa Porta Otomană află cu sinceră mulțumire, că Maestatea Voastră voiți să ne faceți cinste nouă, vecinilor D-re, cu prezența D-re în orașul de puțină importanță, Bender"* [1]). Carol al XII-lea a mulțumit într'o cuvântare și a dat ordin să se dea libertate unui număr de robi creștini, pe care-i oferise ca cadou Turcii. Se dau în traducere câteva cântece a robilor eliberați, în care ei preamăresc vitejia regelui și din care ar reeși, că regele Carol plecă din Tighina[2]).

Carol al XII-lea cu ai săi se așează în lagăr pe partea stângă a Nistrului, vis-a-vis de cetate, cum se vede din planul lui Mottraye, în dreptul podului de cale ferată de astăzi, iar lângă Tighina, în dreptul lagărului suedez, pe malul moldovenesc al râului era lagărul turc. Greutățile în legătură cu aprovizionarea și noroiul îi face pe Suedezi să treacă Nistrul dincoace în ziua de 31 Iulie 1709 și să-se așeze în lagăr pe peninsula formată de cursul râului în fața cetății, pe o porțiune de pământ inundabilă în timpul revărsării Nistrului, care formează o *„luncă plăcută și frumoasă"*, după expresiunea unui însoțitor a lui Carol, *„și un crâng care te încântă, unde cresc erburi, flori, fructe și aguzi mari"* [3]). In mijlocul lagărului se așează cortul regelui, iar în jurul lui corturile demnitarilor săi, a reprezentantului diplomatic Fabrice, iar mai departe a gărzii suedeze, a Cazacilor și a gărzii de onoare turcești[4]). Spre iarnă, cortul regelui Carol fu căptușit cu cărămidă și acoperit cu scânduri, transformându-se într'o casă cu două camere, cu o sală și cu un mic coridor. Suita regelui și persoanele străine venite dela Constantinopol și din Polonia urmează exemplul regelui Carol, făcându-și corturi și bordee din materialul, trimis de către dom-

---

1) Analele Academiei Române. Secția istorică, vol. XXXIII, pp. 71—127.

2) *N. Iorga.* Carol al XII, Petru cel Mare și țările noastre. An. Ac. Rom., vol. XXXIII, p. 74.
Ф. Лагусъ. Op. cit., p. 325.

3) И. Юрченко. Точное описаніе воздвигнутыхъ турецкою изобрѣтательностью тріумфальныхъ воротъ, которые были поставлены въ Бендерахъ, благодаря стараніямъ и издержкамъ турецкаго паши и великаго визиря, его королевскому величеству Карлу XII, шведскому королю при отъѣздѣ послѣдняго въ свои наслѣдственныя земли, съ присовокупленіемъ замѣчательной прощальной рѣчи. Весьма точно переведено съ арабскаго. Напечатано въ 1710 году (?) въ Швеціи in 4°. Записки Одесскаго общества исторіи и древностей, vol. X, pp. 452—457.

---

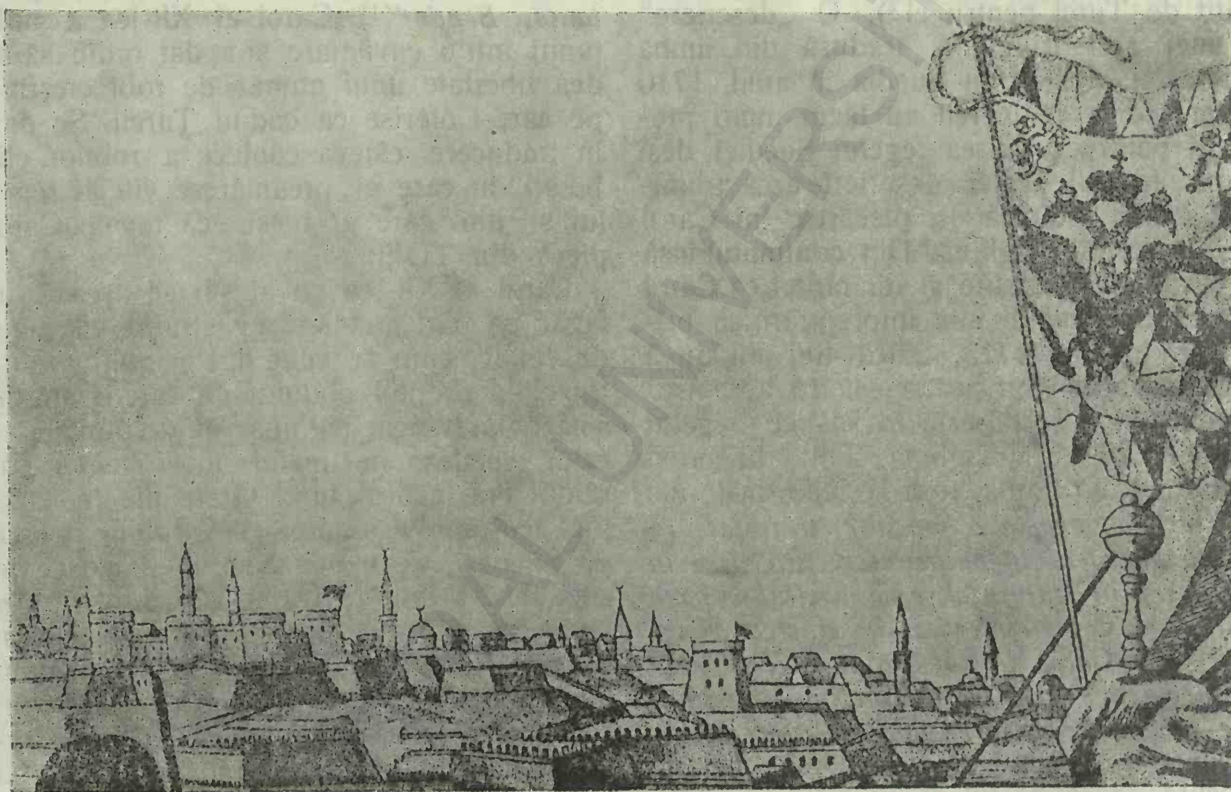
1) Ibidem.

2) Ibidem, p. 457.

3) Ф. Лагусъ. Op. cit., p. 325.

4) Ibidem, p. 325.

nitorul Moldovei [1]). Lagărul a căpătat aspectul unui orăşel numit de către unii călători Carlopolis [2]). Imediat ce s'a vindecat de rana căpătată lângă Poltava, regele Carol al XII-lea începe exerciţiile militare cu cele câteva sute de soldaţi cari i-au mai rămas. In timpul liber Carol al XII-lea joacă şah [3]) şi se îndeletniceşte cu vânătoare. Principalul în viaţa lui era altceva. Împreună cu Mazepa, bătrânul hatman al Ucrainei, în colaborare cu fostul rege al Poloniei Stanislaw Leszczynski, trei deţinători de destine ale popoarelor cu iluziile sfărâmate, ţese intrigi împotriva Rusiei.



TIGHINA.
Dintr'o gravură din veacul al XVIII-lea.
(După I. Nistor. Istoria Basarabiei)...

1) Ibidem, p. 326. Ф. Брунъ. Слѣды лагеря Карла XII-го возлѣ Бендеръ, у селенія Варница. Записки Одесскаго общества исторіи и древностей, vol. II, отд. II, p. 557.
„Atunci avea domnia mare supărare şi cheltuială cu oastea lui Voevoda Kiovski şi cu oastea cea şvezească; o erna şi o grijă de zahere, lemn încă ducea la Tighina pentru tocmitul cetăţii şi căra ţara pân la Tighina pentru tocmitul cetăţii şi căra ţara pân dela Braila la Tighina". *I. Neculce*, pag. 303.
2) Ibidem.
3) *Voltaire.* Histoire de Charles XII, Paris, 1886, p. 138. I. Neculce. Ed. M. Cogâlniceanu, p. 291.

Din acest orăşel de pe malul Nistrului se dau directive şi diplomaţiei dela Constantinopol şi guvernului Otoman, de aici se trimit proclamaţii incendiare în Ucraina de către Mazepa, iar după moartea lui de către hatmanul Orlic, proclamaţii în care chiamă Ucraina şi căzăcimea la luptă cu „Moscalul", chiamă la libertate. Asupra acestei chestiuni s'a scris destul [1]). Pentru noi este interesant faptul, că la anul 1711 după ce se declară răzdoiul ruso-turc, Carol al XII-lea se retrage spre Chilia [2]), iar

1) *N. Iorga.* Op. cit. *N. Iorga.* Studii şi documente cu privire la istoria Romånilor, vol. X. Cronica şederii în Bender a lui Carol al XII-lea, regele Suediei. De Alexandru Amiras, secretarul de cancelarie a regelui Carol, compilatorul unei cronici moldoveneşti. In această din urmă lucrare se găsesc o mulţime de date cu privire la şederea regelui Carol al XII al Suediei la Bender şi în special asupra activităţii lui diplomatice. Asupra morţii lui Mazepa, pag. 49. Despre uneltirile lui Carol al XII-lea. V. *I. Neculce.* Ed. M. Cogâlniceanu, p. 342. Brigadierul din armata lui Petru cel Mare Moro de Braze îl consideră pe regele Suediei ca autor a războiului ruso-turc din anul 1711. А. С. Пушкинъ. Записки бригадира Моро де Бразе о походѣ 1711 года. Сочиненія, vol. VI. Ред. П. Морозова, pag. 236.
2) Ф. Брунъ. Ibidem, p. 557. *N. Costin.* Ed. M. Cogâlniceanu, p. 99.

când a aflat, că Ruşii au trecut Nistrul la Soroca şi s'au îndreptat spre Iaşi, Carol se întoarce la Tighina[1]). Informat de către Poniatovski asupra condiţiunilor de pace între Ruşi şi Turci, Carol al XII-lea însoţit de 5 călăreţi pleacă spre Prut, pe care-l trece într'o luntre, şi vine la lagărul marelui vizir, pentru a împiedeca înfăptuirea păcii, dar nu reuşi, şi se întoarce amărît spre Tighina[2]). Este drept, că intervenţia lui la Constantinopol în această chestiune a dus la mazilirea marelui vizir[3]), şi la declararea unui nou război Rusiei, dar o pace nouă încheiată între Ruşi şi Turci, în care ca condiţie intră şi trecerea liberă a regelui Carol prin Rusia sau Polonia[4]), strică cu desăvârşire planurile lui Carol al XII-lea.

La 25 Iulie 1711 regele Carol al XII-lea certat cu marele vizir şi cu hanul Tătarilor[5]) se întoarce la Tighina. Aici el îşi găsi lagărul său în apă: Nistrul revărsindu-se a înundat lunca, pe care era aşezat lagărul suedez. Carol al XII-lea se mută în Varniţa, sat moldovenesc de lângă Tighina. Soldaţii şi demnitarii lui Carol au fost încartiruiţi în casele locuitorilor, iar regele s'a înstalat într'un cort nu departe de biserică[6]). Favoritul regelui Carol, colonelul Grotthuss îşi construeşte o căsuţă pe câmp între Varniţa şi Tighina, fapt care-l determină pe Carol să-şi construiască o locuinţă mai comodă şi să-şi mute lagărul

1) *N. Iorga.* Studii şi documente cu privire la istoria Românilor, vol. IX, p. 67. Записки бригадира Моро де Бразе. А. С. Пушкинъ, ред. П. О. Морозова, vol. VI, p. 237.

2) Ibidem, p. 558.

3) *N. Iorga.* Carol al XII-lea, Petru cel Mare şi ţările noastre. Analele Academiei Române, vol. XXXIII, p. 115. Ф. Брунъ. Ibidem, p. 558.

Turcul necunoscut, despre care am amintit, ne-a lăsat descrierea cetăţilor din Basarabia în primele decenii ale veacului al XVIII, în care afirmă că regele Carol împreună cu soldaţii săi ar fi eşit înaintea armatei ruse, îndreptându-se spre Soroca. „*Nu departe de Soroca*", povesteşte el, „*între Hotin şi Bender, ei au întins două poduri peste Nistru şi s'au îndreptat ca nişte torente sgomotoase spre Prut. Dar aici ei au fost întâmpinaţi pe de o parte de către regele Suediei cu garnizoana dela Tighina, iar pe de altă parte la Djueir lângă Prut de către hanul tătăresc Devlet Ghirei şi de către marele vizir Baltagi-Mehmed cu drapelul Sfânt*". Ф. Брунъ. Румынскія княжества и Бессарабія около половины XVIII вѣка. Записки Бессарабскаго статистическаго комитета подъ ред. А. Н. Егунова, vol. III, p. 299. Aceasta ştire ar fi în contrazicere cu datele din cronicele noastre. Pe de altă parte, pe malul Răutului, lângă Trebujeni, se văd urme de val, care după tradiţie populară ar fi „lagărul Svezilor".

4) С. Соловьевъ. Исторія Россіи, vol. XVI, pp. 97—101.

5) Ibidem, p. 101.

6) Ф. Лагусъ. Ibidem, p. 326.

în altă parte, pe câmpul dintre Varniţa şi cetate. In anul 1924 din iniţiativa comandamentului militar român, în locul, unde a fost casa regelui Carol al XII-lea, a fost ridicat un obelisc, pe malul Nistrului, nu departe de biserica din Varniţa[1]). Obeliscul are următoarea inscripţie greşită: „*Carolus XII rex svaeciae 1709—1711*". Izvoarele din acea epocă şi cercetările la faţa locului dovedesc însă, că casa regelui Carol şi lagărul lui a fost între Varniţa şi cetatea Tighina. In anul 1846 profesorul rus F. Brun a înterprins o cercetare la faţa locului însoţit de către inginerul hotarnic al Basarabiei Eitner[2]). Ei au stabilit că lagărul lui Carol al XII-lea era aşezat pe podişul puţin înclinat spre Nistru, lângă Varniţa, între Nistru şi valea pârâului *Varniţa,* care despărţea *lagărul de sat* şi peste care Suedezii au făcut un pod[3]). In apropiere de Nistru era şi un izvor. Urmele lagărului cari erau vizibile atunci i-au dat posibilitate profesorului Brun să ridice cu ajutorul inginerului Eitner şi un plan, care corespunde cu planul lui Mottraye, deşi acest din urmă n'a fost făcut după toate cerinţele tehnicei inginereşti. Prin mijlocul acestui lagăr astăzi trece drumul dela Tighina spre Varniţa, iar din lagăr nu se văd decât urme de valuri şi ridicături de pământ. Pe acest teren după planul lui Carol al XII-lea se ridică în timp de trei luni de zile o casă frumoasă de piatră, cu uşi şi ferestre de stejar, cu pereţi groşi, de o lungime de o sută de paşi şi de cincizeci lăţime, cu două săli mari, din care una servea drept capelă, iar alta era pentru şedinţi, cu 12 camere[4]) bine mobilate contrar obiceiului lui Carol[5]). Deasupra acoperişului se ridică un parapet frumos, cu stâlpi, de unde se anunţă de către sentinelă timpul mesei şi a rugăciunei[6]). La cincizeci de paşi de casa regelui se ridică o clădire pentru cancelarie şi alte câteva pentru ofiţerii superiori şi pentru agenţii diplomatici străini[7]). Acei

1) V. ziarul „Universul" No. 3 bis din 5 Ianuarie 1926. Articolul: „Un monument lui Carol al XII-lea în Basarabia".

2) Ф. Брунъ. Слѣды лагеря Карла XII-го возлѣ Бендеръ, у селенія Варница Записки Одесскаго общества исторіи и древностей, vol. II, отд. II, pp. 555—561.

3) Ф. Лагусъ. Op. cit., p. 328.

4) Ibidem, p. 327.

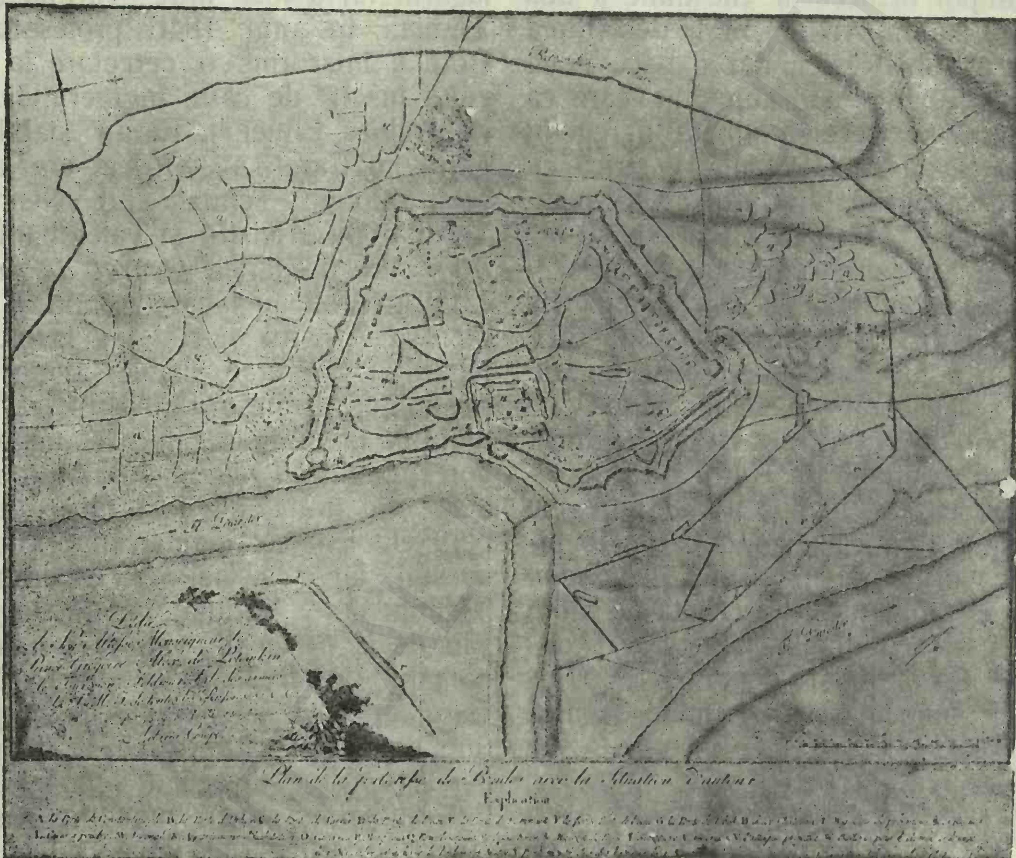
5) *Voltaire.* Op. cit., p. 164.

6) Ф. Лагусъ. Op. cit., p. 327.

7) Ibidem, p. 327.

vre-o 500 de soldaţi suedezi trăiau în bordee, câte doi în fiecare [1]). Locuinţa regelui şi poate şi tot lagărul a fost fortificat, poate înconjurat cu zid de piatră, cum presupune F. Brun, formând o curte în care încăpea până la o mie de oameni [2]).

In tratatul de pace încheiat între Turci şi Ruşi la 5 Aprilie 1712 se prevede un articol care spune: *„Când Poarta va vroi să-l expulzeze pe regele Suediei în ţara lui, îl va expulza, nestabilind data şi drumul, pe care va pleca; dacă va vroi să-l trimeată prin ţara Moscovei, el şi armatele ce-l vor însoţi, nu vor face nici un rău Ruşilor, şi învers—Ruşii nu vor face lor nici un rău"* [1]). Carol al XII-lea face sforţări mari ca să zădărnicească pacea şi să-i ridice pe Turci împotriva Ruşilor. Aceşti din urmă recurg la mituire, ca să afle conţinutul corespondenţei între Carol şi Sultan [2]). Petru cel Mare cere cu inzistenţa prin Şafirov ca Poarta să-l expulzeze pe regele Suediei [3]). Şederea lui Carol al XII-lea la Tighina începe să displacă şi guvernului turc. Pe căi indirecte i-se propune să plece prin Polonia în Pomerania, dar Carol al XII-lea refuză sub motivul că n'are mijloace şi că pentru aceasta i-ar trebui o gardă mai



TIGHINA *).
Planul Cetăţii.
(După o planşă veche din Colecţiunea Academiei Române).

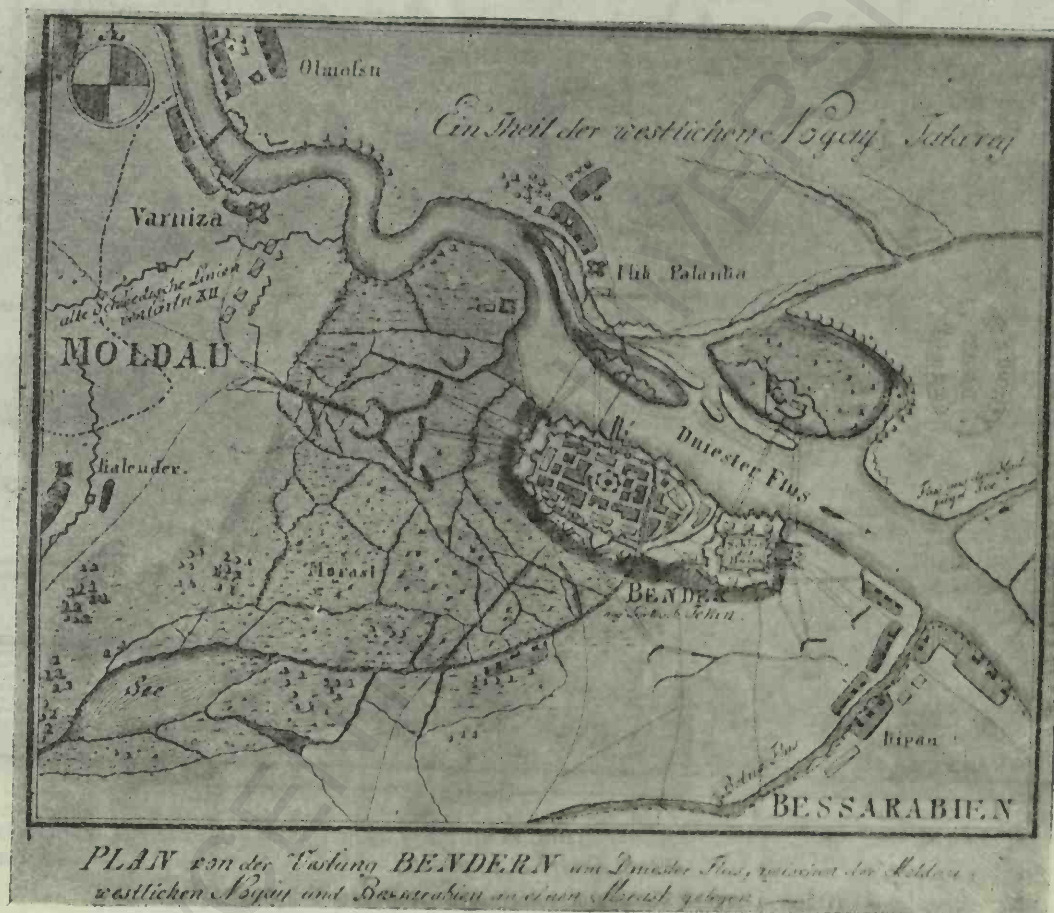
1) Ф. Брунъ. Ibdem, p. 559.
2) Ibidem.

1) С. Соловьевъ. Исторія Россіи, vol. XVI pag. 111.
2) Ibidem, p. 112.
3) Ibidem, p. 111.

***) In legendă găsim:**

Explicaţii. — *A.* Porţile Constantinopolului. — *B.* Porţile Orheiului. — *C.* Porţile Varnei. — *D.* Porţile dela mare. — *E.* Porţile dela Camineţi. — *F.* Porţile mici dela mare. — *G.* Porţile dela Tobac. — *H.* Două castele. — *I.* Depozite cu aprovizionare. — *L.* Beciuri cu pulbere de puşcă. — *M.* Arsenal. — *N.* Locuinţe. — *O.* Cazarme. — *P.* Bisericile musulmane (mecete). — *Q.* Mahalalele. — *R.* Băile Turceşti. — *S.* Casa oficiului poştal. — *T.* Cimitirul. — *U.* Gheretele de pază. — *V.* Redute înaintate. — *W.* Baterii pentru tunuri, construite din ordinul dela 1 Noembrie şi terminate în dimineaţa următoare. — *X.* Podul de pontoane construit în ziua de 4 Noembrie.

mare. Guvernul turc i-a trimis 600.000 de piaştri, iar regele Carol cu o parte din aceşti bani îşi plăteşte datoriile, iar o parte trimite la Constantinopol agentului său şi a lui Stanislaw Leszczinski, Poniatowski [1]). S'ar fi intervenit şi personal de către sultan şi de către hanul tătăresc, însă Carol sub diferite motive amână plecarea [2]). La propunerea paşii de Tighina de a părăsi Tighina şi la refuzul Turcilor de a-l aproviziona, Carol al XII-lea răspunde cu fortificarea lagărului său. Sultanul aflând vor omori, nu se va duce nicăere" [1]). Agenţii diplomatici ai regelui Carol la Constantinopole, Poniatowski şi Func, au fost puşi la inchisoare. Autorităţile militare din Tighina iau măsuri pentru înconjurarea lagărului lui Carol, însă ienicerii cari admirau vitejia lui Carol şi mai cu seamă dărnicia lui, au refuzat să ia parte la atac. O delegaţie din aceşti din urmă din 60 de oameni s'a prezentat în faţa regelui cu rugăminte de a pleca împreună cu ei la Adrianopol. Carol i-a ameninţat cu tăierea



TIGHINA.
Planul Cetăţii şi a împrejurimilor.
(După o planşă veche. Colecţia Academiei Române).

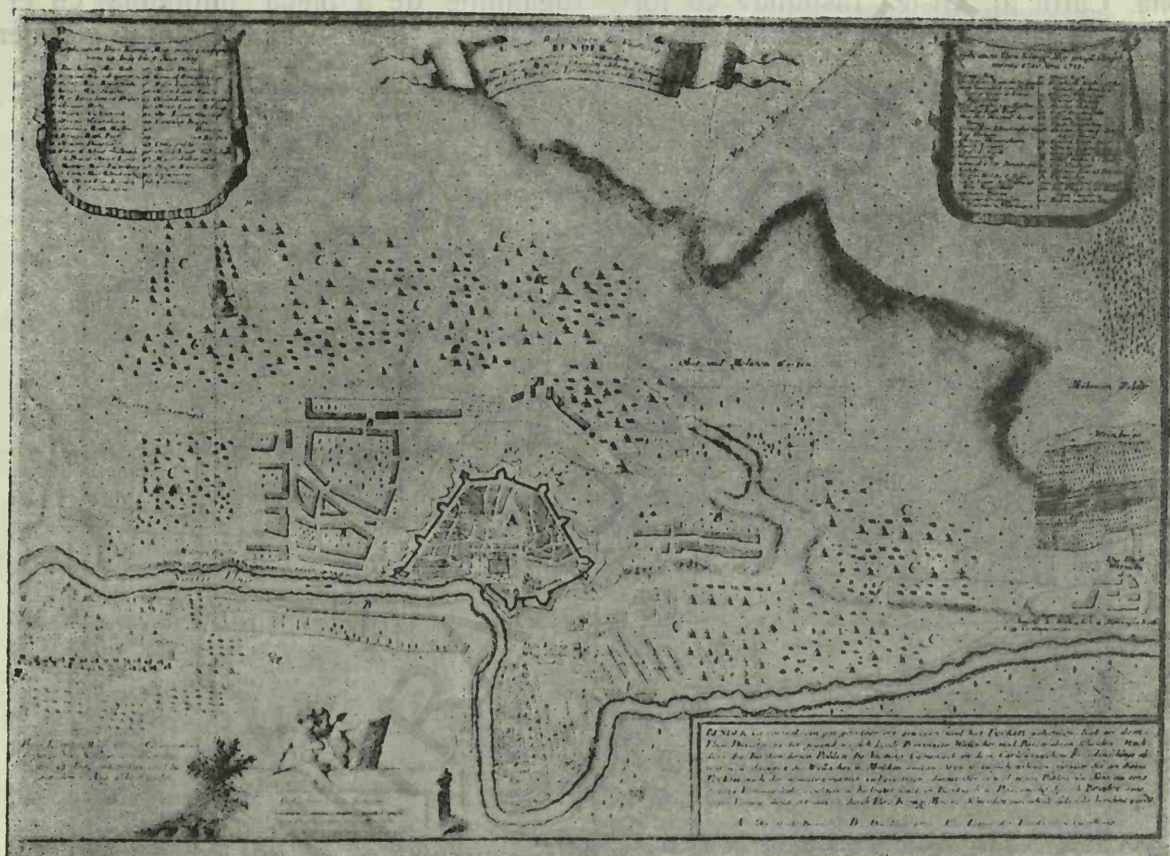
despre aceasta ar fi trimis ordin să-l ia cu forţa şi să-l aducă la Adrianopol [3]). Incercările de a-l convinge să plece de bună voie, n'au reuşit. „Iară el atuncia", scrie cronicarul moldovean, „a răspuns, că de-l barbelor. La 1/12 Februarie un număr de vre-o 3000 de Turci şi de vre-o 6000 de Tătari au înconjurat lagărul lui Carol. Cazacii şi Polonejii s'au retras dela Varniţa. Iar Carol cu soldaţii lui a început să tragă din două tunuri şi din arme. Turcii au fost nevoiţi să aducă tunuri dela Tighina şi să asedieze lagărul după toate regulele. Tranşeele lui Carol au fost distruse şi el

1) Ф. Брунъ Op. cit., p. 559. Axinti Uricarul. Ed. M. Cogălniceanu, p. 141.
2) *N. Iorga.* Studii şi documente cu privire la istoria Românilor, vol. IX, p. 87. *Axinti Uricarul.* Ibidem, p. 142. С. Соловьевъ. Op. cit., vol. XVI, p. 125.
3) С. Соловьевъ. Op. cit., vol. VI, p. 125. Ф. Брунъ. Op cit., p. 559. *Axinti Uricarul.* Op. cit, p. 142.

1) *Axinti Uricarul.* Ibidem, p. 142.

se retrage în palatul său [1]). Suedezii au rezistat o zi întreagă. După ce Turcii reuşesc să dea foc casei, Carol încearcă să se retragă spre cancelarie, însă fu prins de către Turci, căpătând şi vre-o două leziuni mici [2]). După ce a stat închis în cetatea Tighina cu voevodul Chievului Potoţchi, regele Carol al XII-lea fu dus într'un râdvan prin Căuşeni la Demirtaş de lângă Adrianopol, iar de acolo la De-

au intervenit pe lângă guvernul Otoman cu un protest energic, cerând în numele regelui Franţei pedepsirea acelor, ce *„au comis o extraordinară şi neauzită crimă asupra unui cap încoronat“*. Susţinuţi şi de reprezentantul Angliei, ei cer ca *„această faptă care a mirat cerul şi pământul“* să fie cercetată altfel regele Franţei va fi nevoit *„să-se gândească mereu la această insultă“* [1]).



TIGHINA *).
Planul Cetăţii şi a oraşului.
(După o planşă veche din colecţiunea Academiei Române).

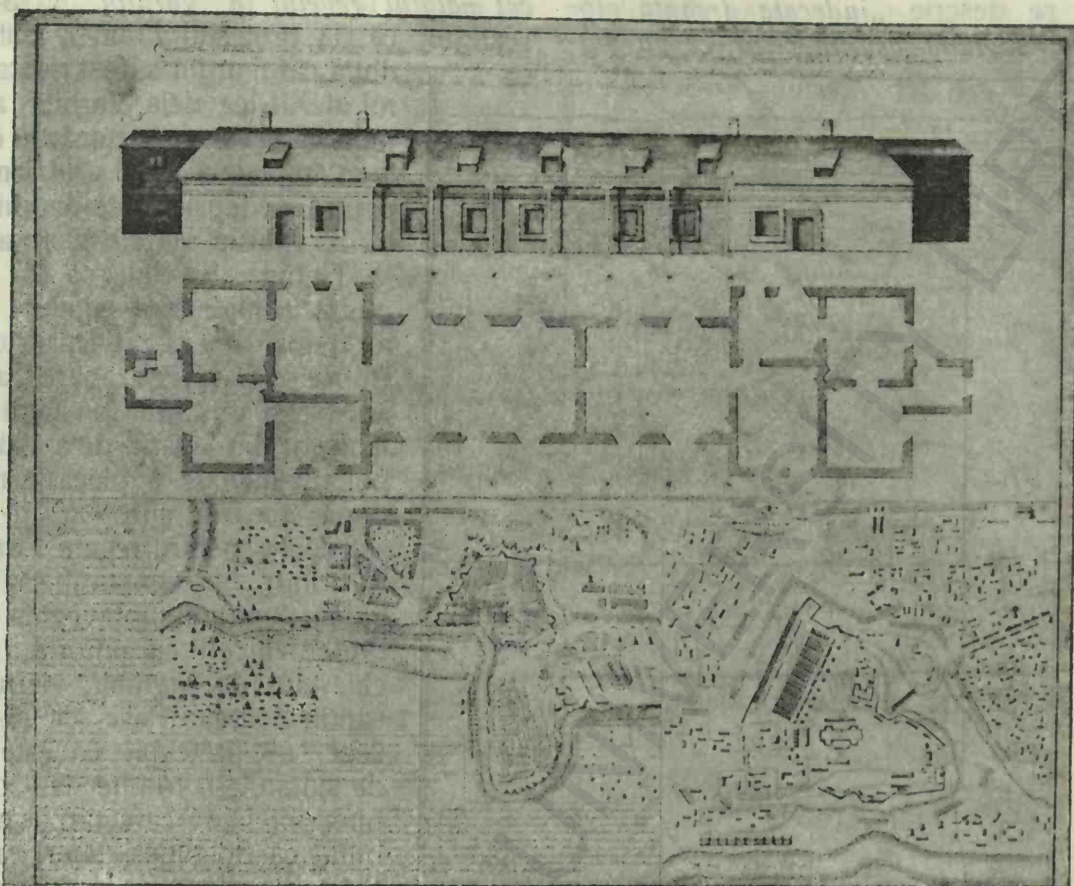
motic, de unde ceva mai târziu pleacă spre Suedia. Dar întâmplarea dela Tighina n'a luat sfârşit cu plecarea lui Carol al XII-lea. Ambasadorii Franţei Des-Alleurs şi Firville

1) C. Соловьевъ. Op. cit., p. 125. Ф. Брунъ. Op. cit., p. 560.
2) Ibidem. *Axinti Uricarul.* Op. cit., 150. *N. Iorga.* Studii şi documente cu privire la istoria Românilor, vol. XI, pp. 88--91.

Intr'o scrisoare trimisă din Tighina la 30 Martie 1713 şi publicată în Suedia în ace-

1) И. Юрченко. Изображеніе праваго оттоманскаго суда въ Бендерахъ надъ виновниками нападенія на дворецъ короля въ Варницѣ, или кровавое возмездіе, въ которомъ открыто принялъ участіе его султанское величество Ahmet III по пристрастію и благосклонности къ интересамъ шведскаго короля. Напечатано въ 1713 году (въ Швеціи). Переводъ. Записки Одесскаго общества исторіи и древностей, vol. X, p. 459.

*) Sus numele generalilor, iar jos următoarele rânduri:
„Jos, Bender de înainte era un orăşel foarte neînsemnat şi se numea Techin; era situat pe râul Nistru, în acel loc, unde ambele provincii — Valachia şi Basarabia se impreunează. După ce Turcii au cedat cetatea Cameneţ Polonilor, după pacea dela Carlovitz şi primind în schimb Valachia şi Moldova, ei au început să întărească Techin după modelele cele mai noui ca să aibă cât contra Poloniei, aşa şi contra Moscovei o cetate de hotar; în turceşte şi în limba persă Bender înseamnă „cetate de hotar“. Această localitate, mulţumită şederei aicia a Majestăţii Sale Regelui Suediei a devenit foarte celebră (cunoscută). — *A.* Oraşul Bender. — *B.* Mahalalele. — *C.* Lăgărul cavaleriei turceşte“.



TIGHINA*).
Planul lagărului lui Carol al XII-lea. (Primul, al doilea și al treilea lagăr).
(După o planșă veche. Colecția Academiei Române).

***) In legendă găsim următoarele:**

EXPLICAREA LITERILOR.

Primul lagăr.

La apropierea regelui Suediei spre Bender (Tighina). — *A.* Seraschir a ridicat 2 mari corturi — *B,* din cari unul îi servea regelui ca dormitor, iar altul ca sufragerie. Nu departe de acolo erau și alte corturi — *C,* pentru generalii suedezi, deasemenea și pentru suita regelui și pentru bucătărie. Turcii trebuia să ocupe locurile indicate la — *D,* și să servească ca paza a regelui.

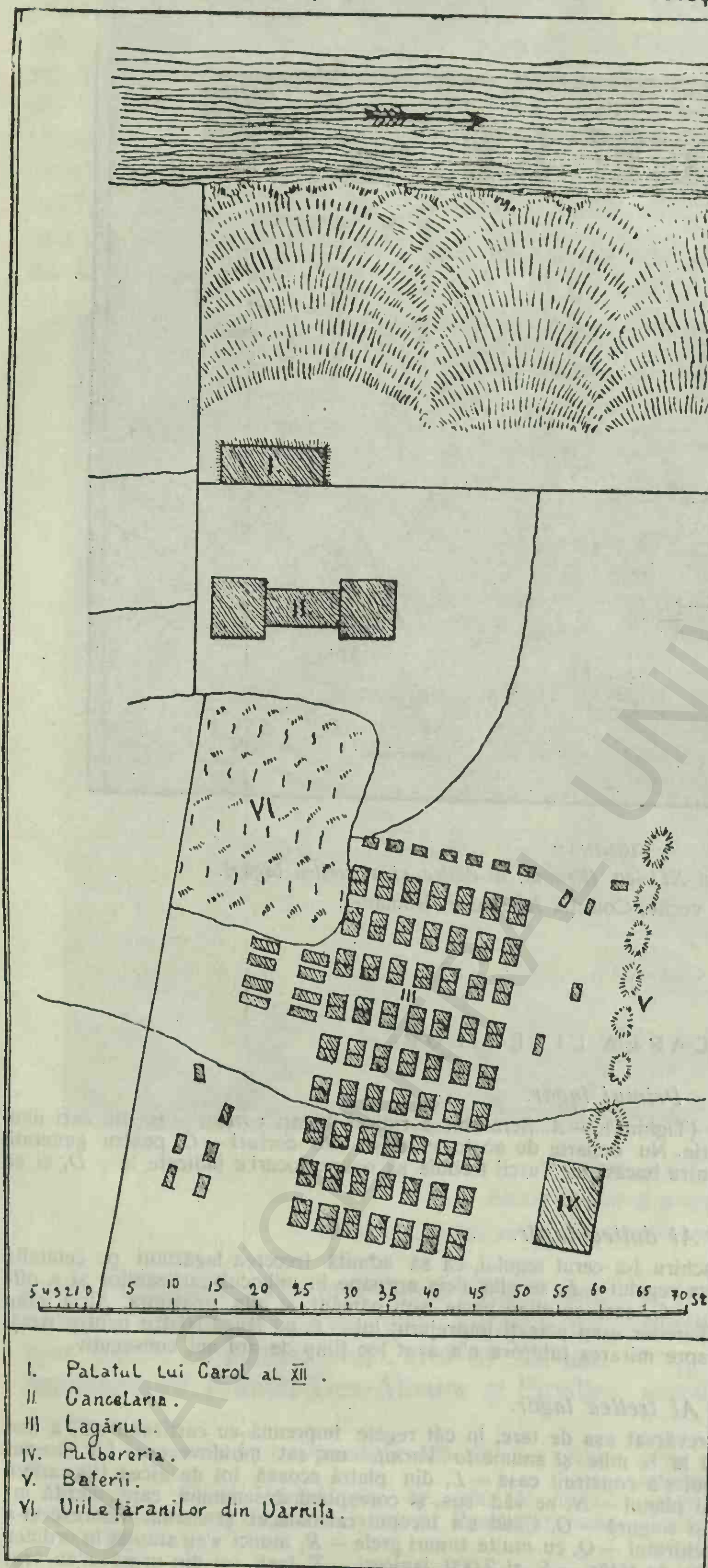
Al doilea lagăr.

După trecerea aproximativ a 14 zile, Seraschiru i-a cerut regelui, ca să admită trecerea lagărului pe ceialaltă parte a Nistrului — *E,* ceia ce a și fost făcut. Casa regelui — *F,* se află aicia aproape în mijlocul curtizanilor și a ofițerilor, cari deasemenea și-au construit locuințe, — *G,* cari se aflau parte sub pământ și alta deasupra. Aicia erau plasați și dorobanții — *H,* iar ienăcerii cu restul Turcilor erau plasați împrejurul lui — *I,* pe lângă Nistru pentru pază. Aicia Nistru de obiceiu se revărsa, ceia ce însă, spre mirarea tuturora n'a avut loc timp de doi ani consecutiv.

Al treilea lagăr.

Insfârșit, la mijlocul anului 1711, râul s'a revărsat așa de tare, în cât regele împreună cu curtizanii săi, a fost nevoit să părăsească acest loc și să se retragă la ½ mile și anume *la Varnița* un sat moldovenesc. La început aicia pentru rege a fost construit un cort, și apoi s'a construit casa — *L,* din piatră scoasă tot de aicea (în cariera de piatra). Adevărată imagine (a casei) în — *M,* și planul — *N,* se văd sus, și corespund desemnului, care merită încredere. Suita lui deasemenea își găsi loc acolo și singură — *O.* Când s'a început calabalâcul și chanul tătăresc și-a luat direcția din cortul său — *P,* spre cortul Seraschirului — *Q,* cu multe tunuri grele — *R,* atunci s'au aranjat în ordinea de bataie aproximativ 2.000 de lipcani — *R,* 10.000 de tătări — *S,* și 2.000 ianiceri — *T,* însă cei din urmă n'au vrut să treacă în ofensivă până atuncia, când i-au încurajat a două oară cu tunurile, indicate sus, deasemenea și altele și sinețele locale (Morser) — *U,* au început să bată pe Suezi, dar fără urmări, însă . . . (?) din — *V,* și tătarii au deschis foc. Ienicerii (și-au luat direcția) s'au îndreptat spre tranșeele suedeze — *W,* pe cari ei degrabă le-au ocupat. In același timp, turcii au ocupat avanposturile suedeze, așa că regele abia a izbutit să ajungă la casa sa — *X,* unde el a și arătat cel mai mare curaj, până când nu i s'a incendiat casa. După această regele vroia să se ducă la cancelaria — *Z,* însă căzând, a fost ridicat de ienăceri, și adus la Bender (Tighină).

Iaşi an se descrie *„judecata dreaptă otomană în Tighina asupra celor ce au atacat palatul regelui în Varniţa“* [1]). Se poveste, că la protestul Franţei, sultanul, din a cărui ordin a fost ridicat Carol al XII-lea dela Varniţa, a răspuns că el este foarte scârbit de cele întâmplate şi că el a luat măsuri pentru pedepsirea celor vinovaţi. La 25 Martie Marele Vizir a venit la Tighina. Se vede că în „complotul“ împotriva regelui Carol, ar fi fost amestecat starostele de Bobruisc Sapiega, care a fost arestat şi dus la Constantinopol. Ienicerii din lagărul dela Adrianopol, înainte de a pleca la războí, după această ştire ar fi cerut satisfacţie pentru regele Carol. Ei îşi trimit reprezentanţii săi la Tighina pentru a supraveghia cercetările. Ienicerii cer omorîrea seraschierului de Tighina; vizirul Nivandji Soliman Paşa, ca să-l salveze sub pretextul că este cerut de sultan, îl trimite la Constantinopol. Din cercetări s'a stabilit, că 36 ofiţeri tătari au fost arestaţi a doua zi după luarea lagărului lui Carol. Cu toată împotrivirea vizirului de a-i executa, în urma cererii insistente a ienicerilor, aceşti ofiţeri au fost decapitaţi pe o estradă specială. Turcii din Tighina caută să dea vina pe Tătari, cari prin teroare ar fi luat parte la agresiune împotriva lui Carol. Cu toate acestea al 3-lea din aceşti Turci au fost executaţi, în total 95 de oameni. Capul unui aga a fost purtat prin cetate şi dus pe urmă în lagărul ienicerilor din Adrianopol. Ienicerii cereau continuarea cercetărilor, însă vizirul i-a convins, că este de prisos de a mai măcelări lumea. El trimite un raport la Constantinopol. Seraschierul de Tighina fu mazilit [2]). Astfel se termină episodul dramatic dela Tighina. Această scrisoare este în contradicţie cu unele date de mai sus. Autorul scrisorii caută să repre-



TIGHINA.
Planul lagărului lui Carol al XII-lea.
(Restabilit în 1846 de către F. Brun).
Din Записки Одесскаго общества исторіи и древностей, Vol. II, отд. II.

1) Ibidem.
2) Ibidem, pp. 458—465.

zinte expulzarea regelui Carol al XII-lea ca un act anarhic a Tătarilor, la care Turcii şi în special ienicerii n'au luat parte. Este vădită tendinţa autorului de a justifica guvernul Otoman. Faptul însă al execuţiei dela Tighina nu poate fi pus la îndoială, guvernul turc căutând prin aceasta să dea satisfacţie puterilor occidentale.

găzduit de către domnitorul Moldovei Nicolae Mavrocordat şi în luna Februarie 1713 pleacă, însoţit de un aga şi de câţiva boeri Moldoveni, spre Tighina, unde ajunge la 18 Februarie (st. v.), când regele Carol nu mai era prin aceste locuri. Turcii i-au făcut o primire regală cu salve de tunuri. Stanislaw Leszczinski a stat la Ti-



TIGHINA.
Monumentul lui Carol al XII-lea de lângă Varniţa. (Nu este aşezat acolo unde într'adevăr a fost casa lui Carol).

Imediat după plecarea regelui Carol dela Tighina, zidurile acestei cetăţi văzură încă un cap încoronat. Fostul rege al Poloniei Stanislaw Leszczinski, prietenul lui Carol al XII-lea, refugiat în Pomerania, vine cu ştirea Turcilor din Ardeal la Iaşi. Aici fu

ghina până în timpul verii. Aici se urzeşte reîntronarea lui, de aici el pleacă în capul unei oştiri turco-tătare spre hotarele Poloniei. Guvernul Otoman prevăzând noui complicaţii cu Ruşii, dă ordin supuşilor săi să-se întoarcă la Tighina, şi Stanislav

Leszczinski însoţit de 700 de călăreţi se întoarce în luna August dela lagărul de lângă Zagarancea la Tighina, unde stă până în primăvara anului 1714 [1]).

In legătură cu şederea regelui Carol al XII-lea la Tighina şi a lui Stanislaw Leszczinski, cetatea Tighinei şi oraşul capătă o deosebită importanţă. Spre Tighina se îndreaptă mai mulţi străini, unii în calitate de agenţi diplomatici pe lângă regele Carol, alţii mânaţi de curiositate de a-l vedea pe regele ciudat. De aici porniau ordinele sultanului în ţările noastre, aici trimiteau şi domnitorii noştri *„gramaticii“* săi *„pentru trebile ţării“* [2]).

După evenimentele din primele două decenii ale veacului al XVIII-lea viaţa la Tighina se linişteşte. Nenumăratele conflicte între Ruşi şi Turci din veacul al XVIII-lea îi fac pe aceşti din urmă să ia măsuri pentru apărarea Tighinei. Aceste conflicte însă nu se rezolvă în jurul Tighinei până pe la sfârşitul veacului al XVIII-lea, când graniţele Rusiei se întind până la Nistru. Din primele decenii ale acestui veac s'a păstrat descrierea unui autor turc, care nu ne-a lăsat numele şi despre care am amintit mai sus. Amintirile lui, cum am văzut, se referă la anii 1720—1742. El remarcă că *„în vremurile mai vechi ea nu era atât de importantă şi era sub comanda unui bei cu un singur tuiu numit de hanul de Crimeia“* (?)... Complicaţiile în relaţiunile dintre Ruşi şi Turci, după părerea Turcului anonim, duc la întărirea cetăţii. *„Din vremurile despre care vorbim“*, continue el mai departe, *„asupra treburilor Suezilor, Benderul a rămas o cetate importantă de graniţă, unde, se înţelege, trebuia să fie ca comandant un vizir. Astăzi cetatea este înconjurată cu ziduri duble şi cu un şanţ adânc, iar forştadtul este bogat în livezi bune şi grădinării. Nistrul procură apă pentru băutură. Imprejurimile sunt fertile. Dela Chilia este la distanţa de 18 ore, dela Ismail — 24. In Bender sunt băi bune, moschee şi bazaruri. Nistrul, pe care ea este aşezată, se începe lângă Galici, curge pe lângă Ocop, Jvaneţ, Hotin, Soroca şi Bender şi se revarsă în Marea Neagră lângă Acherman. Ca lăţime el se aseamănă cu Tigrul şi vara are trecători comode“* [1]).

In anul 1742 în Tighina se opreşte pentru două luni de zile, venind dela Constantinopol „cneazul Rumeanţev, solul cel mare moschicesc“, „cu trei mii de oameni“ [2]).

In a doua jumătate a veacului al XVIII-lea viaţa cetăţii Tighina şi a împrejurărilor ei se manifestă în aceleaşi frământări ale Tătarilor, în încălcări de graniţă a acestor din urmă a părţilor moldoveneşti, încălcări care-i fac pe domnitorii Moldovei să intervie pentru rectificarea hotarului între Moldova liberă şi Bugeac [3]), şi în două războaie turco-ruse, în care Tighina fu luată de către Ruşi în două rânduri. In războiul din anii 1769—1774; contele P. Panin la 29 Iunie 1770 trece Nistrul la revărsarea Iagorlâcului în acest râu şi se îndreaptă în capul unei armate prin judeţul Orhei spre Tighina. O parte din armata lui Panin sub camanda general-maiorului Camenschi a rămas dincolo de Nistru, îndreptându-se spre Tighina pe malul stâng al Nistrului. La 15 Iulie cetatea fu înconjurată din ambele părţi ale Nistrului. Armata rusă compusă din 14 regimente de infanterie, 4 regimente de husari şi 17 mii de cavalerie neregulată s'a aşezat în cinci lagăre în jurul cetăţii la o distanţă de 3—4 kilometri dela cetate. Din tranşeele făcute de către Ruşi la 22 Iulie a început bombardarea cetăţii, Turcii răspundeau dărâmând fortificaţiile ruseşti. La 4 August Ruşii încep lucrări de minare a fortificaţiilor cetăţii. La începutul lunii Septembrie Ruşii au terminat trei galerii subterane şi au aruncat în aer o parte din glacisul cetăţii (după alţii trei bastioane), pătrunzând în şanţul cetăţii în ziua de 14 Septembrie, de unde pe scări se urcă pe valuri. S'a dat o luptă în cetate; 2.000 de Turci călări au eşit prin porţile Căuşenilor, făcându-şi drum printre rândurile ruseşti. Ceilalţi Turci în număr de 11.000 s'au închis în cetate

1) Asupra şederii lui Stanislav Leszczinski la Tighina v. *N. Iorga.* Carol al XII-lea, Petru cel Mare şi ţările noastre. Analele Academiei Române, vol. XXXIII, pp. 120—125. *Amiras.* Cronica. Ed. M. Cogâlniceanu, p. 122. *Axinti Uricarul.* Ed. M. Cogâlniceanu, pp. 152—160. *I. Neculce.* Ibidem, pp. 345—347.

2) *M. Costin.* Letopiseţele ţării Moldovei. Ed. M. Cogâlniceanu, vol. II, p. 73.

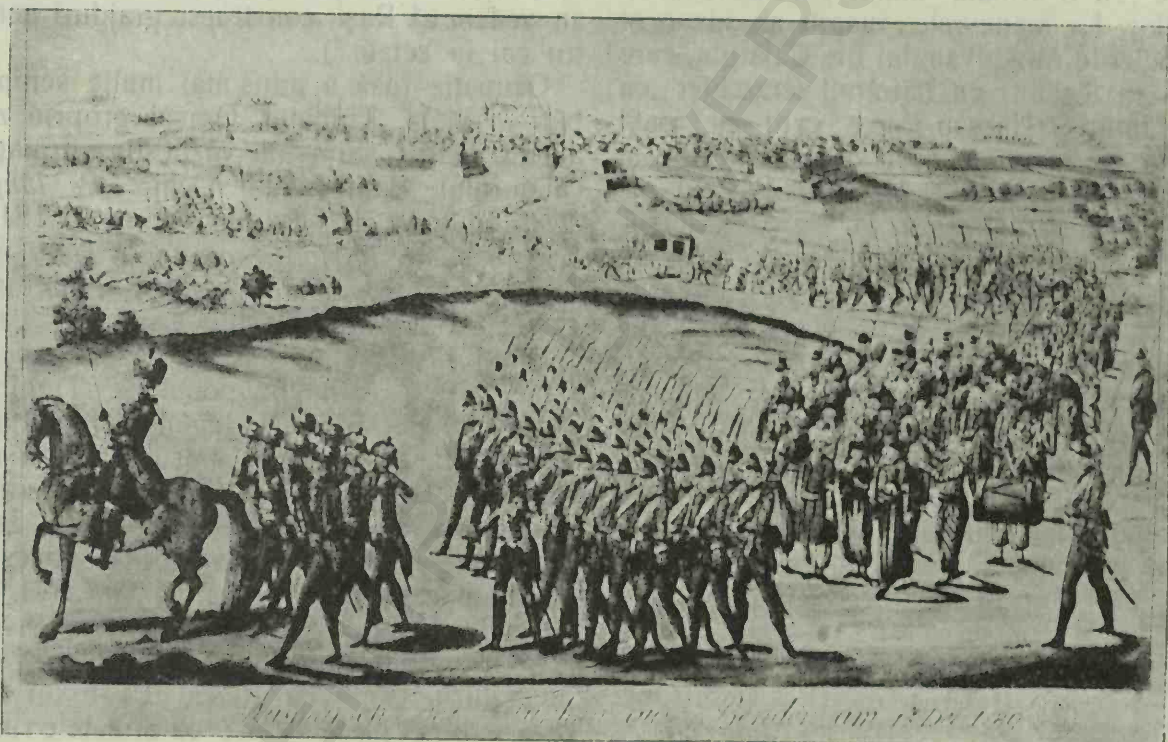
1) Ф. Брунъ. Румынскія княжества и Бессарабія около половины XVIII вѣка. Записки Бессарабскаго статистическаго комитета. Ред. А. Н. Егунова, vol. III, p. 299—300.

2) *Ioan Canta.* M. Cogâlniceanu. Cronicile României, vol. III, p. 184.

3) *N. Iorga.* Basarabia noastră, pp. 88—90.

în cap cu seraschierul Mehmet Enin. In acest asalt Rușii au pierdut 2.500 de oameni, iar din partea Turcilor au căzut vre-o 5.000 [1]). După pacea dela Cuciuc-Cainardji cetatea în anul 1774 trece din nou în mâinile Turcilor. Aceşti din urmă repară cetatea. Sunt ştiri că în aceste vremuri la Tighina erau doi paşi, unul pentru oraş şi unul pentru suburbiile lui [2]).

In al doilea război turco-rus din timpul Ecaterinei din anii 1787—1791 Tighina s'a predat în ziua de 4 Noembrie 1789 fără nici o rezistență feldmareşalului Potemchin, care s'a apropiat cu armata rusă



TIGNINA.
Plecarea armatei turceşti la 15 Decembrie 1789.
(După o planşă veche. Colecția Academiei Române).

şi se pregătea s'o asedieze. Este posibil, că comandamentul cetăţii a fost cumpărat de către Ruşi, cum s'a întâmplat de mai multe ori în războaiele turco-ruse. Insă *„Rusia şi de data aceasta“*, cum scrie un istoric rus, *„nu s'a folosit de pradă, şi potrivit înţelegerii dela Iaşi din anul 1791 din nou a restituit cetatea Turciei“* [1]). O scrisoare, probabil a unui ofiţer rus, din 11 Noembrie 1789, povesteşte cum *„a fost ocupată straşnica şi importanta cetate a Tighinei“* [2]), care ar fi fost asediată şi pe urmă s'ar fi predat Ruşilor. Autorul scrisorii afirmă că în cetate au fost 16.000 de ostaşi turci, iar Tighina în total avea 38.114 locuitori, în afară de creştini. *„Valul oraşului (cetăţii?) era apărat mai bine de 300 de tunuri de aramă şi de 25 mortire. S'a găsit 12.000 de puzi de praf şi un număr mare de ghiule, bombe şi alte materiale de războiu. In magaziile cetăţii s'au găsit 21.000 de saci de posmagi şi 20.500 de saci de făină“* [3]). In anul 1801 în cetatea Tighina s'a produs o explorie a vre-o 30 de care de pulbere, care a pricinuit mari

1) А. Накко. Исторія Бессарабіи. Одесса, 1876. часть II, p. 402.
В. П. Семеновъ Тянъ-шанскій. Россія, vol. XIV, p. 497.
П. Н. Батюшковъ. Бессарабія. Примѣчаніе, pag. 67.
А. Защукъ, Op. cit., vol. II, pp. 146—148.
2) Матеріалы для исторіи Бессарабіи. Фонъ-Раанъ. Кишиневъ, 1892, p. 59.

1) П. Н. Батюшковъ. Op. cit., p 67. (Приложеніе). Memoriile lui *Langeron*. *E. Hurmuzachi.* Documente, vol. III, supl. I, p. 87.
2) Выписка изъ письма, писаннаго изъ Бендеръ отъ 11/22 Ноября 1789 года. Записки Одесскаго общества исторіи и древностей, vol. XII', pp. 180—182.
3) Ibidem.

stricăciuni cetăţii. Turcii repară din nou cetatea. Insfârşit Tighina fu ocupată de către Ruşi în anul 1806 [1]). Armata rusă de sub comanda generalului Meyendorff trece Nistrul pe la Dubăsari în ziua de 22 Noembrie (4 Decembrie) şi la 24 Noembrie ajunge la Tighina. Generalul Meyendorff, cum scrie contele Langeron, dispunând de o armată mică nu riscă să atace cetatea. Prin repetate defilări în faţa cetăţii a aceloraşi regimente, „când cu mantali, când fără mantali", „când în chipiuri, când în căciule", Meyendorff reuşeşte să-i înducă în eroare pe Turci, cari, crezând că au a face cu o armată mare, predau cetatea Ruşilor. La manevrele ruseşti se adaog şi negocierile Moldovanului Ilie Catargiu, care întră în legături cu bătrânul seraschier „cu trei tuiuri" Hassan-Paşa, care cu toată vrâsta lui înaintată avea desigur nevoie şi de bani [2]). Pe acest Hassan călătorul rus de origine românească D. Bantâş-Camenschi îl întâlneşte în anul 1808 la Dubăsari. „*Acuma din acest oraş* (Tighina), notează Bantâş-Camenschi, „se spunea a *rămas numai cetatea; toate casele sunt devastate şi cele mai multe din ele sunt dărâmate până la temelie*" [3]). Dela 1807 Rusia pune pentru foarte scurt timp olatul Tighinei, ca şi a celorlalte cetăţi din Basarabia sub ocârmuirea Domnitorului Moldovei [4]). In capul ispravniciei din Tighina stau la început boerii Moldoveni, polcovnicul Marcu Gaios şi clucerul Apostol Burda, înlocuiţi pe urmă prin serdarul Vasilache şi jitnicerul Simion [1]). In calitate de comandant al cetăţii Tighina în Aprilie 1808 îl vedem pe locotenent-colonelul Ciciagoff [2]) care la anul 1810 fu înlocuit cu colonelul Greinhammer [3]). Ruşii iau măsuri pentru întreţinerea cetăţii şi poate şi pentru repararea ei. Şi iar se repetă istoria veche: pentru acest scop se întrebuinţează ţăranii Moldoveni, cari în anul 1808 se plâng generalului Prozorovschi [4]). Cu toate acestea comandantul cetăţii continuă a se folosi de braţele şi de căruţele ţăranilor [5]). In acelaşi an vedem că Ruşii construesc grajduri pentru cai în cetate [6]).

Ocupaţia rusă a adus mai multe schimbări în viaţa Tighinei. Oraşul propriu zis a fost distrus, cum am văzut din afirmaţia călătorului Bantâş-Camenschi. „*Pe lângă cetate*", scrie P. Sviniin în anul 1816, „*există şi un forştadt, care sub Turci era foarte bogat şi populat*" [7]). Avem mărturia unui călător străin, a lui Caraczay, care în anul 1790, adică după cele două ocupaţii ruseşti, enumeră populaţia Tighinei la 18.000 de suflete [8]). In anul 1808 după o statistică rusească în oraşul Tighina nu se găseşte decât 331 de gospodării, adică 1500 şi ceva de suflete. Dar ceiace este interesant este faptul că majoritatea acestei populaţii este moldovenească. Din 331 de gospodari, Moldoveni se numără 169 de gospodari, pe lângă 52 de gospodari supuşi Ruşi, veniţi cu Ruşii, 101 Evrei din care o bună parte venise cu armatele ruse, şi 9 Armeni [9]). Dar populaţia moldovenească la venirea armatelor ruse fuge dela oraş la ţară, ca să scape de greutăţile „încartiruirei", fuge şi pe motivul că le-au fost distruse casele. Aşa ţăranii din com. Ta-

---

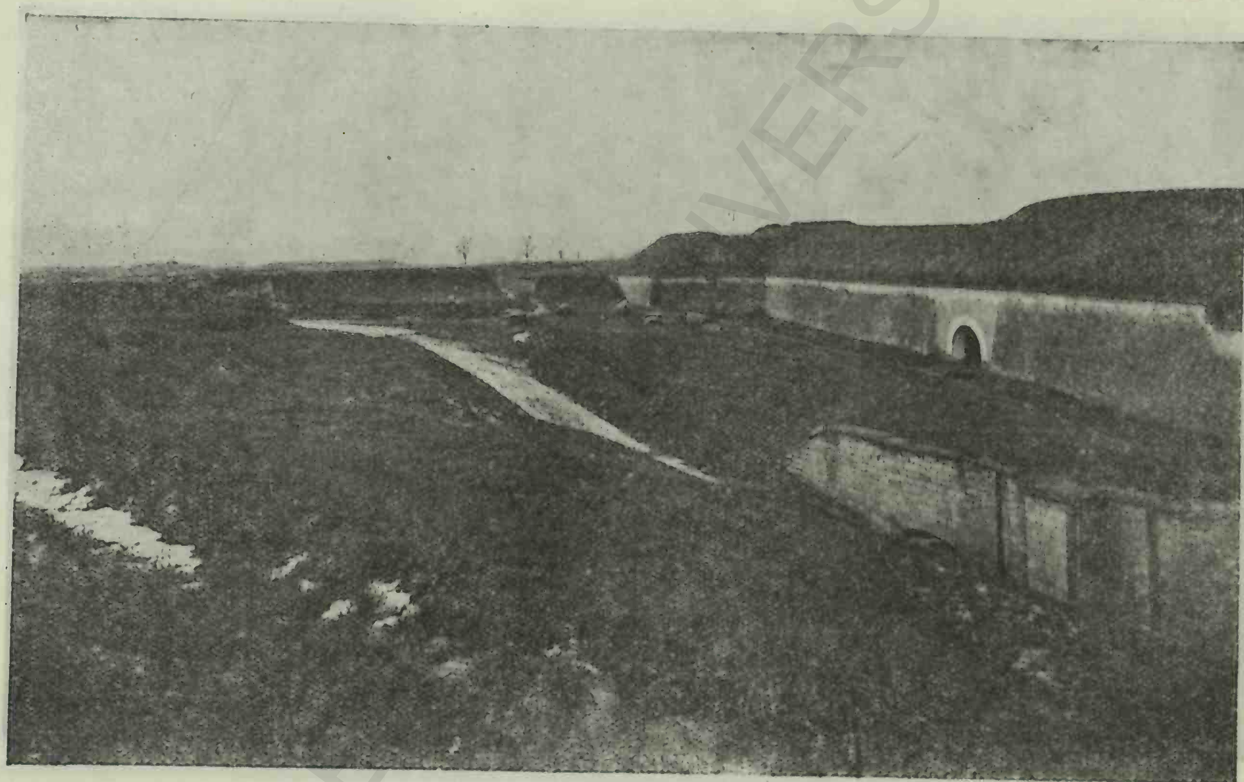
1) *Z. Arbore*. Op. cit, p. 282.
2) Radu Rosetti. Arhiva senatorilor din Chişinău. Analele Academiei Române. Secţia istorică, v. XXXI, p. 461. *E. Hurmuzachi*. Documente, vol. III, supl. I, pp. 111—112. După generalul rus Mihailovschi-Danilevschi „comedia" luării Tighinei la 1806 se prezintă ceva altfel. Generalul Meyendorff trimite dela Dubăsari pe un reprezentant al său la Tighina, ca să-l facă pe paşa să cedeze cetatea fără luptă. Paşa trimite câţiva funcţionari la Dubăsari, ca să vadă armata rusă, pe care trimisul lui Meyendorff o descria ca pe o armată foarte puternică. Ca să-i înducă în eroare pe Turci, Meyendorff, face un parc mare din artileria sa mică şi din căruţele tuturor regimentelor, iar cele două regimente ce se găseau la Dubăsari au defilat în faţa casei, unde se găseau paşii, de câteva ori schimbându-şi când chipiurile, când mântalele. Funcţionarii Turci au căpătat impresia că artileria rusă este imensă şi că armata în general este foarte mare. Paşa primind această ştire şi fiind nemulţumit şi de divan, s'a hotărît se predea cetatea. La 22 Noembrie Meyendorff s'a apropiat de Tighina. Paşa a dat voie soldaţilor ruşi să intre în cetate ca să coacă pâine, cu toate că Ruşii n'aveau făină. In ziua de 24 Noembrie, Ruşii ocupă valurile cetăţii, iar a doua zi ei dezarmează garnizoana turcească. Михайловскій-Данилевскій. Описаніе турецкой войны въ царствованіе Императора Александра съ 1806—1812 года. С.-Петербургъ, 1843, ч. I, pp. 21—23.
3) Д. Б. К. Путешествіе въ Молдавію, Валахію и Сербію. Москва, 1810, pp. 64—67.
4) *Radu Rosetti*. Op. cit. Analele Academiei Române, vol. XXXII, p. 49.

1) Ibidem.
2) Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссіи, vol. I, p. 361.
3) Ibidem, vol. II, p. 380.
4) Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссіи, vol. II, p. 415.
5) Ibidem.
6) Ibidem, vol III, p. 504.
7) П. Свиньинъ. Описаніе Бессарабской области. Записки Одесскаго общества исторіи и древностей, vol. VI, p. 297.
8) *N. Iorga*. Istoria Românilor prin călători. Bucureşti, 1921, vol. II, p. 213.
9) *Şt. Ciobanu*. Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă. Chişinău. 1923, p. 21. Труды губернской ученой архивной комиссіи, vol. II, p. 381.

natari, jud. Tighina, în anul 1817 declară, că ei înainte au locuit în „forştadtul" Tighina, de unde s'au mutat la ţară [1]). După patru ani dela anexarea Basarabiei de către Ruşi, la anul 1816 în Tighina nu găsim decât 1599 de suflete [2]), ceiace dovedeşte că după ocupaţia dela 1806, Tighina mulţi ani nu-şi putea reveni în fire.

In aceste vremuri, Vadul Nistrului de lângă cetate îşi îndeplineşte menirea sa, ca şi în timpurile vechi. Pe la anul 1808 aici găsim un pod plutitor [3]), pe care-l vedem şi după anul 1823 [4]).

Sfârşitul veacului XVIII-lea şi veacul al XIX-lea ne-a păstrat mai multe descrieri a cetăţii Tighina. Călătorul rus P. Sumarocov trece prin Tighina în anul 1799. După ce trece Tiraspolul în curând i-se arată clădirile albe ale cetăţii, iar când ajunse în localitatea numită Parcani, el constată că aici înainte era un sat cu acelaşi nume, dar locuitorii de acolo s'au mutat, după afirmaţia lui Sumarocov, la Tiraspol. Sosit pe mal putea vorbi cu Turcii de dincolo. Benderul era chiar lângă râu, care-i udă ambele capete după care se înfundă înlăuntru spre Rusia; are pereţi de piatră, cari se ridică din apă acoperind cetatea din dosul lor. In lăuntrul să văd geamii colorate, minarete înalte, multe clădiri în stil asiatic, casa paşei, grădina lui în spatele oraşului cu boschete. Turcoaicele cu feţele acoperite se preumblă pe mal şi mulţi Turci se pogoreau pe povârnişul pietros cu butoaiele de apă spre Nistru. Minunata înfăţişare a Benderului atrage tot mai mult atenţia călătorului; el vede reparaţiunile făcute zidului de stricăciunile aduse de bombele celor două atacuri ruse. Un individ venit cu barca dinspre Bender îi comunică că paşa al Benderului a primit fesul cu trei tuiuri [1]).



TIGHINA
Fortificaţiile cetăţii văzute din interior.

Cunoscutul general, contele A. Langeron, autorul memoriilor asupra evenimentelor din orientul Europei de pe la sfârşitul

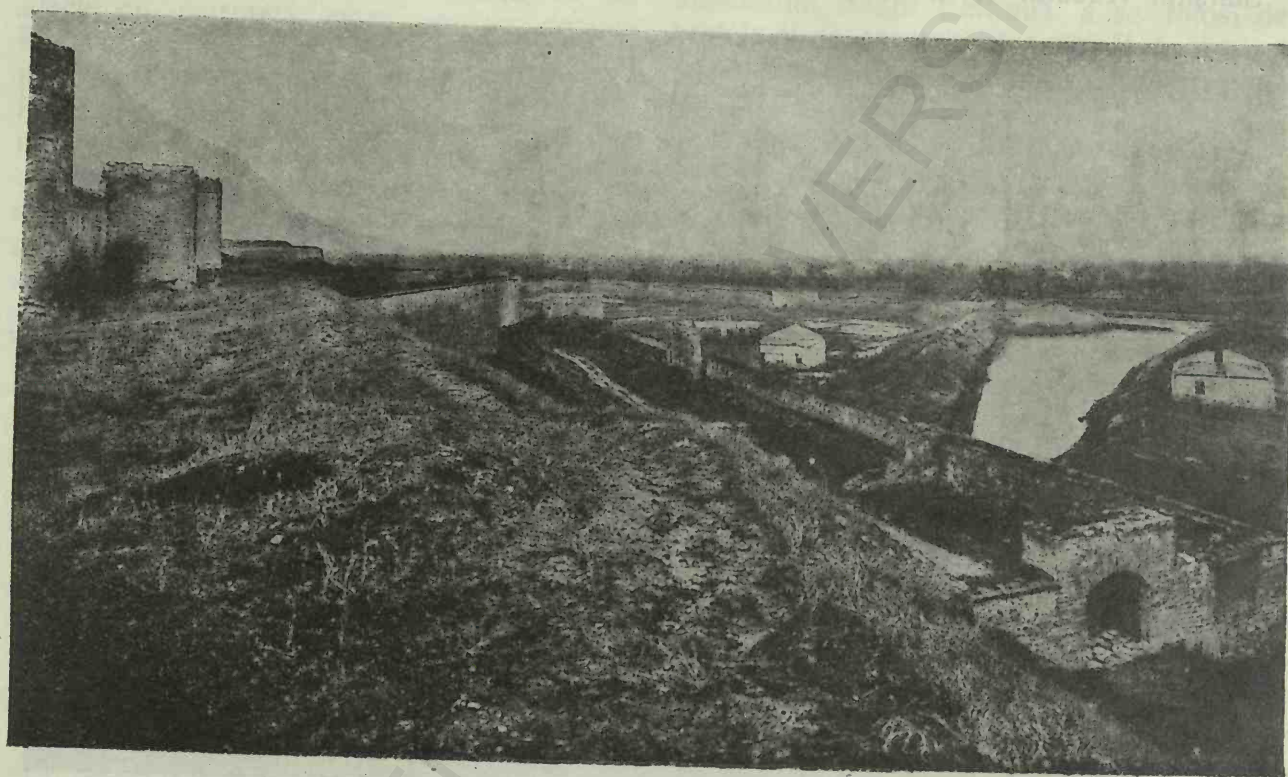
1) Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии, vol. III, p. 176.
2) П. Свиньинъ. Op. cit., p. 297.
3) Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии, vol. I, p. 361.
4) Ф. Ф. Вигель. Воспоминанія. Москва, 1865, часть VI, p. 101.

1) П. И. Сумароковъ. Путешествіе по всему Крыму и Бессарабіи въ 1799 году, Москва, 1800, pp. 229—230.

veacului al XVIII-lea şi dela începutul veacului al XIX-lea, face o descriere mică a Tighinei, din anul 1789—1791.

„*Benderul*", scrie el, „*unde l'am găsit pe principele Potemchin şi armata, este fondat de către Turci. Această cetate, ca şi Hotinul, Giurgiu şi Brăila, are destinaţia de a încercui Moldova şi de a opri de a-şi scutura jugul, pe care-i l-au pus Turcii. Ea este aşezată pe malul drept al Nistrului, pe un podiş înalt, puţin înclinat, care stăpâneşte râul şi valea. Este un careu lung, fortificat după cerinţele moderne şi având* când cetatea din nou întră sub stăpânirea turcă. Autorul pomeneşte şi despre locul, unde a fost casa regelui Carol al XII-lea, unde se văd resturi de val şi pietre, vorbeşte şi despre o mahala a Tighinei, aşezată la 80 stânjeni dela cetate, înconjurată cu fortificaţii proaste de pământ.

Autorul primei descrieri ruseşti mai mult sau mai puţin complecte a Basarabiei, P. Sviniin în Iunie 1816[1]) scrie: „*Cetatea are 10 bastioane şi este înconjurată cu un şanţ adânc, are 11 turnuri. In cetate sunt 6 porţi de piatră şi patru poduri. Ea este*



TIGHINA.
Vedere asupra cetăţii anexe de pe malul Nistrului.

în interior un castel vechiu acoperit bine cu patru turnuri. Această cetate a suportat un atac sângeros din partea Ruşilor în anul 1770. Eu am vorbit despre felul cum a luat-o Potemchin în anul 1789. El aruncă în aer o parte din fortificaţii şi-i lasă pe soldaţi să devasteze toate casele, încât prin acest fel nici un locuitor n'a rămas măcar pe jumatate ruinat"[1]).

Langeron adaogă, că cetatea şi casele au fost refăcute de Turci după anul 1791,

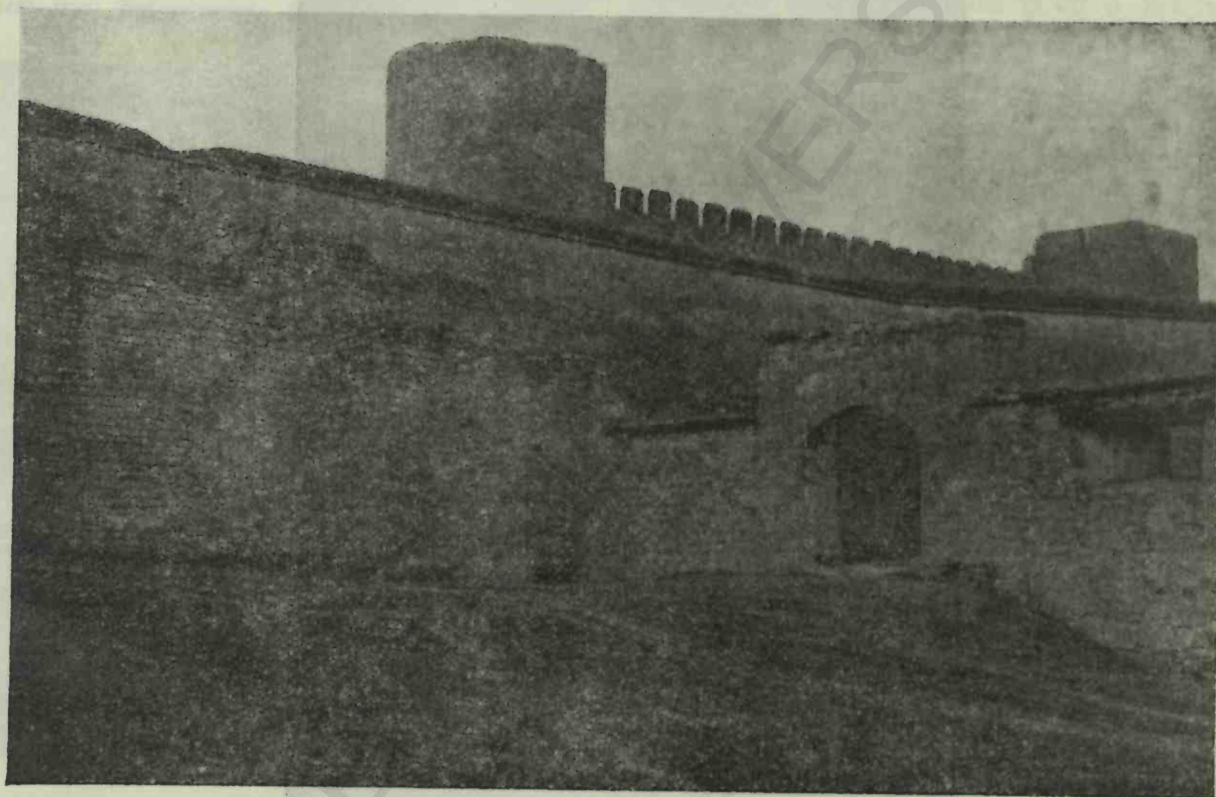
întreţinută astăzi de o garnizoană, compusă dintr'o companie de artilerie, una de pioneri şi o comandă inginerească. Pentru apărarea cetăţii, judecând după spaţiul ei, trebuesc 6.000 de oameni. In interiorul cetăţii sub Turci erau o mulţime de clădiri, case şi prăvălii aşezate pe străzi înguste, dar după plecarea Turcilor aproape toate clădirile au fost dărâmate şi cu această ocazie a fost distrus şi excelentul palat al paşii. Din cele rămase de la ei, astăzi

1) *E. Hurmuzachi*. Documente, vol. III, supl. I, p. 93.

1) П. Свиньинъ. Op. cit., pp. 296—297.

există următoarele: 4 magazii de piatră pentru aprovizionare, 1 beciu pentru pulbere, 2 depozite pentru artilerie, 3 geamii, din care una este transformată în biserică rusească în numele lui Alexandru de Neva, iar celelalte una în magazie și una în casă pentru corpul de gardă, 2 închisori, 30 de case vechi de nuele, care astăzi sunt ocupate de către ștab și ober-ofițerii garnizoanei și 5 cazarme pentru soldați... Ea (cetatea), ca și citadela, pare a fi construită de către Turci în timpul gloriei lor și a cuceririi Constantinopolului, iar nu de către trăit în Basarabia și care la 1816 a tipărit o geografie în limba grecească. *„Tighine Beder"*, scrie el: *„cetate mare, puternică, mai înainte oraș, acum aproape pustiu, pe malul din dreapta Nistrului, într'o câmpie mică, dar foarte frumoasă, înconjurată de departe de dealuri. Locuitorii se sălășluesc în suburbie, și aceasta părăginită și având pe jumătate o înfățișare de dărâmături. Partea de peste Nistru fiind loc întins, mărește frumusețea poziției* [1]).

Cu câțiva ani mai târziu generalul rus Cornilovici, care ne-a lăsat o lucrare fun-



TIGHINA.
Intrarea în cetatea anexă.

Romani, cum cred mulți, întrucât ea nu are pecetea măreției pe care o vedem în clădirile romane... Se văd încă găurile ghiulelelor căzute la primul asediu, iar din „turnul morții" merg patru subterane în toate părțile a căror prăbușire dincolo de glacis, arată lungimea lor extraordinară" [1]).

Aceiași impresie de cetate puternică și de oraș distrus are și Daniel Philipide, autorul unei geografii românești, care a

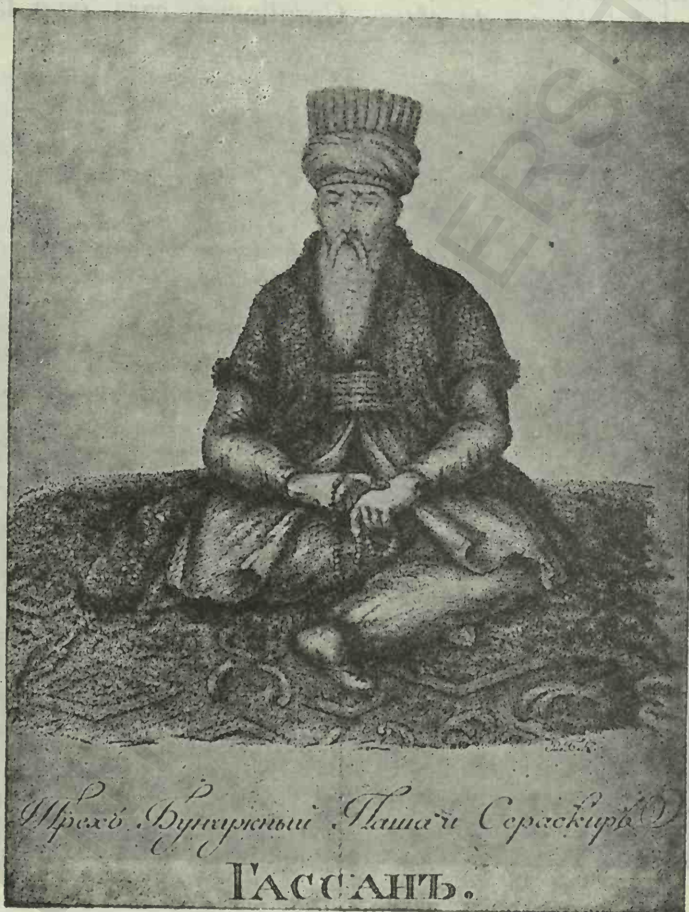
1) П. Свиньинъ. Ibidem.

damentală asupra Bugeacului [2]), face o descriere ceva mai amănunțită a cetății. Iată ce scrie el: *„Cetatea Bender, în moldovenește Tighina, a fost câștigată de către Porta dela principatul Moldovei pe la finele veacului al XVI-lea împreună cu raiaua Benderului. Această cetate a fost făcută de către Turci (în afară de citadela din inte-*

1) *N. Bănescu.* Viața și opera lui Daniel Philipide, București, 1924.

2) Статистическое описаніе Бессарабіи собственно такъ называемой или Буджака, Аккерманъ, 1899.

rior, a cărei existenţă se referă după unii la vremurile cele mai îndepărtate şi care, după cum presupun unii, a fost construită de către Români, şi este aşezată într'o depresiune pe malul drept, abrupt şi pietros al Nistrului, este înconjurată de dealuri cu povârnişuri line, a căror înălţime nu-i aduc stricăciune. Ea este înconjurată cu un şanţ adânc şi dinspre câmp cu glacis şi îmbrăcămintea escarpei şi contr-escarpei este de piatră şi are 10 bastioane, din care două se găseşte un beciu de piatră, şi două depozite de muniţiuni de piatră. După părerea istoricilor vechi această citadelă este construită de către Genoveji odată cu cetatea Achermanului. Perimetrul cetăţii împreună cu fortificaţiile de jos are o lungime de 1.600 de stânjeni; în interiorul cetăţii sub Turci erau multe case şi dughene, după plecarea lor toate aceste clădiri au fost dărâmate şi palatul în care a trăit paşa. Astăzi există următoarele clădiri de piatră:



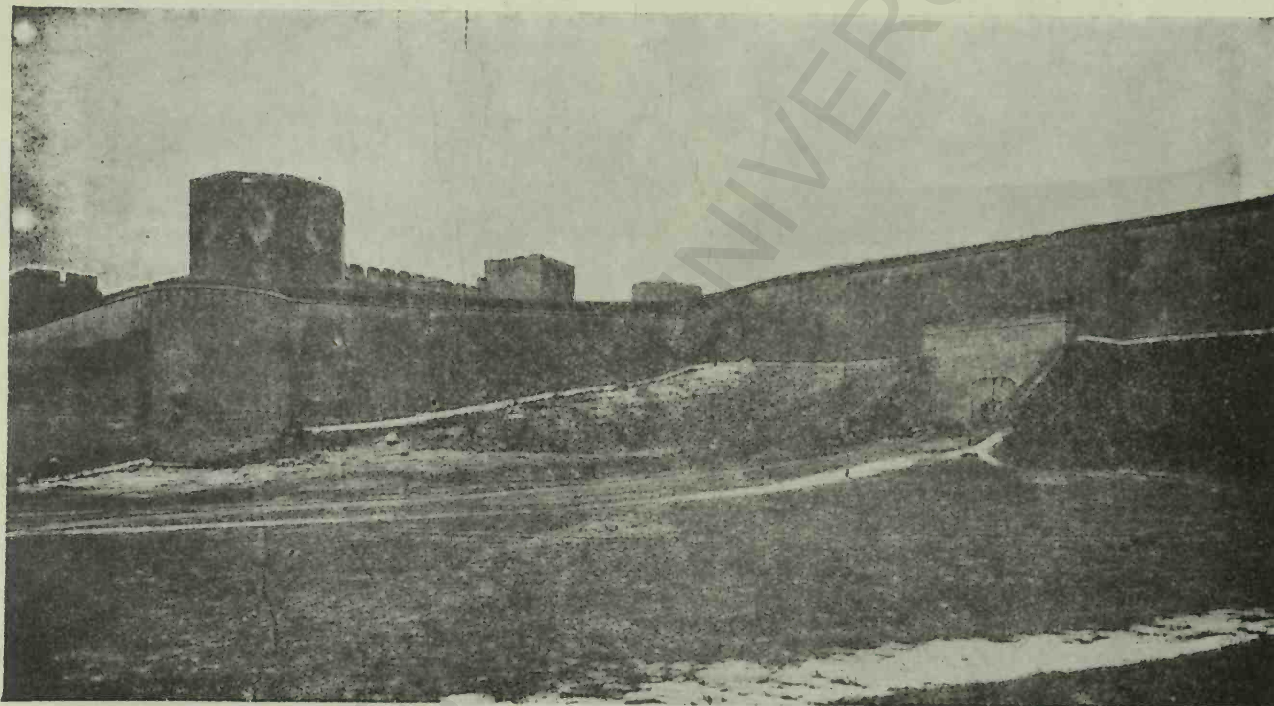
TIGHINA
HASSAN. Seraschier-paşa de Tghina, care a medat cetatea în anul 1806. La 1808 se găsea ca prizonier la Dubăsari.
(Д. Б. Каменскій. Путешествіе въ Молдавію, Валахію и Сербію. Москва 1810).

în fortificaţia de jos din partea Nistrului, unde pentru o mai bună apărare este o baterie de piatră, patru poduri mobile, 7 sortii de piatră; în interior are o citadelă de piatră cu 8 turnuri, în care se păstrează depozite de inginerie şi artilerie; ea este înconjurată din 3 părţi cu un şanţ cu îmbrăcăminte de piatră şi peste şanţ pentru trecere este aruncat un pod de lemn; în ea 1 casă pentru corpul de gardă, 2 închisori, 3 geamii, din care una este transformată în biserică în numele lui Alexandru de Neva, iar celelalte în magazii, 6 cazarme pentru soldaţi, 1 casă de piatră, 26 case vechi de nuele, în care stau ofiţerii, 4 băi turceşti de piatră, 1 închisoare de piatră în cetatea de jos şi 2 magazii de provizie"[1]).

1) Ibidem, pp. 290–291.

În anul 1837—1838 guvernatorul Basarabiei Feodorov adună ştiri asupra antichităţilor din Basarabia. Cu privire la Tighina Comandantul cetăţii, general-maiorul Emme I, comunică următoarele: *„Citadela a fost moştenită de către Rusia dela stăpânirea turcă în anul 1806; este destul de tare; înainte era înconjurată cu un şanţ de 5 stânjeni lăţime, dar din ordinul autorităţilor inginereşti principale, şanţul a fost distrus. Când a fost construită această citadelă, — nu se ştie. Magaziile, construite lângă pereţi în diferite vremuri, au fost acoperite din nou din ordinul departamentului ingineresc. Clădiri mai interesante în cetate nu sunt"* [1]).

„Literatul slavo-sârb Ioachim Vuici", care a stat în Basarabia pe la anul 1840 şi ceva, a trecut pe lângă cetate, însă în interiorul ei n'a fost. El scrie că *„cetatea este foarte puternică"*, înzestrată cu baterii, forturi şi şanţuri. De pe câmp el vede în interior clădiri frumoase din care-i place o biserică nouă, construită din iniţiativa Ruşilor şi în stil rusesc. Un minaret stricat a unei geamii arse ar fi fost lăsat de către Ruşi *„pentru vecinica amintire"*. O mulţime de soldaţi intră şi iese din cetate. La stânga spre răsărit (?) el vede un fel de oraşel cu clădiri frumoase şi cu o biserică nouă [1]).



TIGHINA.
O poartă în interiorul Cetăţii.

Amănunte cu privire la cetatea de pământ comandantul cetăţii nu ne dă.

Un călător străin, I. G. Kohl în anul 1838 trece prin Tighina, venind dinspre Tiraspol. Din depărtare el vede cetatea Benderului, care avea *„straşnic de înalte ziduri şi turnuri groase, rotunde"*. In cetate era cantonat un regiment de infanterie, cu o baterie [2]).

Pe la anul 1850 Tighina este vizitată de către călătorul rus Anatolie Demidov, care scrie, că cetatea este aşezată în afară de oraş. *„Ea cuprinde un teren destul de vast, fortificaţiile mai noui sunt aşezate în jurul ruinelor (?) cetăţii turceşti de odinioară; garnizoana constă din 600 de artilerişti. Această cetate şi-a pierdut importanţa ei din trecut, decând ea nu mai este cetate de graniţă. Dominând râul Nistru şi toate*

1) И. Н. Халиппа. Основныя историческія данныя о Бессарабіи, Труды Бессарабской ученой архивной комиссіи, vol. II, p. 99.

2) *N. Iorga.* Istoria Românilor prin călători, vol. III, pag. 143.

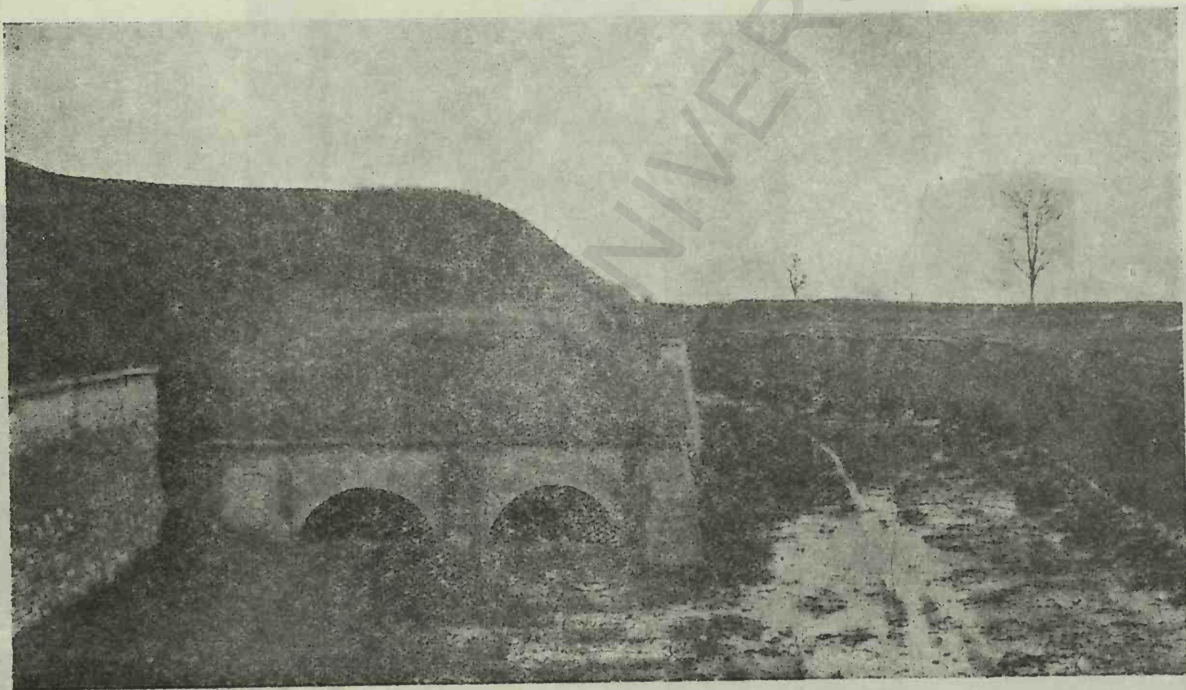
1) Іоакима Вуича, славено-сербскогъ літератора путешествіе по Унгаріи, Валахіи, Молдавіи, Бессарабіи, Херсону и Крыму. У Београду, 1845, pag. 92.

împrejurimile, ea desigur trebuia să aibă o mare importanță pentru Turcia, cărei aparținea" [1]).

O foarte interesantă descriere a cetății găsim într'o lucrare confidențială a statului major rus, tipărită în anul 1849, lucrare, care nu era cunoscută decât unor militari [2]). „*Cetatea Tighina*", citim în această carte, „*aparține rangului al doilea după direcțiunea comandamentului, rangului întâiu după direcțiunea geniului și rangului al doilea după acea de artilerie. Ea este construită pe malul înalt al Nistrului și este compusă dintr'un val, situat după sistemul bastional cu roveline și contrgarde, dintr'un sanț uscat și cale acoperită cu glacis. Escarpa și contrescarpa sunt îmbrăcate în piatră. In partea de Est a cetății, deasupra Nistrului se găsește castelul vechi cu turnuri. Fortificațiile cetății și clădirile sunt întreținute în stare bună.*

Sunt următoarele clădiri:

Biserici 1
Case cu dependințe pentru preoți . 1



TIGHINA.
Bastioanele cetății.

1) *Anatole Demidoff*. Voyage dans la Russie Meridionale, Paris, 1854, p. 204.

2) Военно-статистическое обозрѣніе Россійской Имперіи. Департаментъ главнаго штаба, томъ XI, Бессарабская область, С.-Петербургъ, 1849, pp. 76—77. Din biblioteca domnului P. Gore.

Case pentru generali 2
Case pentru ștab și ober-ofițeri . . 27
Cazarme cu dependinți pentru soldați 2
Cazarme pentru cei arestați . . . 4
Magazii pentru provizie 3
Depozite militare 3
Saraiuri 12
Turnuri 11
Beciuri pentru pulbere 2

Asupra oamenilor, armamentului și rezervelor din Tighina date n'au putut fi culese. Pentru apărarea ei în afară de rezerve trebuesc 5.000 de oameni" [1]).

Insfârşit, autorul celei mai bune monografii rusești asupra Basarabiei, căpitanul A. Zaşciuc, a cărui operă este cunoscută și Românilor din monografia lui Z. Arbore, face și el o descriere a cetății Tighina bazându-se pe manuscrisul lui Cornilovici și pe ceva date oficiale [2]). In cetate se găsea o campanie de artilerie grea și o campanie inginerească [3]).

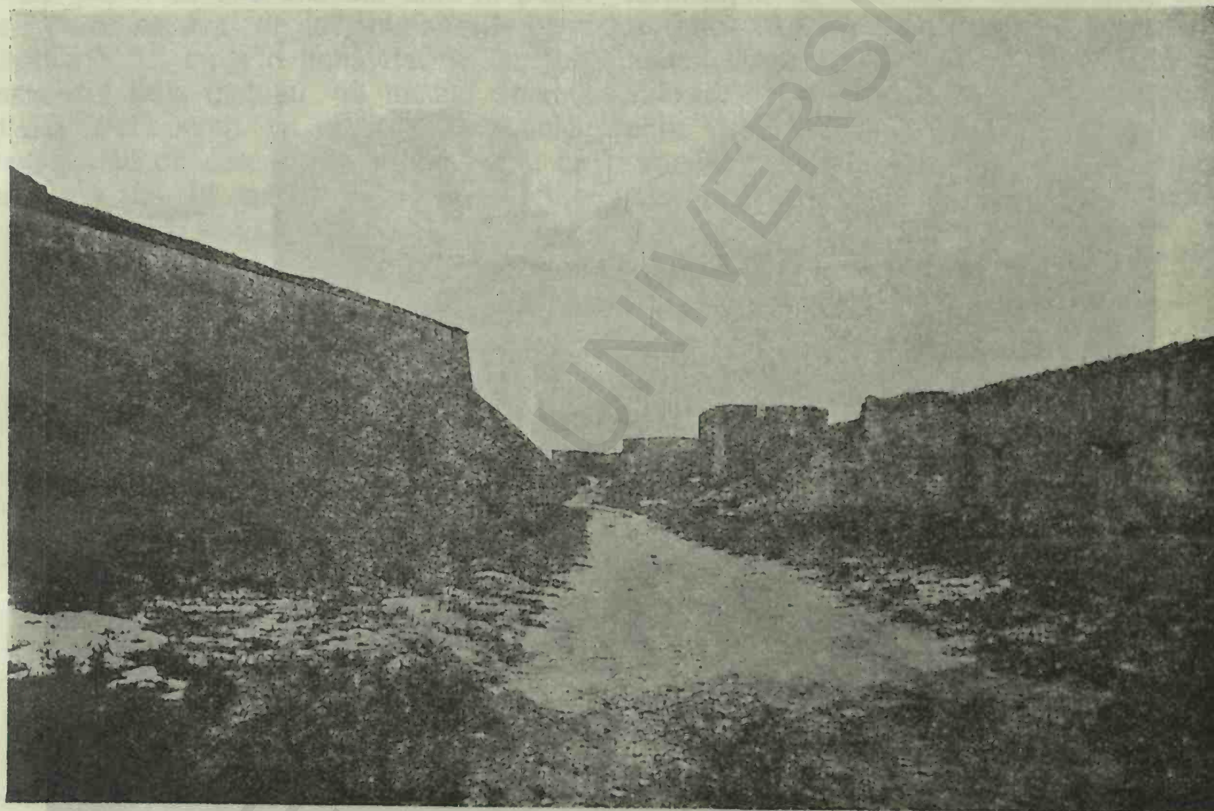
Rezumând datele de mai sus venim la concluzie, că cetatea Tighina, o trecătoare la început, devine vamă sub stăpânirea

1) Ibidem.

2) A. Защукъ. Бессарабская область. С.-Петербургъ, 1862, vol. II, pp. 145—151.

3) Ibidem, p. 40.

Moldovenilor în veacul al XIV-lea, având şi o strajă militară pe lângă vamă. La anul 1538 pe Tighina pun stăpânire Turcii, şi ca să ţie sub ascultare tătărimea din regiunile Ociacovului, iar pe de altă parte pentru a-şi păstrà egemonia asupra Moldovei şi a aveà un punct de sprijin împotriva Poloniei şi a Cazacilor, Soliman ridică în anii 1538—1540 cetatea de piatră. Târgul Tighina îşi pierde rolul comercial pe care l-a avut sub Moldoveni şi populaţia lui puţină era aşezată lângă cetate. Este posibil că luat din Moldova, cum a fost dealtfel ridicată şi cetatea de piatră. In veacul al XVII-lea, cu aşezarea Tătarilor în Bugeac atacurile Cazacilor devin ceva mai rare. Tendinţa Ruşilor de a pune mâna pe litoralul Mării Negre îi face pe Turci să dea o importanţă deosebită cetăţii Tighina. La începutul veacului al XVIII-lea ei repară cetatea de piatră şi o lărgesc pe cea de pământ dându-i forma pe care o are astăzi. Cu ajutorul inginerilor străini şi cu braţele şi materialul Românilor, ei fac cetatea



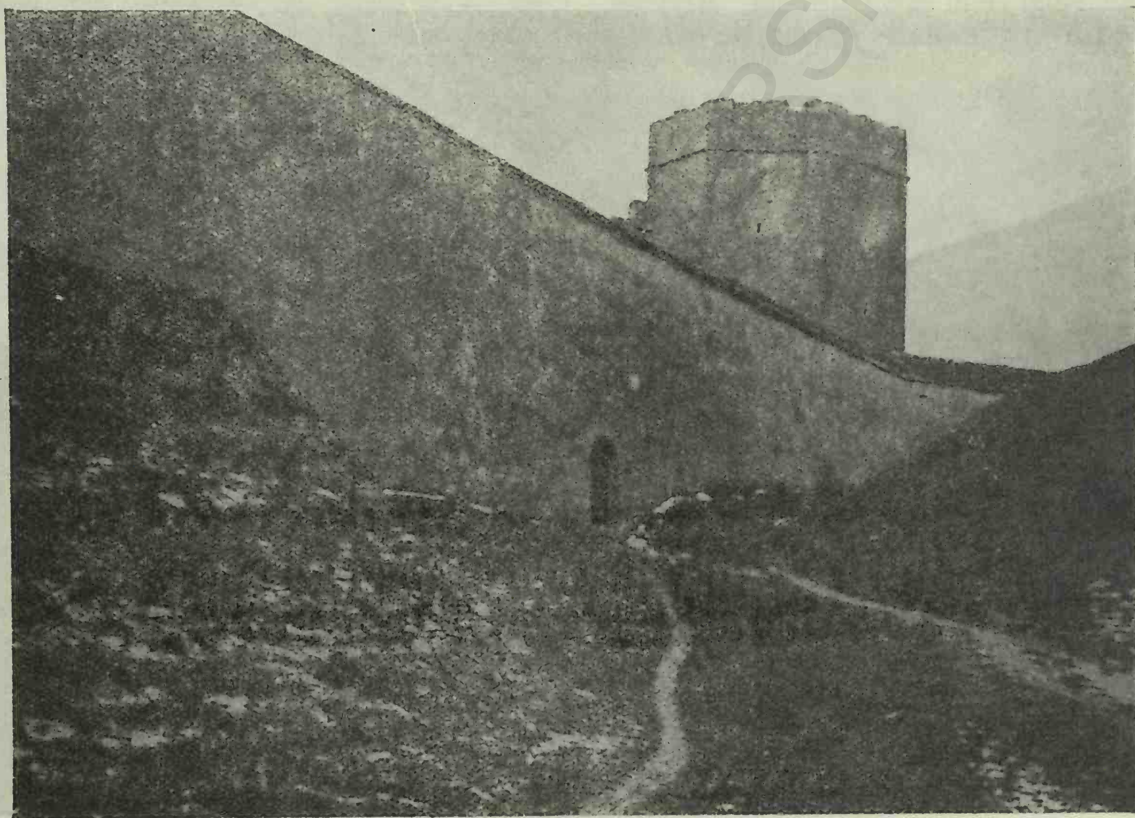
TIGHINA.
Interiorul cetăţii anexe.

în jurul cetăţii de piatră erau şi fortificaţii de pământ, cari cuprindeau târgul. Dela 1538 şi până la începutul veacului al XVII-lea cetatea Tighina şi în special regiunea ei fu obiectul mai multor atacuri din partea Moldovenilor, cari tindeau spre restabilirea vechilor graniţi ale Moldovei. Cazacii, când în colaborare cu Moldovenii, când fără ei, mai mult cu scopul de a prăda, atacă şi ei în mai multe rânduri Tighina. Stricăciunile făcute la Tighina se repară de către Moldoveni şi din materialul bastionată de pământ şi cetatea mică de piatră de jos, pe malul Nistrului. Tot în veacul al XVIII-lea se fac şi fortificaţiile de pământ de jos, din dosul cetăţii de piatră, fortificaţii care se văd pe planul lui Mottraye. In cursul veacului al XVIII-lea Tighina în trei rânduri fu ocupată de către Ruşi, dar numai odată fu asediată în regulă şi luată în urma unui atac. In general cetatea Tighina n'are o istorie militară mai mult sau mai puţin interesantă: cetatea propriu zisă n'a suferit decât două-trei

atacuri. Ea a servit mai mult ca o bază militară. Sub Ruşi importanţa Tighinei ca cetate cade. Ruşii întreţin cetatea, construesc o serie de clădiri în locul celor vechi, dar ea serveşte în special ca depozit de muniţiuni.

Cetatea Tighina a mai avut de suferit în anul 1918 în Ianuarie şi Februarie, când bolşevicii în retragere spre Tiraspol, bombardează cetatea de dincolo de Nistru, producând mari stricăciuni şi încendiind o bună parte din clădirile din interiorul cetăţii. Iar explozia depozitelor de muniţiuni din cetate şi de lângă ea a transformat interiorul cetăţii în adevărate ruini. Totuşi cetatea de piatră din interior şi cetatea bastionată de pământ precûm şi fortificaţiile de jos, au păstrat încă ceva din măreţia trecutului. Cetatea Tighina cu anexele de jos cuprinde o suprafaţă de circa 65 ha. Pe malul abrupt este aşezată cetatea veche de piatră pe o suprafaţă de aproximativ 2 ha.

Ea are forma pătrată [1]) cu patru turnuri la colţuri, rotunzi pe dinafară şi semiexagonali în interior şi patru turnuri în forma pătrată în mijlocul zidurilor laterale. In unul din aceste turnuri, acel din partea de sud, este tăiată poarta, care are o formă puţin ogivală. Deasupra porţii, în etajul al doilea a fost o geamie. Zidurile cetăţii, construite din piatră tare, care se alternează cu cărămidă, au o grosimă de $2^1/_2$—3 metri. Legătura la turnuri şi la zidurile laterale este făcută prin grinzi de stejar şi turnurile au o înălţime de 15—16 m., iar zidurile de 12—13 m. Şi zidurile şi turnurile sunt înzestrate cu ambrazure. In jurul cetăţii de piatră în cele trei părţi de pe uscat, cum mărturisesc autorii citaţi mai sus, a fost un şanţ de 11 metri lăţime căptuşit cu piatră, care însă a fost



TIGHINA.
Intrarea dinspre Nistru.

1) O descriere mai amănunţită Gen. *Sc. Panaitescu.* Cetăţile-ruini din Basarabia de pe Nistru şi Dunăre. Anuarul comisiunii monumentelor istorice. Secţia din Basarabia, 1924, pp. 78—85.

astupat de către Ruşi între anii 1828 şi 1838. In locul acestor şanţuri Ruşii au ridicat nişte clădiri, lipite de zidurile cetăţii vechi. In faţa intrării este un turn, care sub Ruşi servea ca apeduct, dar care, cum se vede, este construit odată cu citadela şi care probabil făcea parte din sistemul de apărare a cetăţii.

In construcţia citadelei, simple ca formă nu găsim variaţiunea motivelor arhitectonice, de exemplu, ca la Cetatea Albă, unde se resimte influenţa puternică a stilului gotic.

De malul de sub citadelă zidit în piatră se lipeşte cetatea de jos, mai nouă, pe o suprafaţă de circa o jumătate de *ha*, formată din linia malului nu tocmai dreaptă şi din trei pereţi cu două turnuri mici, bastioanele de care vorbesc mărturiile citate mai sus. In coasta ei se văd fortificaţii de pământ pe o parte din locul, pe care a fost lagărul lui Carol al XII-lea. In interiorul cetăţii de pământ se văd ruinele a o mulţime de clădiri de piatră, astăzi aproape toate distruse, care serveau ca case de locuit pentru ofiţeri, magazii, cazarme, închisori etc. Mai multe pulberării, beciuri solide, subterane vorbesc de importanţa, pe care o dădeau Turcii cetăţii Tighina. Iar în afară de şanţul „uscat" al cetăţii de pământ a cărei parapet şi bastioane încă sunt tari, se văd „lunetele" din jurul cetăţii, fortificaţiile ei exterioare. Un minaret, care se ridică cu tristeţă deasupra zidurilor dărâmate, lângă o biserică pravoslavnică în stil rusesc în ruină şi ea, par nişte cruci învechite deasupra unui cimitir, în care sunt îngropate năzuinţele acelor, căror n'a aparţinut pământul pe care a fost ridicată cetatea.




1985

